

ВЛАДИМИР ПОЛЯНОВ

**РЪЩЕТЕ
НА ПРИЯ-
ТЕЛЯ
РАЗКАЗИ**

ВЛАДИМИР ПОЛЯНОВ
РЪЦЕТЕ НА ПРИЯТЕЛЯ

chitanka.info

ОМРАЗА

От няколко дни държеше вратата между своя кабинет и съседната стая отворена. Тъй виждаше кой идва.

Работата в кантората бе така разпределена, че всеки, дошъл за някоя справка, да направи поръчка или за друго, трябваше да мине първо през счетоводството. На побелелия, вече малко попрегърбен и нисичък Ананиев, закрит между папки и текущи книжа, не му тежаха усложнените задължения на счетоводител и секретар. Пък му помагаше и младият плещест Симеонов, който седеше на масата насреща и работеше като касиер и машинописец.

Очакваният не идеше. В счетоводството се появяваха разни хора. Славонският дъб се търсеше еднакво от майстори мебелисти, както и от богати хора, решили да си правят покъщнина. Влизаха и доста посетители, объркали се из многобройните етажи и коридори в голямата сграда с врати и на други кантори. Той беше директор, мнозина Ананиев водеше при него. Никой не даваше знак, че е очакваният.

Съобрази да не би необичайната постъпка да подбуди подозрение у служителите му. След някой друг ден престана да държи междинната врата отворена. С Ананиев се знаеха още от землянките през Първата световна война. А Симеонов — млад офицер — започна при него службата си преди няколко години и заедно пострадаха при последната чистка в армията. Спокойно можеше да се довери на двамата. Ананиев познаваше като честен свой войник, привързан с оная всеотдайност, която само общите мъки и страдания на фронта могат да създадат. А Симеонов, уволнен, когато се отдаваше заедно с него с толкова чистите пориви на младостта си на един идеал за подобър живот, достатъчно ненавиждаше властта, която безсърдечно прекърши устрема му. И все пак той нямаше право прекалено да се доверява на двамата служители.

* * *

Войната продължаваше вече трета година. Тя го постави в най-тежко изпитание, когато германците я обърнаха и срещу страната, която той бе свикнал да смята своя втора родина. И още на по-голямо изпитание, щом ненавистната българска власт поиска да вплете в числото на нападателите и народа ни. Спокойно, трезво потърси оправдание за тази постъпка. Ако някакъв български интерес я налагаше, би потушил всички свои чувства. Не намери никакво оправдание. Видя само измамата на шепа властници срещу народната воля и националните интереси. Тогава реши да се възпротиви.

По това време той беше вече уволнен, генерал, останал без служба, без войска и бойци. Но не се поколеба в решението си. Съзнаваше само, че всъщност не знаеше какво да направи. Гневните му избухвания срещу изменническата власт не водеха до нищо. Все пак това бяха само приказки. От друга страна, не можеше да се довери на своите другари между офицерството и да опитат отново, както преди няколко години, да се преборят с властта. Преживеният нещастен случай ясно му бе разкрил колко разнородно е офицерството и колко насадената поквара сред него бе го направила негодно да мисли и действа самостоятелно. Не можеше да търси привърженици и другаде. Знаеше, че има още много разгневени хора като него, дори цели политически партии, но преследвани от властта, затаили се в своите намерения, той — довчерашият царски генерал — мъчно можеше да намери допир с тях и да срещне доверието им. Поне тъй преценяваше! Пък и не разбираше нищо от начина, по който те подготвяха и водеха своята борба.

Офицер не само по професия, но и по дух, реши да си остане офицер.

Свърза се с познатия му военен аташе на изпадналата в нещастие втора родина. Пожела да го приемат доброволец в тяхната армия. Приеха го. Вече се готвеше за път, когато узна, че не е необходимо да замине на фронта. Възложиха му друга бойна задача.

Тогава в една от многоетажните сгради на централната търговска улица в столицата той отвори кантора „Славонски дъб“ за внос на прочутия дървен материал за мебели. В условията на войната връзките

с чужбина и вносът бяха доста ограничени. А този материал се търсеше много повече отпреди, защото изведнъж се навъдиха немалко забогатели, охолни хора, за които започналото гигантско сблъскване бе отворило безгранични възможности да печелят. Привидната търговска работа потръгна, както и оная, която се криеше зад нея. Във връзка с работите си генералът няколко пъти пътува до Чехословашко. Никой не му пречеше на това, както и на внезапното му отдаване на търговията. Неговият случай беше доста характерен за мнозина познати висши офицери, минали в запаса и станали търговци или прикрития в търговията на разни алчни и хитри спекуланти, използващи техните имена и връзки. Властта започна да гледа дори с успокоение на опасния генерал, предполагайки, че и той се бе увлякъл по стръвта за печалби. Затова не само не пречеха на търговските му занимания и пътуванията му в чужбина, а любезно ги улесняваха.

В Чехословашко той се запозна с търговци на материала, който пласираше. Направи доста големи покупки и получи купеното в България. Без да разбира нищо от търговия — потръгна му като на най-обигран търговец. Никой не можеше да подозре, че е ловко подпомаган от невидими приятели и че посредством някои от доставчиците на дървения материал, словаци, той влезе в обща тайна работа с водачи на широката съпротивителна борба, водена както от словашкия народ, тъй и от чешкия, полския и руския народ. Под прикритието на своите търговски пътувания и срещи той изпълняваше ролята на връзка между борещите се с оръжие в ръка в тила на германците и центъра, който ги ръководеше — сърцето и мозъка, подхранващ и вливащ сили в борческия организъм. Пътуваше най-често до Братислава. Там го посрещаха в разни кантори, развеждаха го по складовете с търсения материал, водеха с него делови разговори. Докато в някой час в някоя канцелария или хотелска стая оставаше с един или двама от търговците продавачи, всички хвърляха маските и започваха тих разговор на другари и бойци, посветили живота си на една цел.

Веднъж при такава тайна сърдечна среща, през която завинаги се свърза в обич и другарство със своите нови приятели, един от тях започна да му разказва какво става в словашките планини и гори. Увлече се в разкази за подвизи и изпитания на бойците. На края тихо запя няколко стиха от тяхна бойна песен. Генералът запомни тези

четири стиха. Дори сам можеше да ги пее по мелодията, която чу. Тъй при следващите негови пътувания и при повторни срещи с нелегални дейци, провеждани в определени явки и с условени пароли, той добавяше на шега, като допълнителна парола, първите два стиха на запомнената песенчица. И веднага засмени лица му отговаряха със следващите два стиха, защото тази песен говореше на всяко борческо сърце.

Войната продължаваше все по-ожесточено. Всеки ден ставаше все по-сложна и съпротивителната борба на потъпканите народи. Потежка и опасна стана и неговата работа. В създадената свързваща верига между бойците и центъра често се късаха важни звена. Явно бе, че врагът дебнеше и наддушваше, някъде дори достигаше своята жертва. Тя изчезваше безследно и не можеше да се улови нишката, която би показала какво става. Трябваше да се ограничат пътуванията и срещите. Не той дойде до такова решение. Напротив — все още податлив на своите офицерски схващания и пориви, пред растящите опасности у него се разпалваше по-буен борчески огън и сили да действа. Стана необходимо да го предупредят. Наредиха му да се пази, да намали възможностите за провал. Най-сетне след дълго прекъсване осведомиха го, че вместо той да пътува, при него ще дойде човек. Съобщиха му парола. Възложиха му задачата.

* * *

Той започна да чака. Занизаха се дни и седмици.

Друг път ходеше в кантората само късно следобед. През тези дни идваше и преди, и следобед. Ако не беше опасно, че ще подбуди ненужни преценки, би останал и през нощта.

Чакаше с растящо нетърпение. Той беше запознат твърде ограничено с организацията на тайната работа, в която вземаше участие, но разбираше, че бавенето на очаквания човек не е обикновен случай. Несъмнено появили са се още по-големи усложнения и опасности по скъсаната свързваща верига. Можеха ли тези опасности да се отнасят и за него — много вероятно, колкото и да му се струваше, че все още е далече от всяко подозрение.

Той беше женен, баща на семейство. Издигнал се в йерархията на държавата до най-висок чин, днес бе заложил всичко — семейство, положението си, своя живот. Война! — прекъсваше рязко с тая единствена дума всяко поддаване на колебание пред ударите, които биха го връхлетели. Тъй както някога водеше своя полк в битките на отечеството, тъй както една нощ сложи всичко на карта и излезе срещу негодната власт, той участва и днес в сражението за по-хубав живот. Залогът е същият и вчера, и днес, защото и вчера, и днес е във война! А той е командирът, водачът, отговорният за своя полк! С този извод изчерпваше промъквачите се мисли и преценки за възможностите да не се излага, да бъде предпазлив. И по-припрян, чакаше ден след ден. Седеше пред работната си маса в тъй наречения „кабинет на директора“ и чакаше.

В нетърпението си започна да оставя междинната врата отворена. Жадуваше по-скоро да чуе гласа, да види лицето на пратеника. Пазеше да не стане някаква грешка и било старият Ананиев или избухливият Симеонов да върнат човека. После, когато съобрази, че може да възбуди подозрение у своите служители, и престана да оставя вратата отворена, няколко дни истински се измъчваше. Спрял недалече, сега често се заслушваше да чуе гласовете, които долитаха от отвъдната стая. Тъкмо през тия дни от центъра му съобщиха, че при него ще дойде жена и че тя е вече тръгнала. Без да се колебае повече, щом получи съобщението, отново започна да оставя междинната врата отворена.

Ананиев и Симеонов усърдно вършеха своята работа, посрещаха, изпращаха клиенти и посетители. Наведен над книжката на масата, той се мъчеше да прикрие чувствата си. Жена! Една жена пътува към него, без да я плашат безбройните опасности! Колкото войната се разгаряше, врагът ставаше по-жесток и стръвен. Като че по-силни, твърди и непоколебими ставаха и ония, които му се съпротивяваха. Не една жена също се бе включила в борбата наравно с мъжете. Такава жена вече пътува с тежката задача да стигне до него, да вземе и отнесе каквото има да получава заедно с поръчението до бойците в горите и планините. Обземаше го неудържимо възхищение!

Дните отминаваха, а жената все не идваше. Вече тревога изпълваше сърцето му. Какво се е случило? Нали казаха, че е тръгнала! Какво е станало? Какво плете съдбата, загърната в непроницаемост?

Един ден през настъпващата пролет Ананиев бавно тракаше в канцеларията на пишещата машина, сякаш търсеше всяка буква, Симеонов, останал без работа или дотегнало му, стоеше изправен до прозореца и пушеше. Не се смущаваше, че директорът можеше да го види през отворената врата. Двамата бяха сами в стаята. Генералът се надигна от масата в своя кабинет, сякаш го привлече и него светлината, оживеният жълт паваж на улицата, пролетната лъчезарност. Той спря до своя прозорец, без да вижда нищо. Защо не иде? Случило ли се е нещо? Не го оставяха въпросите. И заедно с тях горчилка и злъч се надигаше у него. Насреща му вървяха призраците на оная мрачна сила, която вече неведнъж пресичаше всичките му устреми. Сега тая сила се бе съюзила с настанените в страната немски тайни и явни полицейски служби и още по-усърдно вършеше злокобната си работа. Нейните представители му се усмихваха, улесняваха пътуванията му, поощряваха търговските му сделки, но те не са толкова глупави да повярват, че той може да забрави за шепя облаги всичко, и навярно се боят и го дебнат. Не може да не наблюдават всяка негова стъпка, да не му слагат уловки. Отдавна вече те са разбрали, че между него и тях няма мостове на разбирателство, че между него и тях борбата продължава и ще продължи, докато едната страна падне. Те изострят навярно всичката си изобретателност и стръв, за да падне той. Тая мисъл го изпълваше с омраза, надигаше силите му за съпротива, но какво можеше да направи, знаеше ли откъде ще бъде изпратен новият удар, който те подготвят. Стоеше до прозореца, виждаше мрачните призраци и очакването му да дойде жената нарастваше до болка.

Тъкмо тоя ден телефонният звън го повика. Бързо приближи до масата. Дигна слушалката.

— Ало! — обади се женски глас. — Мога ли да говоря с генерал-директора? — чу въпрос на някаква смесица от словашки и немски език.

— На телефона е директорът! — развълнуван отговори той.

Жената откъд замълча, но той чувстваше, сякаш чуваше дишането ѝ. Още миг на мълчание. И сега до него долетяха тъй дългоочакваните условни думи:

— Аз съм изпратена от фирмата „Триглав“ във връзка с поръчката ви.

— За трите вагона ли? — запита той според уговорената парола и веднага добави: — Къде сте отседнали?

— В хотел „Империал“ — отговори жената. — Стая 116.

— Идвам веднага — обзет от нетърпение, каза генералът и без да дочака отговор, остави слушалката на вилката, грабна шапката си, бързо премина през съседната стая, като подхвърли на Ананиев: — Днес не зная дали ще дойда отново в кантората...

* * *

Едва въвн забави хода си. А името? На какво име трябва да я потърся? Забравих да попитам. Но без да спира вече, слизаше по стръмните каменни стъпала на високата сграда...

Отиде в хотела. В стаята на споменатия номер го посрещна млада, висока, руса жена. Живяла е в планина или е спортувала! — бързо прецени той, възхитен от здравия ѝ изглед. Грабна ръцете ѝ, сърдечно я поздрави. И сега внезапно се сети: тя не бе му казала по телефона допълнителната част от паролата. Изгледа я и попита:

— За коя поръчка става дума? За трите вагона ли?

Тя се усмихна. Ласкава посрещна неговата възискателност.

— Не, за предишната!

Засмя се и той. Всичко беше в ред. Насреща му стоеше пратеникът, който трябваше да се яви с тъй установената парола. Не се бе усъмнил нито за миг и все пак стана му по-леко. Задиша свободно. И тъй заговори. Какво се бе случило? Защо толкова много се забави с идването си? Имала ли е някакви спънки? Въобще как вървят работите? Разбираше, че разпитва повече, отколкото му е позволено, но не можеше да спре. Той тържествуваше. Ония, които дебнеха, следяха, стръвно желяеха да спънат, да унищожат него и всички с него, са измамани. Жената, отначало ласкава, но сдържана, също заговори. Изпълнен с доверие, той отговори на въпроси. Сам продължаваше да поставя въпроси. Последната офанзива на германците е разгромена. Споделяха впечатления за възможностите във войната. Тя му заговори за огромните акции, предприемани от партизаните. Той пожела да се похвали. Макар само едно звено от ръководната верига, при него също всичко е отлично организирано.

След като обядваха долу, в ресторанта, поведе я из града. Докато разглеждаше магазините, тя внезапно попита:

— Казахте отлично организирано? Как да разбере?

Той спомена за свои тайни квартири, за сътрудници, за циклостил, на който се печатаха важни материали, за радиовръзка. Тя стискаше скришом ръката му. Беше възхитена.

— Всичко това в София? Къде, ще ме заведете ли?

Сякаш го плесна през лицето. Той дръпна ръката си и я загледа. Къде? Да я заведе! Можеше ли тя да иска такова нещо!

Но тя говореше вече друго. А очите ѝ изглеждаха така чисти, лъчезарни, изпълнени с толкова радост. Явно нейната опитност в конспиративните работи беше колкото и неговата. Усмихна се.

— Мога ли да ви запитам, с какво се занимавахте преди войната?

— Аз учех пеене! — каза тя. — Ако не беше войната, може би щях да бъда вече в операта!

Стана му приятно и ясно всичко.

Вечерта отидоха пак в ресторанта. Той трябваше да дава вид, че му е дошла гостенка във връзка с неговите търговски работи, и да прави всичко, което се прави в такъв случай от един усърден домакин. Поръча вечеря. Пиха дори вино. На сутринта тя трябваше да замине, след като той ѝ предаде предназначения за нея пакет. Не говориха за това. То се подразбираше. Тя разказваше къде била, какво вършила. Оказа се, че дълго време се числяла към отряда на оня негов познайник в Братислава, който му пях някога партизанската песенчица. И той радостен, спомнил си, че тя е певица, замаян леко от виното и повече от радостните надежди, които пълнеха сърцето му, наведе се близо до красивата руса жена и запя първите два стиха в очакване, че тя ще подеме останалите два. Тя дигна чашата си, чукна се с него засмяна, но не запя. Той повтори като парола същите два стиха. Тя продължаваше да се смее, без да промълви останалите стихове.

— Не я ли знаете? — запита той и трепна, доловил далечни глухи гърмове на приближаваща буря.

Не каза ли тя, че е била в отряда на неговия познайник? Пък трябваше ли да бъде в този отряд, за да знае тъй познатата за всеки словак песенчица, пълна с дръзновение и присмех срещу врага?

— Чувала съм я! — промълви тя. — Но...

Търсеше някакво обяснение. У него безпокойството растеше. Но?! Можеше ли да се намери обяснението?!

— Страшно съм непааметлива за стихове! — измисли тя какво да каже.

То бе най-лошото. Непааметлива! Имаше ли памет, която да не погълне завинаги пълните с надежди стихове? Имаше ли словашко сърце, което да не запламти цялото от познатата песен? Погледна жената. Сега изведнъж едрата руса красавица му се стори чужда, някак нагласена в държането и говора си, видя фалшивата ѝ усмивка, видя пълните със смут и гузност очи.

Стана. Без да издава какви подозрения го бяха обзели, припомни, че утре тя ще пътува. Добре е да си легне и отспи. С нищо не издаде бурята, забушувала у него. Жената също стана. Съгласи се, че е време да се прибере и приготви за път. Уговориха кога и къде да се срещнат утре сутринта. Тръгнаха. Минавайки край масата до изхода, сега той за втори път видя двамата мъже, седнали пред чаши неизпит коняк и пълен пепелник с угарки. И искрицата надежда, че може би се лъже, угасна у него. Той се намираше пред добре скроена уловка. Даде път на гостенката си, използва да погледне отново мъжете и излезе след нея. Минаха към стълбището за хотела. Той отново ѝ заговори за сутрешната им среща, докато весели се изкачваха към етажа на нейната стая. Пред вратата той я остави, като ѝ кимаше приятелски, а тя, ласкава, се усмихваше.

Едва жената се загуби зад затворената врата, той бързо тръгна през коридора, спусна се по стълбището. Вечерният хлад го посрещна на улицата. Той нямаше нужда да отрезнява и да обмисля. Кантората му се намираше недалече. Забърза към нея. Беше уверен, че тая нощ полицията не би предприела още нищо. Тя ще действа утре след срещата, след като предаде пакета, а може би в момента, когато ще го предава. Влезе в кантората. Той трябваше да изпревари и да спаси каквото може да се спаси. Макар и късно, набра номер по телефона. Обади му се познат мъжки глас.

— Дим! — каза той.

— Разбрано! — отговори човекът отвъд, който работеше с циклостила.

Веднага набра друг номер. Мълчание. Позвъни повторно. Пак не отговориха. Започна бързо да прибира и унищожава от масата и

чекмеджетата книга, които биха могли да предизвикат някакво съмнение или да насочат към някаква следа. Пак позвъни. Мълчание и изведнъж замърмори сънлив глас.

— Ти ли си? — попита. — Спеше ли?

— Какво да правя? Вече е дванадесет и половина!

— Ликвидирай и изчезвай! — каза той без друго обяснение.

— Разбрано! — дочу развълнувания глас отвъд и затвори телефона.

Отново набра номер. Повика такси. След десетина минути вече пътуваше към къщи. Едва отвори вратата, и в преддверието се появи загърнатата в своя шал жена му.

— Не спиш ли?

— Къде закъсня? Никога не си закъснявал тъй много.

Прибраха се в спалнята. Успокоена, жена му си легна скоро. Той бавно се събличаше.

— Не ти ли пречи светлината?

Без да дочака отговора ѝ, угаси електричеството. Тя мълчеше. С цялото си същество чувстваше, че се е появило нещо ново в техния живот. Следеше движенията му в мрачината, чакаше. Той легна. Заговори. Но не това, което тя очакваше. Сложи длан на ръката ѝ, запита тихо, някак особено нежно:

— Помниш ли, когато заминавах някога на война?

Тя трепна.

— На коя война? На Балканската? Тогава бяхме още годеници!
— свърза се бързо със спомените си.

— И на Балканската, и сетне на Солунския фронт през Европейската.

— Помня, разбира се!

— А спомняш ли си за оная майска нощ, когато...

— Не съм я забравила! — пошепна тя, изпълнена с преживяното през нощта на техния бунт.

Обземаше я тревога. Тя знаеше доста работи. Неговото желание да отиде доброволец на страната на Съветите, за негодуванието му срещу българските управници. Не се заблуждаваше и в истинския смисъл на търговските му занимания. Наблюдаваше и мълчеше. Знаеше, че не би могла с нищо да го отклони и въздържи от онова, към което го водеше неговото чувство за правда и добро.

— Нищо не излезе тогава! — чу го в тъмното да говори. — Всичко провалиха измяната и покварата. Остана само копнежът по неосъщественото и омразата срещу разрушителните сили. Остана и вярата, че стремежът към по-хубавото не е изчерпан, не угасва, че живее, увлича. Днес тоя най-светъл човешки стремеж е обединил милиони...

— Нищо не разбирам! — каза тя. — Защо ти... Да не заминаваш пак или...

— Дали заминавам пак, или... — повтори той тихо въпроса ѝ. — Не за това питам. А да зная какво би правила, ако разбереш, че отново съм заминал или...

Тя стисна ръката му.

— Какво значи това, плашиш ме!

Той я притегли до себе си, сложи ръка под главата ѝ. Тъй, легнал до нея, зашепна:

— Тъкмо това не искам! Бъди такава, както някога, когато знаеше, че съм пред Одрин и по-късно при Дойран... или пред опасностите през оная майска нощ — с вярата и примирението към изискванията, които моето име и чест поставят, изпълнявайки дълга си в служба на родината!

— Ваньо, какво има? — промълви тя с всички усилия да преодолее страха си.

— Нищо! — чу гласа му. — Освен че ние сме отново във война!

Тая нощ тя не можа да разбере пълния смисъл на казаното от него. А сутринта, след като скришом от нея той сложи пистолета си в джоба, сбогува се тъй спокоен и ласкав, че тя едва не сметна всичко тревожно, случило се през нощта, за сън...

Градът сияеше в пролетната утринна. Той спря до изхода на своя дом. Следяха ли го вече? Не видя никого по улицата. Техните ходове му се струваха съвсем ясни. Заложили капана със своята агентка, след като са хванали истинската пратеничка, те сега с нищо не биха се издали предварително. Но какво трябва да прави той по-нататък? Малко време му оставаше, през което все още можеше да направи нещо, за да се спаси. Това значеше да не отиде в хотела, да не се яви повторно пред жената, а да бяга, където е още възможно да избяга.

Дигна ръка на едно минаващо такси. Качи се и поръча да го отвози до хотела. Той не можеше да бяга, не искаше — не само защото

навярно е вече невъзможно. Говори на жена си за война. Неслучайно. Той е на война. Неговото място е тука, срещу врага. И на удара трябва да отвърне с удар. На цялата злост, с която му подложиха капана, трябваше да отвърне с омразата, обгаряща го целия, омразата, насочила го в борбата и определила съдбата му.

През задното стъкло няколко пъти погледна дали го следят. Не видя никого.

Пред хотела също не забеляза нищо подозрително. „Хитруват“ — помисли.

Тръгна по стълбището към етаж на своята гостенка. На първата площадка спря. „А ако всичко не е тъй, както го мисля! — прониза го съмнение. — Не се ли яви тя с установената парола и след предупреждение от центъра, че ще дойде? Не преувеличавам ли аз значението на обстоятелството с песента?“ — въздържаше го вече съображение. Същевременно в съзнанието му изплаваха образите на двамината мъже, които от няколко дни непрекъснато го дебнеха, спомни си нейните неуместни въпроси и пак се върна на песента. Певица да не запомни тъй известната песен! Спомни си фалшивата ѝ усмивка, пълните със смут и гузност очи в оня миг на вечерята.

Тръгна веднага отново. И пак спря. А щом е така — няма ли друг изход? Защо отива в капана им? Видя веднага как се руши кулата, на която беше се изкачил, видя тържествуващите лица на всички ония, които преследваха всеки негов полет и нанасяха ударите си, видя мрачната сила, заплела престъпната си мрежа около всичко хубаво в живота, и го поведе омразата му, по-силен стана поривът му да се срещне с тая сила. Сега тя имаше лице. Тя беше агентката, безсрамницата, която сметна, че може да го измами. На няколко скока стигна до етаж на нейната стая. Тръгна по дългия коридор. Стигна пред вратата, похлопа и отвори.

Веднага видя. Бяха го изиграли. Мрачната сила имаше и друго лице. В стаята го чакаха двамата познати мъжаги. Жената я нямаше.

Неволно направи движение да се върне. Отзаде му, откъм коридора, се появи трети мъж.

— Неприятно, а? — каза той и го бутна през отворената врата.

— Дайте пакета! — посрещна го един от агентите в стаята.

Генералът бързо се дръпна настрана към ъгъла.

— Ето пакета! — каза той, като извади револвера си и го насочи към тримата.

Те не се смутиха. Единият посегна към джоба си за цигарите.

— Не мърдайте! — предупреди ги, целият настръхнал, попадналият в клопката им. И продължи: — Къде е жената?

Мъжете го гледаха.

— Махнете тази играчка отпреде ни! — каза най-едрият с явно пренебрежение към заплахата му. — И не си въобразявайте, че можете нещо да направите. Целият хотел е блокиран. Чакат вас!

— Тя трябваше да бъде тука... за да получи пакета...

— Ще го дадете на нас! — прекъсна го агентът. — Толкова ли е мъчно да се сетите, господин генерал.

Врагът воюваше с всички средства. Срещу удара, който му се готвеше, той изпревари със свой удар. Генералът чувстваше как този удар разтваря мрачини и бездни, прави живота му пуст, без надежди и светлина.

Агентът искаше да каже още нещо. Генералът не можеше повече да гледа конската му фигура, злото му лице. Не можеше да понася самоувереността му, гаврата, на която го подлагаше. Разтреперан от ярост, без да дочака последните му думи, започна да стреля.

В същия миг оня до вратата се хвърли и го удари. Премаляваща болка го свали на пода.

Двамата оцелели полицаи се събраха и виснаха над него. Вратата откъм коридора се отвори и се появи гъмжило от таещи се наблизко техни колеги.

Раненият все още разбираше какво бе станало и го мъчеше не болката, не това, че отсега нататък е в ръцете на злата сила, оплетен в най-изобличителни обстоятелства, а съзнанието, че стиска пистолета, в който вече нямаше куршуми.

НА ТЕРАСАТА

Къщата, издигната малко навътре от красивата желязна ограда край улицата, имаше висок приземен етаж. Отпред, на неговата височина, лежеше терасата. Няколко каменни стъпала с парапети, изработени в същата красива плетеница като на оградата, водеха към нея. Оттук през тежка врата се влизаше в преддверието на обширния, богато строен първи кат. В желязната дантелена решетка на вратата се преплитаха инициалите на собственика. А горе стърчеше балконът към полутаванските стаи, по чиито сводести прозорци винаги се виждаха саксии с пъстри цветя. Сега тази стара, красива за времето си сграда, но незагубила и през наши дни хубостта си като всички по-заможни къщи от някогашна София, стоеше заобиколена и засенчена от калканите на многоетажни, четвъртити и правоъгълни блокове. Човекът, който самотен се разхождаше по терасата, изглеждаше, че ходи по дъното на дълбок кладенец.

Навярно сте го виждали. Той се разхождаше, кажи-речи, всяка сутрин и късен следобед, особено през пролетта и през летните дни. Един посивял, леко прегърбен, небръснат от много дни стар човек, гологлав, с тъжни, задрямали очи, треперещи ръце и спънати стъпки на парализик, загърнат в протърканото си палто.

* * *

Той се казваше Делчо Миков. Мнозина софиянци го знаеха още когато дойде от далечното средногорско село преди повече от половин столетие — веднага след Балканската война. Същото онова недодялано, малко изплашено, ниско плещесто момче с големи черни биволски очи, неподстригана гъста щръкнала коса и едва наболи брада и мустачки, облечено в протъркана шаячна дреха и шаячни панталони, напъхани в стари, доста големи за краката му войнишки ботуши. По това време не едно бедняшко дете доносваше такива неща. За своите

ботуши Делчо наивно обясняваше, че останали от баща му, който се върнал ранен от войната и починал.

Тогава, подгонени от беднотията и нямането на село, всъщност дойдоха двамината: Делчо и приятелят му Методи — рус, тънък, висок, кокалест, с тежки пестници и грубоват глас, малко по-възрастен от него и по-образован. Единият носеше в торбата си свидетелство за завършено четвърто отделение от основното училище, а по-големият имаше прогимназиално образование.

Изглежда, че в София чакаха Делчо, защото той веднага се нареди като прислужник в книжарницата на един техен съселянин, отдавна станал столичанин. Методи ходи известно време без работа и тъкмо свърши парите си и се чудеше какво да прави, приеа го да чиракува в една печатница. Но двамата още от първия ден се наредиха в обща квартира, за да им бъде по-евтина. Пък и нали бяха приятели — не искаха да се делят, особено по-малкият. Той все се озърташе из софийските улици със своите големи черни очи, сякаш се боеше от нещо, или спираше поглед, защото проучваше нещата, които му се изпречваха на пътя.

Столицата по това време изглеждаше замайващо голяма за момчето от средногорското селце. Голяма и много красива, макар не всичко в нея да беше уредено както трябва, някои улици да тънеха в кал и прах и къщите по тях да изглеждаха съвсем като по селата, дори по-бедни и опърпани. Квартирата на двете момчета се намираще тъкмо в тия градски окрайнини. Но оттам до центъра минаваше трамвай. Много пъти Делчо се качваше от тяхната спирка и пътуваше до оня кръстопът, дето почваха настланите улици с жълти плочки. Тука той слизаше и тръгваше към площада с кръглия каменен водосток. Откъм гърба му оставаше високото здание с часовника на върха, а отпред се появяваше голямата желязна врата на двореца с двете караулни, дето стояха неподвижни часови с пушка в ръка.

Зад тази врата се виждаше дворцовата градина и самият царски палат. Делчо знаеше, че бяхме победили турците през Балканската война, знаеше за отминалата като чума Междусъюзническа война, когато сме загубили всичко постигнато. Гледаше царския дом и искаше да види онзи, който живееше там и когото всички сочеха като виновник за злините, сполетели България. Иначе от злините той нищо не виждаше и трудно можеше да разбере в какво се състояха те.

Красиви и богати къщи окръжаваха площада. По която улица встрани да погледнеш, все същите богати къщи се редяха. А между тях — ресторанти и кафенета, дето лакомо ядяха и пиеха, смееха се и приказваха много издокарани хора. Около обед, като тръгнеш от площада по булеварда надолу към голямата черква със златните кубета и край паметника с железния конник и жената с разперените крила, попадаше във върволицата от красиво облечени и добре охранени мъже и жени, които се шляеха от двореца до паметника и обратно. Тогава съвсем загубваше представа в какво можеше да се състоят причинените злини.

С трамвая той трябваше да се вози и всяка сутрин от квартирата до работата си. Много пъти с него се и връщаше в края на деня. Но невинаги, защото твърде не му стигаха парите и като помисляше за злините, които наистина съществуваха в живота, той не ги виждаше в другите, а най-много около себе си, в своя живот и в живота на съквартиранта и приятеля си. Вечер те стояха по-често вкъщи. Делчо ще приготви нещо за ядене. От колбасницата на Докузанов, за която веднага научи де се намира, купуваше я недоизгризани кокали, я някой евтин салам и правеше чудесни яденета. В това време Методи четеше на глас някоя книжка. В печатницата, дето работеше, освен вестници печатаха и разни книги. Момчето избираше захвърлени, изцапани коли и си подреждаше от край до край книгата, която му се искаше да прочете. Книгите ставаха все по-голяма слабост за Методи. Той четеше още на село в читалището. Но сега особено се отдаде на тая своя слабост. Когато нямаше книга или газта в лампата беше свършила, високият русокос младеж говореше, разказваше на приятеля си какво е работил, с кого се е видял, какво е чул. В тъмното гърлестият му глас бълбукаше приспивно и Делчо чувстваше, че може да заспи, но не заспиваше. Защото Методи винаги разказваше живи, увлекателни работи. Най-често му говореше за собственика на печатницата. Той бил от някакво подбалканско градче и дошъл в столицата като тях, още момче. Отначало дълго слугувал в някаква печатница, метял и почиствал помещението, миел буквите и пресите. После работил в книговезницата. Най-сетне започнал словослагателска работа. Но още преди да научи да набира буквите, открил друга майстория и особено се харесал на господаря си. Той започнал да се явява на урежданите търгове за отдаване на печат от разни учреждения на потребните им

книжа. Какво правел, какво струвал, не се знае, но често тъй нареждал, че нему възлагали поръчките. А с тях към печатницата потекли и печалбите. Господарят му бил доволен и предволен. Не могъл обаче да го задържи при себе си. Открил тайната на печалбите, младият човек скоро сам си отворил печатница и оттогава станал първият печатар в града.

Методи разказваше тия неща преднамерено и не с възхищение, а с едва сдържана ненавист към хитрия си господар. Дошъл с Делчо в града да си оправят живота, да си вземат хляба в ръцете, ако може да започнат да печелят и дори да забогатеят, той бе научил по тоя път някои тайни. Сега искаше да покаже как и откъде, по какъв мръсен начин някои хора трупат богатства. Беше чел и разни книжки, говорил с приятели и откритата тайна го вълнуваше. Делчо също се вълнуваше, но съвсем другояче. Той слушаше разказите на приятеля си и мислеше за хората от хубавите къщи, които се шляеха изконтени по булеварда с жълтите плочки или седяха, ядяха и пиеха по красивите ресторанти и кафенета. Той не беше виждал господаря на приятеля си. Когато поиска да си го представи, видя го като един от хората по булеварда или като онези, дето седяха доволни по ресторантите. Тези хора, открили тайната как да печелят повече пари, та да си градят хубави къщи, да се разхождат охолни, изконтени по булевардите, да ядат до насита по ресторантите, поразяваха въображението му. Мине не мине време, той все ще подсети съквартиранта си да му каже още нещо за забогателия печатар. Слушаше със затаен дъх, преценяваше всяка подробност от сложните постъпки на този човек, в резултат на които са потекли поръчките и печалбите към печатницата. И докато у приятеля му все повече растеше презрението и омразата към лесно забогателите хитреци, у Делчо растеше възхищението.

* * *

Скоро Методи се увлече по други въпроси и вече разказваше за разни събрания и съюзи, за свои другари, които му казали това или друго. После започна да носи и да чете малки книжки, разни речи на оратори от събранията, които посещаваше. Делчо едва разбираше за какво се касае. Не че бе по-глупав от приятеля си, а защото слушаше

разсеяно. От ума му не излизаше мисълта за забогателия печатар и за неговата тайнствена майстория. Момчето също имаше господар и човекът припечелваше доста. Но с печалбите си той едва преживяваше, не му оставаше никакво време да тръгне да се разхожда по булеварда, а и кой знае дали би могъл някога да си направи къща. Още живееше със семейството си под наем. Делчо искаше да разбере какво чудо е направил забогателият печатар, какво чудо правят и всички други като него, та тъй лесно им тръгва всичко. Стръвно душеше, преценяваше, съобразяваше, защото, ако му се искаше нещо, ако мечтаеше за нещо най-хубаво, то бе да стане като един от тези хора.

Едва бяха минали две години от Балканската и Междусъюзническата война, и в света пламна нова война. Тя загоря и загърмя доста далече от страната ни и българското правителство обяви, че няма да влезем в нея. После то сметна, че войната приближава твърде близо до нас, и уж за да се запазим, обяви въоръжен неутралитет и свика запасните в казармите. Всъщност властта измами народа, като го натика в казармата и го подчини на войнишката дисциплина, а няколко месеца по-късно го поведе в окопите да се бие наред с германците срещу целия свят. Всички смятаха, че се прави глупост, ама това не помагаше. До Делчо пак стигнаха приказки, че за всичко уж бил виновен онзи, който живееше в двореца на площада с жълтите плочки, защото искал да отмъсти на коварните си съюзници от предишната война. Нещо друго отвличаше вниманието на момчето и много не се занимаваше с този въпрос, още по-малко с войната.

Неговият господар отиде в казармата, а оттам на фронта. Ала не затвори книжарницата. Остави я на слугата си с всичката стока. Делчо трябваше да продава, да поддържа колкото може с нова стока търговията, както и да дава каквото спечели на семейството на заминалия, след като удържи своята заплата.

В книжарницата имаше задна стаичка, която служеше за склад. През единственото прозорче с решетка едва влизаше въздух. Делчо веднага се премести да живее в тази стаичка. Тъй нямаше да плаща наем и да харчи пари за трамвая, а щеше да бъде близо до поверения му дюкян.

Войната трая повече от три години. Делчо поведе работата и можа да научи много тънкости в търговията. Продаваше наличната стока, ходеше по складовете да доставя нова стока. Тъй той узна колко струва доставката и колко се печели при продажбата. Направи познанства, разбра, че има различни складове и всеки продава на свои цени. Откри, че може да се спечели повече, ако вземе стока от този, а не от друг склад, че може да увеличи продажната цена на някои предмети, ако се добави нещо, макар и незначително, било към тетрадката, към молива или към папката. Нищо и никаква машинка, етикетче, украса — и вече е оправдано да се иска по-висока цена от купувача. Разбра още, че ако вземе наведнъж повече стока от склада, може да прави известен отбив от цената, а същевременно, ако не продава днес тая стока, а почака до утре, до другиден, когато тя свърши на пазара, може да иска от купувача друга цена — два, три пъти по-висока, отколкото иначе се продава.

Това нахлуване в тайните на търговията и печалбата изостряше всичко у него. Отначало го преживяваше като вълнуващо пътуване в непозната страна. Радваше се, че прониква в тайното и неизвестното. Скоро то стана стръв, жажда да постигне резултата. Струваше му се, че тъкмо тъй са печелили пари всички ония богати и охолни хора от булеварда с жълтите плочки и от хубавите къщи. Вечер броеше парите в касата. На края на всеки месец пак ги броеше. Печелеше доста, но нещо огорчаваше радостта му пред купчината пари. Така да печелеше и десет, и двадесет години, пак не би могъл да заприлича по възможности на някои от хората, чиито богатства пресмяташе и на които искаше да подражава. Ставаше му ясно, че той не е достигнал до всички техни тайни по пътя на печалбата.

В началото на войната Методи, приятелят му, също още не бе на възраст, за да го вземат войник. Той бе напуснал старата квартира и живееше недалече от книжарницата. Тъй, често двамата приятели пак се събираха. Младият печатарски работник продължаваше да се занимава с книжки и приказки. Говореше много хубаво. Синеок, строен, беше станал приятен млад мъж с руса коса и вече наболи мустачки. Само парите не му стигаха и все още ходеше с дрехите от някога. Кой знае дали за това, или по друга причина, през тия дни той често ставаше доста хаплив. Не харесваше никак постъпките на съселянчето си.

— Какво? Ти искаш да станеш спекулант?

И започваше да разправя за богатите хора. Не виждаше нищо добро в тях. Богатствата им идели от кражби, от нечестни сделки, от използване на работниците, които работят за тях. За да докаже до каква престъпност стигат те, прочете на Делчо някакво съобщение от един вестник за лаком търговец, който успял да изнесе за Турция два вагона фасул. Когато хората у нас получаваха дажби хляб и по шепа някои други продукти и гладуваха, въпреки забраната за износ на храни, този търговец, без да мисли за никого, с подкупи, с кой знае какви още хитрости успял в безсъвестната си работа. Прочете и за друг, не по-малко хищен търговец, който доставил прогнил шинелен плат и мукавен гьон за ботуши на войниците, които мръзнеха на Солунския фронт. Делчо не слушаше какво му разправяше по-нататък приятелят. Стоеше стъписан пред новото откритие, което беше направил по пътя на печалбата, пресмяташе какви пари можеха да се печелят с такива хитро скроени похвати. А приятелят му наскоро отиде войник. Няколко месеца по-късно се обади с едно кратко писъмце от фронта край Дойран.

* * *

Делчо продължаваше работата си в столицата. През тази война не затвориха училищата. Книжарницата работеше добре. Само все по-рядко се намираще стока по складовете. Младият търговец беше предвидил и натрупал запаси. Той виждаше, че може да изкара доста пари, и търгуваше, без да се безпокои, че някой ще го нарече спекулант. Пък и не разбираше добре думата — особено тъй, както я тълкуваше Методи. Търговецът предлага, купувачът купува. Всеки с ума си решава. Какво има тука толкова! Друго го занимаваше и смяташе, че има право да го направи. Откак беше заминал господарят на книжарницата, стоката, оставена от него, се продаде. Делчо отдели парите, изкарани от нея, и ги внесе в една банка на името на съседянина си. Оттука нататък той търгуваше за своя сметка, като само продължаваше да дава на семейството на заминалия на фронта месечна издръжка. Работите му се очертаваха от хубави по-хубави, но той не се много въодушевяваше. Всичко, което постигаше, все още му

се виждаше малко, дребно. Не като онова, постигнато от ония търговци, които са изнасяли вагоните фасул и доставяли на войската ботуши с мукавен гьон. Разбира се, съвсем не му се искаше да направи като тях, съзнаваше, че такава търговия е долна работа, но същевременно му ставаше ясно, че има неща, има майстории, които той още не е прозрял и с които хората печелят не трохички, а милиони.

От фронта идеха все по-лоши новини. Не вървеше добре и животът в тила. Храната ставаше все по-оскъдна, а каквото се яви на пазара — скъпо. Ограничиха още повече дажбите хляб, масло, месо. Един ден от село дойде стар селянин, роднина на Делчо, и донесе в книжарницата десетина кила месо от теленце, както той каза. Момчето разбра, че месото съвсем не е телешко, а от някое старо говедо, а може би и от кон, но един-двама клиенти, които се намираха в магазина, веднага се нахвърлиха да купуват. Сега Делчо разбра още един начин за печелене на пари. Веднага уговори със стареца пак да донесе нещо от село.

* * *

Оголели, изгладнели, прогледнали за страшната истина какво става, войниците от фронта след един безнадежден бой, останали без снаряди и куршуми, напуснаха окопите и тръгнаха към София със закани да търсят отговорности от управници и спекуланти. Делчо чу за втори път думата и разбра какви луди пари са печелили хората с всякакви покупко-продажби. Неговата работа беше нищо в сравнение с тяхната. Той остана да дочака войската спокоен. Но младият търговец излизаше от войната пълен със знания как могат да се печелят пари. Смяташе при пръв удобен случай да опита нещо по на едро.

Когато фронтовакът книжар се завърна, той му предаде парите за оставената от него стока, а каквото беше доставил за своя сметка, пренесе в ново помещение, дето сложи фирма с името си. За даваната от него издръжка на семейството в продължение на три години не отвори дума. Старият книжар остана доволен, смяташе дори, че и той излиза с печалба.

Така Делчо на двадесетгодишна възраст стана собственик на своя книжарница с няколко рафта стока и доста спестени пари. Най-

важното — с много връзки и доверие по книжарските складове, дето бяха почти забравили стария книжар и много харесваха отракания млад човек.

Методи също се върна от фронта.

Не му бе твърде провървяло. Той беше съден с група свои другари от военен съд заради някакви прояви на бойната линия. Едва се отърва от това, без да му мисли много, участва в похода към София на разбунтуваните войници. На последната станция пред столицата едва не го убиха, когато германска артилерия започна да стреля по техния влак. Безпомощни пред правителствените сили, бунтовниците се предадоха. Съблякоха им войнишките дрехи и голи ги пуснаха да си вървят по домовете. Методи, постигнат от същата участ, потропа в квартирата на своя приятел. Сега Делчо живееше в задната стаичка към собствената си книжарница. При него нямаше място за пострадалия фронтовак. След като го облече, той веднага му намери стая в квартала около Руския паметник в една стара, порутена бедна къща.

От оградата на тая къща започваше поле. В далечината се издигаше Витоша. Методи заживя доста трудно. В печатницата, дето работеше, преди да отиде на фронта, не го приеха. Не че нямаше място. Малката някога печатница сега беше разраснала, сякаш войната не я бе изтощила, а надула със сили. Над едноетажната предишна сграда стърчеше цял нов обширен етаж за словослагателите. А в някогашния приземен кат, дето преди се сбутваха всички машини, словослагатели и книговезкото, тракаха сега само машините, които от две бяха станали пет. Собственикът по-рано работеше наред с всички. Сега той седеше в нарочно изградена канцелария.

Когато видя някогашния си работник, посрещна го с кисела усмивка. Той беше чул за проявите му на фронта и отказа да го приеме при себе си.

Освен за квартира Делчо трябваше да се грижи за останалия без работа приятел и да не гладува, макар че той ходеше тук-там, копаеше канали, хамалуваше и чак до глад нямаше да стигне.

Методи не гледаше в какъв хал е, а се бе загрижил за новоизпечения търговец.

— Отде толкова пари? — питаше той. — За мене да харчиш, своя книжарница да отвориш, охолно да живееш? Наследство няма от кого

да получиш, да не си откраднал?

Делчо му поразправи нещичко.

— Какво! — възмути се приятелят му. — Станал си, значи, спекулант, наредил си се с мошениците и хищниците!

Но не скочи да го напусне, а започна да му говори, викаше го при себе си, караше го да зареже всичко и да се отдаде на делото. Не бе мъчно да се разбере какво дело имаше пред вид. Делчо вече беше чувал за съществуването на партии и за хората, които се борят за нов порядък в живота. Известно време той продължи да се грижи за приятеля си, но избягваше да ходи при него много често. Нямаше нищо против бедните и онеправданите да спечелят правото си в живота, но той не искаше да се забърка с тях, макар Методи да му казваше, че неговото място е тъкмо при тях.

Не му трябваша никакви партии и какво дело. Беше настъпило времето, през което той можеше да използва всичките си набрани през войната знания как се печелят пари. Уж държавата пъшкаташе, охкаше под струпаните над нея всички злини след нещастно завършилата война, а в същото време всеки ден никнеха ресторанти, кабарета, оперетни театри, акционерни дружества, банки. Видимо много хора богатееха, дигаха къщи, купуваха скъпи мебели и пиеха и гуляеха от сутрин до късно среднощ. Явно имаше нещо гнило в този привиден разцвет на живота, защото често банки и акционерни дружества фалираха, често вече богати хора внезапно изнасяха къщите си и скъпите си мебели на разпродажба и тръгваха с оръфани дрехи, но другите продължаваха с развети платна по задухалия вятър в морето на търговията и измамничеството, обзети от стръвта за печалбата. В това море заплува и Делчо, жаден да достигне до богатства не по-малко от всички други спекуланти на епохата.

* * *

Минаха десетина години. Делчо, вече зрял мъж, търгуваше, печелеше, трупаше пари. Методи лежа в затвора и пак се върна в стаичката си в малката къща на края на града. Приеха го и на работа в една печатница за кратко време. После отново трябваше да лежи в

затвора, докато най-сетне започна да води някакъв неясен, тайнствен живот.

Делчо стана още по-предпазлив с него, пък и нямаше много време, но все пак не го забравяше. Чувстваше го близък, сраснал с него, не можеше да го откъсне от сърцето си, жалеше го. Ако не беше се отдал тъй глупаво на опасните работи, които вършеше, от него можеше да излезе не по-лош търговец, защото не беше ли винаги той по-умният и по-образованият. Воден от тези си чувства, понякога проверяваше в квартирата му да разбере къде е — дали в затвора, или свободен.

Бяха вече прокарали наблизко улица, а по нея дълга алея с кестенови дървета. Зад малката къщичка, в полето, се виждаха нови безброй още сгради на заселените след войната прокудени българи. Но зад тях стърчеше, зелена, свежа като окъпана, Витоша, ширеше се синьо небе. Изгледът пленяваше със своята красота. Делчо реши да си купи тука наблизко място и да си построи къща.

Така изникна домът с красивата желязна ограда и широката тераса отпред. Сградата се появи на ливадата, покрай която минаваше улицата с кестеновата алея. Недалече встрани се намираще порутената бедна къщичка, дето живееше Методи, а отзад — бежанските, набързо построени къщурки. Постройката на забогателия книжар изглеждаше като дворец в околния бедняшки простор. От прозорците на този дом, от която и страна да насочеше поглед, Делчо можеше да вижда било града или свежата кестенова алея, или Витоша и Люлин. Слънце и чист въздух го обливаше отвсякъде и правеше всичко по-радостно и по-красиво. Тука, в този дом, той се ожени и заживя като охолен, богат човек, макар да беше още твърде зает с работите си. Към къщата по това време не бе достроен и уреден само горният полутавански етаж.

* * *

От време на време Методи се появяваше в съседната малка колибка. Идваше и при приятеля си. Когато Делчо започна да гради големия си дом, неспокойният някогашен фронтосак го попита:

— Защо ти е? Все още много работи не можеш да разбереш!

А когато влезе във вече издигнатия малък дворец, каза:

— Хубаво! Така трябва да живее човек! Но не се ли стесняваш, като погледнеш наоколо?

— Наистина не те разбирам! — най-сетне възрази Делчо. — Аз работя и печеля!

— Всички искат да работят и печелят, но малцина успяват! — обясни му Методи ласкаво. — Ти се делиш от хората. Не вървиш с тях!

— Искаш ли да изпием по един хубав коняк? — запита усмихнат Делчо. — А после ще те взема да се поразходим.

Отстрани на къщата през двора, от уличната ограда навътре, минаваше бетонна пътека към дъсчения гараж, а вътре вече стоеше един четириместен „Форд“. След като изпиха коняка, качиха се на колата и Делчо подкара по шосето към Княжево.

— А какво ще правиш един ден? — внезапно запита седналият до него Методи.

— За какво става дума? — погледна го бързо и учуден Делчо и пак отпрати поглед пред себе си по шосето.

— Когато ония, от които ти днес се делиш, излязат напред! — добави приятелят му.

Делчо не се обърна да го погледне повторно. Едва сдържащ гнева си, гледаше пред себе си. Стигнаха Княжево. Сега чак той запита:

— Какво се все с мене заяждаш! Какво толкова съм направил! Вие си дрънкате, а животът си върви. Да не искаш да се върна на село и да хвана ралото. Аз искам да живея, и добре да живея!

Седнаха в една градина-бирария, пиха, закусиха и си тръгнаха обратно. Когато в София Делчо спря, за да слезе приятелят му, този взе ръката му и топло, другарски му заговори:

— Ела с нас! Ти не си милионерски син, нито син на чокоин, а на беден орач, дойде от беднотията като всички ни. Човек трябва да изхожда от чергата си и да върви с онова, което се развива, а не което се изчерпва. Не се дели! Трудно ще бъде, но не се дели! Ела с нас! Това сегашното е временно!

Делчо изтегли ръката си. Сбогува се хладно и подкара колата.

* * *

От този ден Методи изчезна. Скоро започна и новата европейска война. Понеже България не воюваше, а само обслужваше едната страна от воюващите, беше настанало невиджано време за способните хора като Делчо. Сега той се занимаваше с всичко — беше книжар и издател, търгуваше с пулпове, произвеждаше кожухчета за немската войска в Русия. По всички тези пътища течаха пари към него. Той доустрои къщата си, като уреди и горния етаж, който свърза от хола долу с една красива вътрешна стълба. В гаража му влезе нова луксозна кола вместо стария „Форд“. Познат архитект му каза нещо за неподходящите мебели в къщата. Без да се поколебае, бързо си набави други, изхвърли старите. Делчо имаше вече вкус. Мъчно се задоволяваше с обикновеното. Освен с приятеля архитект дружеше с доста хора из всички среди, от които зависеха работите му, а по-късно добави към тях и познанства с хора, които просто му харесваха или ласкаеха със своето положение и име честолюбие то му. Гости често пълнеха къщата му. А в нея постоянно се внасяха нови неща.

През тия години, в които Делчо смяташе, че е достигнал върха на своите търговски и обществени успехи, той често се замисляше за онова, което му беше казал изчезналият Методи. Какво значеха приказките на приятеля му, имаше ли някакъв смисъл в тях? Забогателият търговец не беше скъперник. Като не можеше да срещне Методи, често канеше други приятели, за които знаеше, че живеят притеснено, и по всякакъв начин ги подпомагаше. Набраха се около неговото издателство и доста бедни писатели. Разбира се, той печелеше, като издаваше книгите им, но не се стискаше да ги покани на някой обед, да им даде аванс или заем. И отново се връщаше към думите на Методи. Все още не можеше да разбере техния истински смисъл. Смяташе, че върши това, за което е способен, и че осъществява пълноценно живота си както лично за себе си, тъй и за околните. Смяташе, че не той, а Методи се дели от хората. Преценяваше, че не той, а приятелят му се е заловил за временното. Къде беше отишъл той, какво вършеше? Вървеше срещу всичко, което правеха хората. Дочуваше това-онова и му бе ясно какво ще стане на края. Дори когато между техни общи познати се понесе слухът, че Методи е убит някъде из балкана, той помисли, че е настъпил краят.

— Ето! Погуби живота си за луди работи! — каза той.

Излезе лош предсказвач.

* * *

Над столицата залетяха бомбардировачи. А съветските войски вече приближаваха към границата ни. Ставаше все по-ясно, че и тази война ще свърши за нас не по-добре от предишната. Отново щяхме да се намерим на битата страна.

Ала из народа бяха се набрали сили. Те дадоха друг ход на събитията.

Преди да настъпи денят на разгрома, тези сили неочаквано се явиха като съдници и създатели на нещо, което не е било. Първото, което те направиха, бе, че въвлякоха цялата страна в борбата, която открито и подмолно водеха дотогава.

През тия дни в съседната малка къщичка се появи Методи. Той наистина е бил ранен, но не и убит. Сега вече не се криеше. Но потънал в някаква огромна деятелност в града, много рядко можеше да се види.

Делчо не прекъсна работата си около пулповете и производството на кожухчета. Само че сега не доставяше стоката на германците, а на нашите военни складове. Никак не съжаляваше, дори се радваше. Някак по-лесно вървеше с нашите, пък и все пак хранеше вече и топлеше български момчета.

Неприятностите започнаха, когато войната свърши. Доста се пообиди. Поискаха му един ден обяснения за неговата деятелност като германски доставчик и нарекоха работата му вражеска.

— Мене не са ме интересували германците, а кой купува! — помъчи се да обясни той.

Въпросът се затегна доста. Просто му олекна, като видя, че всичко ще свърши с това, че трябва да затвори предприятията си за пулпове и кожухчета и да предаде инвентар и печалби на държавата.

Останаха му книжарницата и издателството, а те вървяха добре. Той се установи при тях с истинска любов. Върху им не можеше да падне никакво петънце. Те бяха чисти негови рожби, докато кожухчетата и пулповете наистина бяха някаква мръсотия, по която се увлече в устрема си към печалбите. Оставиха го обаче да се радва на скъпите си рожби и да печели от тях само няколко години.

Неочаквано една сутрин държавни служители дойдоха в тези предприятия, взеха ключовете от касата и книгата, изслушаха обясненията му за всички текущи работи и сметки и му казаха, че може да остане като служител в предприятията, но да забрави, че е бил някога техен собственик.

Той си отиде вкъщи.

* * *

В обширния, богато нареден дом беше приятно. Той тръгна из него замислен, угрижен. Жена му, децата тревожно го гледаха. Той не казваше нищо. Вървеше из стаите, чиито врати към хола стояха отворени, вървеше и все мислеше. Той познаваше хората, които дойдоха неочаквано и в името на своите закони издаваха разпоредбите и решенията си, търсеха вина в този и онзи и съдеха. Той знаеше за промените, станали в управлението на страната, и кои вършат всичко и от името на кого. Но той не наричаше с имената им никой, защото не мислеше за представителите на новата власт, тъй както всеки друг гражданин мислеше и ги назоваваше. За него всички тези хора със суровите изисквания му бяха близки, както му бе близък приятелят, с когото някога тръгна от село, презрашил бедняшката си торбичка, да си търси късмета. В града се разделиха, но той смяташе, че вървяха към една цел. Очакваше, че могат да тръгнат отново заедно. Учудваше се, като не получаваше разбиране и съчувствие. „Защо? — питаше се. — Не съм ли аз един от тях. Не ровех ли цял живот като къртица пътя, да се измъкна от беднотията, от която идат и те?“

До него долитаха слухове за дейността на новите хора. Из страната бяха тръгнали работни бригади, преобразяваха всичко. Не спираше и възстановяването на разрушената столица. Той обмисляше какво да започне, как да се включи в общата работа. Виждаше се обкръжен от чужди, непонятни за него неща. Той нямаше образование и друго знание. Знаеше само да търгува и печели. Това бе научил, откак дойде в големия град. Около него кипеше неспирната дейност, но никой не го потърси, не го повика за нещо. Помисли по едно време да се върне на село, да закупи имоти и да започне работа, която също познаваше. Тъкмо тогава по селата започнаха да образуват

големите кооперативни блокове. Нямахте вече от кого да купите земя. Отново той се изпречи пред нещо чуждо и непонятно за него. Остана в София.

Богато уреденият дом единствено му създаваше увереност, че още живее в своя свят. В него имаше светлина, въздух, от която страна да погледнеш. Изхвърленият от живота човек намираще някаква опора. Никак не предчувстваше какво ще стане по-нататък. И ето неочакваното започна.

* * *

Откъм южната страна на къщата му, там, дето се намираще къщичката, в която живееше Методи, струпаха материали да градят голям жилищен блок. Още докато се проектираше и за сградата само се говореше, Делчо потърси приятеля си, за да разбере какво става и да протестира. Искане да засенчат слънцето в дома му, да му затворят изгледа към Витоша. До Методи не може да стигне, защото не знаеше де да го търси. Отиде в архитектурната служба в общината. Обясни му: кварталът се преустройва, както цялата държава се преустройвала и изграждала, къщите по улицата с кестеновата алея ще се строят калкан до калкан в редица по дължината на улицата. Засега неговият дом оставал на доизживяване.

— Това добре, но слънцето, изгледът към Витоша... — жално говореше той.

— Какво да се прави! — свиваше рамене архитектът. — На вас откъм юг се отнема слънцето и изгледът на Витоша — така е попаднала сградата ви — но с жилищния блок се дават на десетки семейства удобства, слънце и изгледи!

На Делчо му се видя неудобно да възрази срещу възможността за десетките семейства. Започна да вижда по-ясни неща в стремежите на хората, които влязоха в живота и взеха всичко под своя разпоредба. Но не мина много време, отново го засегнаха. Откъм западната страна, досами къщата му, започнаха да строят друг жилищен блок и му затваряха изгледа към обширното море от бежански къщи и красивия простор към Люлин. Помисли да отиде пак в архитектурната служба да се оплаче. Вече не му се виждаше неудобно. Все пак се отказа.

„Ще ми кажат, че нови десетки семейства получават слънце, удобства и красиви изгледи!“ — помисли и не отиде.

Остана само с огорчението, че не всичко върви, както си представляваше.

А ето че скоро струпаха материали и започнаха да копаят за нов блок откъм северната страна на къщата му. Вече го заобикаляха от две страни големите многоетажни жилищни блокове. Нямаше юга и Витоша, нямаше изгледа към Люлин. Сега му затваряха изгледа и към голяма част от града. Всичко това, което Делчо с такова удоволствие ползваше и му се радваше, се даваше на настанените в жилищните блокове.

— Добре, а какво ще остане за моя дом? — преценяваше той сега. — Аз изключен ли съм от грижите?

Не беше изключен. Но общият план преустройваше улицата, без да го пита кое му харесва. Някаква друга преценка решаваше. Свикнал да мисли само за себе си, вече нищо не го подсещаше за нуждите на семействата, за които бяха му говорили.

— Аз съм преследван! — реши той.

Започна да грохва, да се отчайва, да губи съпротивителни сили, обзет от чувството, че е попаднал в безизходица. Вече все по-рядко излизаше от къщи. Нямаше къде да ходи. Работилниците, книжарницата, издателството не съществуваха. Беше му особено тежко, защото през тия дни вече и никой не дохождаше в къщата му. Нито бедните писатели, нито приятелите търговци и собственици на книжарски складове, нито големците, с които дружеше, а той бе натрупал доста години, чувстваше се уморен, огорчен, без радости и желаня. Понякога ще чуе веселата глъчка на своите деца и другарчетата им, събрани в затъмнения двор. Струваше му се сън, нещо не от живота, в който живееше. Единствено му оставаха в този живот неговите мисли и преценки. Градът се строеше и хубавееше. Хубавееше и всичко друго — шосета, улици, градини, предприятия, железници, трамваи, автобуси. Как би заживял той в тоя нов порядък! Някога печелеше и винаги си пожелаваше да отиде в една такава уредена и красива страна. Какво бе станало, че той не може да се радва сега на разцъфтяващия наоколо живот? Каква е вината му? Той тръгна от село, дойде в града и със собствения си ум, прозорливост и здрави ръце завладя приказната крепост, нейните богатства и възможности.

Несъмнено, сбъркал бе някъде, та днес е сам, изоставен от всички, непотребен никому!

За няколко години наоколо изникнаха всички предвидени блокове — многоетажни, огромни. Те виснаха над къщата му с калканите си, прозорците, балконите. Закриха изгледите, светлините на града, красотата на Витоша и Люлин. Отвъд кестеновата алея по другата страна на улицата също щръкнаха туловищата на тежки жилищни блокове. Над къщата му остана само късче небе, а тя потъна като в кладенец.

Делчо получи мозъчен удар. Дълго лежа, докато дойде малко на себе си. Когато стана и тръгна, трябваше да тътри единия си крак. Но той искаше да ходи. Нямахше сили да отиде някъде далече. Тръгна по терасата, която стоеше като гладко дъно на кладенеца. Всяка сутрин и късен следобед той се разхождаше по това дъно с тъжни, задрямали очи, леко треперещи ръце и спънати стъпки на единия крак.

Съзнанието му не беше засегнато. Докато пристъпваше по терасата, той често си спомняше разходката до Княжево с Методи преди години и какво му говори тогава старият приятел.

„Ти се делиш от хората! — прозвучаваха незабравените думи. — Не вървиш със своите, с тези, към които принадлежиш! Какво ще правиш един ден! Когато ония, от които днес се делиш, излязат напред!“

Винаги му е било ясно за кои говореше тогава печатарският работник. Спомняше си и последните му думи:

„Ела с нас! Ти не си милионерски син, а тръгна от беднотията като всички ни. Не се дели, изхождай от чергата си, ела с нас! Човек трябва да върви с онова, което се развива, а не с това, което се изчерпва!“

И най-тежките му думи:

„Това, дето е сега, е временно!“

Методи наричаше временен живота, който бе завоювал.

Горчиво посрещна тези думи. Той не искаше да се върне в ужаса на нямането и глада.

Още по-горчиво му звучаха думите сега. Защото те излязоха пророчески. Той бе загубил всичко, а хората, които смяташе близки, го изоставяха.

Ходеше неспирно стъпка след стъпка по терасата. Би помислил човек, че иска да стигне някъде. Но в кръга, който правеше, не стигаше доникъде, с мъка гонеше само своите мисли. Методи тръгна от село също като него с бедняшката си торбичка. Години страда, лежа в затвора, ходи на война, върна се, а продължаваше да воюва с видими и невидими врагове, винаги заплашван от наказания и смърт. Той вярваше в някакъв друг живот през утрешния ден. Не изглеждаше по-глупав от него. Имаше ум и образование дори повече. Но без да се бои от нямането и глада, от заплашванията и смъртта, не тръгна към това, което можеше да се постигне стига да знаеш как да посегнеш, не тръгна към съществуващото, а по някаква химера. Да, тъй му се струваха тогава ламтежите на приятеля му и без да се увлече по тях, той продължи по избрания свой път към печалбата.

Долавяше жестоката подигравка, която му бе устроена, но все още не искаше да признае, че е сбъркал. Всеки прави каквото може! А излезе, че избраното от Методи не било химера. Това пък, което той изгради, рухна като кула от карти за игра. Тъй да бъде! Можеше да се примири. Без лек оставаше само болката му: защо го изоставят, защо го преследват, защо тези, които той е чувствал винаги свои и близки — от едно тесто месени — не искат да си спомнят за него? Къде беше неговата грешка? Дали че наистина се делеше от тях, дали защото, без да изхожда от своята черга, тръгна по чужд път? Не можеше да си отговори. Душеше се в кладенеца от липсата на въздух и слънце, останал сам, изоставен, отминат, докато животът кипеше наоколо в някакъв неспирен устрем и преобразяваше всичко.

Тъкмо тия дни неочаквано при него дойде Методи. Пред вратата на улицата спря автомобил и от него слезе старият му приятел, същият, само че по-млад и пълен със сили. Заговори някак трескаво, нетърпеливо.

— Защо не ми се обаждаш? Какво става с тебе? — Погледна го и добави: — Позастарял си! Май си и болен!

Делчо му призна, че тъкмо мислел за него. Спомнял си някогашната им разходка до Княжево и пророческите думи, които му казал тогава.

Методи сви рамене:

— Не беше трудно да се предвиди!

Делчо някак тъжно добави:

— Сега виждам, че си имал право. Но в какво се състои моята вина, защо аз съм преследван?

Приятелят му смръщи лице:

— Преследван! Трябваше наистина да ти покажат какво значи да си преследван, защото между тебе и другите, които властта преследва, няма много голяма разлика!

Делчо пребледня. Събра сили и попита:

— Това ли е, което можеше да ми кажеш?

Методи хвърли бърз поглед към него. От лицето му изчезна сърдитият израз, заговори съвсем меко:

— Не съм дошъл да ти се карам и да те упреквам. Но смятах, че поне сега си разбрал всичко, както трябва... грешния път, по който бе тръгнал, и логичното, което днес следва...

Делчо стоеше развълнуван на терасата. Като болезнен хрип от него се откъртиха думите:

— С моя живот е свършено, аз съм изоставен, отминат от всичко и всички...

— Ако ти можеше да разбереш и приемеш същността на новото, което става около тебе, би се почувствал другояче!

Той загледа приятеля си с уморените си очи.

— Същността? Каква е тази същност?

Методи му остави номера на телефона си с поръчка да му се обади, ако има някакви нужди, и си отиде. А Делчо остана да обмисля за каква чудотворна същност загатваше приятелят му, която би го накарала да се почувства другояче, ако я разбере и приеме. Колкото повече се вгълбяваше да си обясни това, все повече покрусен се убеждаваше, че слепешката се е разминал с нещо невъзвратно в живота си...

* * *

Допреди година-две той още се появяваше на терасата сутрин или по късен следобед през слънчевите дни. Нещо трябва да се е случило с него, защото дълго време не го виждах. Стоеше още само къщата в квадрата от калкани, прозорци и балкони на многоетажните

жилищни блокове. После и тя изчезна. На нейно място издигнаха последния жилищен блок, предвиден по тая улица.

А старият човек навярно живее в някой от многобройните наблизо апартаменти или може би е умрял.

КОРАБИ В МОРЕТО

Лекият плисък на морето и свежата прохлада ме събудиха от следобедния сън. Погледнах към широко отворената, остъклена трикрила врата на балкона. По хоризонта в синия простор бавно преминаваше красив тримачтов бял кораб.

Не за първи път в почивната станция не знаехме какво да правим в часовете между следобедния отдых и вечерята. Бяхме дошли тъкмо нищо да не правим и все пак главната ни грижа оставаше какво да правим. Този ден си спомних за бай Мишо.

Беше вече към шест часа. Излязох на балкона. Над морето се спущаха първите сенки на настъпващия залез.

Бай Мишо го знаех като бохем, рибар, поет. Живееше в стар фургон. Свиреше на китара и пееше романси от някога. При него беше винаги приятно, пълно с живот и радост. Тръгнах.

Вървах по тясната пътека между градините над почивната станция. Синият простор на морето се появяваше пред очите ми и пак се скриваше зад някой храст или височина. Припомнях си живота на моя познайник. Той живееше всъщност не във фургон, а в ремаркетокъща на едни околосветски пътешественици. Някога е бил цигулар в оркестър или нещо такова, но „скитничеството“ и морето винаги го „дърпали“, както той казваше. Преди десетина години, като се пенсионира, дошъл във Варна. Изпълнила се душата му с радост от гледката на морето, параходите, задишал с пълни гърди морски въздух. Дали заради това, или нещо го гонело от къщи, не зная, но той се застоял тука, а след като минало лятото, не устоял на влечението си и решил да се засели във Варна. Жена му го нахокала със сърдито писмо. Той я заплашил с развод и започнал да обмисля как да уреди винаги пребиваването си край морето. Зимата с бурите и виелиците по морския бряг го вълнувала толкова, колкото и лятото. По шосето за Златните пясъци, в склона на един хълм, харесал място — пусто, незастроено, защото почвата е нездрава и всичко, което човек реши да построи, скоро се събаря на главата му. Тъкмо затова покупката

станала бързо и купувачът бил доволен, че не се охарчил много. Въпреки съвсем ясната опасност да строи на такава почва той смятал да строи. Но както трябвало да се очаква, забранили му строежа.

Новият заселник решил да прекарва лятото на палатка сред бурените на купеното място, а за през зимата да наеме стая из околните празни вили. Вече бил свикнал с мисълта за такъв безреден живот, а и нямал пари за друго. Ала един неочакван случай уредил по-добре всичко.

Веднъж, тръгвайки от града за Златните пясъци, видял на централния площад своя бъдещ фургон до повредена лека кола. Неговите околосветски пътешественици, брадясали, по къси панталонки, се потили наоколо. Тяхното нещастие обаче не свършвало само с повредата на колата. Изглежда, че и друго ги затруднявало, защото на една смесица от славянски и други езици обяснявали на събраните хора около тях, че продават фургона. Бай Мишо го огледал. Сторил му се чудесен за живеене. А може ли някой да му забрани да изкачи готовото жилище до мястото си! Докато намислил това, и спазаряването станало. Изсипал част от спестяванията си, с които щял да гради къщата, и станал собственик.

Но сега започнало смешното. Едва след като платил фургона и пътешествениците си заминали, бай Мишо се сетил, че бъдещото му жилище ще стигне до шосето близо до подножието на хълма, дето се намирало купеното място, но там и ще спре. По наклона на хълма, покрит с камъни, дупки, коренища, нямало никакъв път. Отчаян, новият собственик още същия ден докарал ремаркетото с някакъв камион до хълма и — нямало какво да прави — оставил го долу на шосето. Колкото и да е похватен и да му се отдавала всякаква работа, той разбрал, че е попаднал в капан и че нищо не може да измисли.

На другия ден дошъл да се полюбува на непотребната покупка. Гледа, на шосето военни влекачи. Някои стоят, други постоянно щъкат насам-натам по урви, по трапища, по наклони. Спрял се да позяпа. А влекачите стигнат донякъде и пак се върнат. Така часове. Учение правели. Бай Мишо се запознал с някои офицери и след като разказал одисеята си, успял, както може да се очаква от такъв сладкодумец като него, да убеди един офицер да изтегли фургона с влекача си по хълма. Така „околосветският пътешественик“ кацнал на четирите си колела сред пустото място.

Оттука нататък всичко тръгнало по-лесно. Бай Мишо не само уредил жилището си, но започнал да прави познанства и да приема гости. Освен морето с неговата безкрайност, затишие и бури той обичал срещите с хората, да има с кого да сподели радостта си, че е постигнал каквото е желал тъй много. Двете отделения на фургона му давали хубави възможности и гостите му — измежду курортистите и заселниците наоколо — скоро започнали да прииждат. А когато стопанинът свалил колелетата на колата, успял контрабанда да сложи каросерията на иззидана каменна основа. Така се получило и едно приземно помещение, дето си направил кухня-трапезария и разширил гостоприемните си склонности с още по-големи възможности.

Когато се запознахме преди три години, заварих нашия приятел в жилище, в което нищо не липсваше. Старият фургон с двете си горни помещения служеше за приемна част на жилището. Пред вратата на тези помещения, високо над зиданата основа, се ширеше малка тераса с изглед към морето. Наоколо на една асма зрееше грозде. Надолу, по стръмното на хълма, се простираше градина, засадена с царевица, домати, плодни дръвчета. Сред този рай бай Мишо ни посрещаше с китара в ръка, защото, радостен, щастлив, той често си спомняше, че е музикант, и свиреше и пееше с удоволствие романсите, останали в паметта му от някога.

През зимата той прекарваше почти сам в своето царство. Но отсреща му кипеше морето, по брега се появяваха рибари. Не му дотягаше самотата. Най-интригуващи бяха неговите разкази за живота му през зимата. Той ту разказваше за дълги скитания с рибари из морето, ту описваше свирепите бури, когато гигантски вълни опръсквали всичко чак до малката тераса, ту за станали корабокрушения, които с очите си видял. При такова събитие с голям италиански параход една зима той тичал по брега на морето да спасява удавници, а попаднал по пясъка на изхвърлени сандъчета с портокали. Цяла зима ял и черпил редките си гости със сочните южни плодове. При друг нещастен случай в морето намерил на брега негър моряк от загиналия кораб. Той единствен успял да доплува до брега. Обаждал му се сега с приятелски писма някъде от Англия.

През зимата било много студено във фургона. Бай Мишо отивал често да спи в приземното помещение, уж на по-топло. Там в коша си за хляб веднъж намерил голям задрямал смок, който, препариран, още

може да се види в музея на града. През последната зима една нощ му се сторила по-топла и той отишъл да спи в едно от горните помещения. Сутринта се събудил затрупан в сняг, който навявал цяла нощ през различните процепи на разнебитения фургон.

И отново с настъпването на пролетта и лятото започваше предишният му живот. Не се занимаваше вече с бурите, студа и виелиците, а в някакво блаженство се отдаваше на разцъфналите нови хубости на морето и природата наоколо. Идваше и най-голямата му радост — хората — да им услужи с нещо, да ги заведе някъде, да ги посрещне като гости. Те чувстваха неговата всеотдайност, неговата радост от досега с тях. Това ги привличаше, както запалената лампа вечер привлича пеперудите. В романтичния фургон, дето едва имаше място да се завъртят двама-трима души, непрекъснато идваха гости...

Стигнах до оградата на неговата градина. Беше вече се свечерило. Между дърветата и храстите се виждаше на височината силуетът на фургона. Аз посегнах да отворя оплетената от пръчки ниска вратичка и спрях. Спомних си кучето. Мишо имаше обучено куче вълча порода. Някакъв немец му го беше оставил. Веднъж то доста ни изплаши, когато влязохме в двора без предупреждение. Изглежда, че то бе плашило и други, защото последната година за голямо огорчение на приятеля ми някой го беше отровил. Всъщност бай Мишо съвсем определено твърдеше, че това е направил съседът му, чиято вила, богата и благоустроена, надменно стърчеше над жалкия фургон на върха на хълма. Но той обясняваше, че съседът не се плашел толкова от кучето, колкото жадувал да причини някакво зло. Той не можел да понася живота, веселието и песните, които огласяли фургона.

Спрял до вратичката, аз извиках:

— Бай Мишо!

Навярно той си е взел друго куче. Нямаше да е лошо да бъде по-предпазлив. Бай Мишо обичаше животните. Миналата година отглеждаше и едно магаренце. Какви планове имаше с него — не зная. Но животното бърза възприемаше и разбираше всичко, каквото му говореше неговият господар. А по свое хрумване то радостно ревеше, щом влизаха в двора гости.

Извиках втори път. Но нито куче залая, нито магаренцето прорева, нито човек се обади. Не се виждаше и никаква светлина.

„Излязъл е!“ — помислих. Но не се стърпях и отново опитах.

Пак никакъв отговор.

— Излязъл е — казах си.

Бай Мишо често излизаше със своите гости и приятели по тоя час. Той бе един от най-забавните водачи по различните забележителности на слънчевия морски бряг. Макар да тътрузеше единия си крак, защото страдаше от някакъв недъг, той издържаше в ходене. А ходеше ли, непрекъснато разказваше.

— Мишо! — извиках пак.

Отново никой не отговори. В това нямаше нищо особено. Можеше наистина да се предположи, че е отишъл някъде. И все пак как другояче изглеждаше някога къщата и градината наоколо, когато търсехме нашия приятел, а той отсъстваше. Дори и тогава всичко — къща, градина — говореше за стопанина. Сега всичко мълчеше. Неприятно мълчеше.

Тръгнах си, без да се реша да вляза. Този човек беше винаги весел, гостоприемен. Бързо уреждаше къде да седнем на малката полупрогнела тераса. Напоследък той си правеше вино. Изваждаше бутилка, която на края някой от нас скришом му заплащаше. Ние носехме мезето. Скоро той вече седеше с китара в ръце и запяваше. И започваха часове на сладостно мъчително настроение, през които денят бавно гаснеше, в морето се появяваха светлините на минаващи кораби, сякаш се обаждаха същества от някакъв друг свят, а топлият глас на певеца човъркаше сърцето. Когато си тръгнахме, замаяни от виното и повече от красотата на прекараните часове, отнасяхме спомените за нещо, което искахме да съществува вечно. Затова може би сега, след като го виках напразно, аз поисках да се успокоя със заричането, че утре ще дойда по-рано. Знаех, че бай Мишо много скита, но не чак всеки ден. И непременно щях да го намеря.

Всъщност едва сега аз се запитах загрижен защо вече десети ден, откак бяхме в станцията и ходехме тук-там, не сме срещали никъде нашия приятел. Дали пък не му е дошъл умът в главата и не се е прибрал у дома си. Сам се учудих на мисълта си. Не можех да си представя някогашния музикант другояче освен във фургона с китарата в ръце или разгърден, да пробива път през джунглата на аладжаманастирските околности, засмян и любезен да посреща гости, без да мисли за утрешния ден, замръзнал под ледената покривка, да

подсвирква, за да си направи отвор за въздуха, да се надпреварва с бурите по морския бряг и да търси удавници, винаги безумен и поетичен. Такъв го и обичах — пълен с живот и жаден за живот. Беше обидно да се мисли, че той може да бъде друг. И все пак защо не бяхме го виждали никъде толкова дни, какво бе се случило?

И отново продължи курортният ни живот с разходки, срещи, скука. И отново дойде ден, в който се сетих за бай Мишо.

Тръгнах по познатия път. Уж бързах да стигна по-рано, но пак вече се беше свечерило, когато спрях пред оградата на неговата градина. Този път не извиках. Видях отново потъналия в тишина, мълчание и мрак забавен фургон, кацнал на височината сред градината, и кой знае защо, сметнах за излишно да викам. Нещо у мене дълбоко, но още неосъзнато какво е то, ме спря. Тръгнах обратно по пътя и срещу всички мъчителни предчувствия, които ме бяха обзели, позволих си да помисля шеговито: утре ще дойда още сутринта и ще пипна тоя скитник!

На другата сутрин наистина тръгнах.

Бързо преминах през градината и лозята. На хоризонта в синия простор на морето отново плаваше кораб. Пред мястото на бай Мишо изгледът се разширяваше още повече. Хвърлих жаден поглед нататък, извърнах се и влязох в двора. Тръгнах по пътеката нагоре към фургона. Чувствах как сърцето ми бие тревожно. В жилището не се мяркаше никой. В това нямаше нищо необикновено и все пак аз спрях, защото започна да не ми стига въздухът. Спрях пред дъсчената стълба към малката тераса.

— Бай Мишо! — провикнах се, но усещах, че гласът ми хрипти, сякаш някой ме душеше за гърлото.

Никой не ми отвърна. А всичко наоколо изглеждаше някак тихо, смълчано, затаило дъх.

— Бай Мишо! — извиках повторно.

Заслушан в тишината, долових, че нещо се бялна пред очите ми. Лекият морски бриз развяваше някакво листче, прикрепено с кабарче към опорната греда на стълбата. Посегнах към късчето хартия. Беше остатък от разкъсан некролог.

Не можах да разчета никакво име, но все пак ме прониза болезнена мисъл: „Дали не е умрял?“.

— Да, да! — обади се някой от високото над фургона, дето стърчеше красивата вила на съседа, загледал се в мене и сякаш отгадал въпроса ми. — Няма го вашия Мишо. Живееше тука зиме сам като куче. А беше болен от сърце! Един януарски ден го намериха долу под фургона. Погледнете там — стая ли е тази дупка! А там се сврял в студа...

Човекът като че изпитваше удовлетворение да разказва какво се е случило с бай Мишо, щом е имал глупостта да се завре в някаква дупка. Навярно той беше същият, който, насъскван от своята злоба срещу потока от гости и веселията в жалкия фургон, бе отровил кучето на приятеля ми...

Тръгнах си. Намерили!... Какво значеше тая дума?... Спомних си веселия разказ на бай Мишо как по-миналата зима се събудил една сутрин във фургона, затрупан в сняг и вкован в лед. Само образуваният от дъха му отвор през студената обвивка му давал възможност да диша. Тая зима той потърсил по-топло място — оная дупка под фургона... После го намерили!...

Вървах бързо. Наоколо пъстрееха градините, зрееше гроздето, синееше морето. В далечния хоризонт непознатият кораб бе отдавна изчезнал. Нямаше го вече. Виждаше се морето, тука бяха градините, лозята, гроздето, което вече узряваше. Кораба го нямаше. Изчезнал в далечината, сякаш е бил съновидение...

РЪЦЕТЕ НА ПРИЯТЕЛЯ

Още докато преминавахме с автобуса улиците, видяхме разлепените от няколко дни напред афиши и закачените големи рекламни табла на някои по-многолюдни места. Без да се отбивам в хотела, когато спряхме, аз избързах към читалищната сграда, дето щяхме да играем. Касата беше отворена. Пред нея се трупаха десетина желаещи да си купят билети. Настрани (веднага го забелязах) стоеше някакъв млад, мургав човек, небръснат, болезнено блед и отслабнал. Беше облечен в поизвехтялата черна униформа на железничар. Той често поднасяше до устата си недопушена цигара, оглеждаше се и жадно поемаше дима ѝ.

Аз влязох в помещението на касата през страничната врата. Спрях зад гърба на касиерката, погледнах осветения план, по който шареше с червен молив ръката на момичето. След един час представлението щеше да започне, а за два дни, откак се продаваха билетите, бяха отметнати едва няколко десетки места...

— Идат, идат вече! — успокои ме служителката и погледна към събраните хора пред гишето.

Но те си вземаха билетите и един след друг изчезваха, а нови не идеха. Пред гишето най-сетне остана само железничарят. Сега той приближи и се наведе над отвора.

— Дали вече пристигнаха?

Изглежда, момичето знаеше за какво пита. То бързо се обърна към мене:

— Вас търсят, другарю Андреев.

Аз излязох в преддверието.

— Да. Какво има?

Железничарят отиде до ъгъла, дето имаше плювалник, и хвърли угарката си. После, неспокоен, изправен пред мене, младият болнав човек каза:

— В болницата тука от десетина дни лежи Ясен Василев. Говори, че е ваш приятел, и моли да отидете при него.

— Ясен в болницата тука?! — възкликнах аз. — Че как е попаднал? Какво се е случило?

— Намериха го една дъждовна нощ на пътя.

Недоумението ми растеше.

— Какво говорите? Как тъй на пътя!

— Може би той ще ви обясни. Идете при него. Ако искате, аз ще ви заведа. Останал е сам, никой не е попитал за него и е съвсем зле.

Започнах да гледам непознатия с недоверие. Ясен Василев беше софиянец като мене, талантлив поет, оженен щастливо, баща на две деца, настанен и обзаведен добре в хубаво жилище в столицата. Възможно ли бе да попадне, и то по такъв начин в малкия градец, да легне в болницата и вече десетина дни да остане сам. Стори ми се, че железничарят ми поднася кой знае защо глупаво скроена история.

— Жена му знае ли, че той е тук? Той има жена, семейство!

Железничарят ме гледаше с уморените си очи и като че се досещаше как аз преценявам съобщението му.

— Дълго време приятелят ви не можеше да проговори — обясни той. — А когато проговори, нищо не спомена за жена, семейство, макар да го питаха. От болницата после писаха на адреса, който намериха по паспорта, но до днес никой не се е обадил.

Писали на жена му, но никой не се е обадил! Що за чудовищни работи ми разправя този човек! Вече бях уверен, че той ме оплита в някаква изнудваческа история и че нищо от това, което ми разправя, не е вярно. След още някоя приказка ще поиска пари за уж болния ми приятел. Бях чувал за подобни изнудвания, които устройвал някакъв хитрец, и то облечен тъкмо в железничарска униформа. Но младият блед човек промълви:

— Добре е да дойдете! Не зная дали ще издържи още няколко дни!

Говореше така искрено, че аз се разколебах.

— От какво е болен? — попитах, смятайки за неуместно да споделям опасенията си.

— Отначало направи пневмония, а после го обърна на скоротечна туберкулоза! — измъчен, изнервен, нетърпелив, обясни непознатият. — Аз лежах в същото отделение, легло до легло, и виждах как гасне.

— А отде знаете, че той е мой приятел?

— Нали ви обясних, че Ясен ми каза.

— А той отде знае, че аз ще дойда в града? — зададох последния си въпрос, който ме смущаваше.

Болнавият човек извади нова цигара, но, изглежда, му беше неловко да я запали, започна само нервно да я опипва.

— По афишите разбрахме, че театърът ще играе ваша постановка. А тия дни мене ме изписаха от болницата. Тогава Ясен ме помоли да следя за театъра и дали няма да дойдете...

— Някаква бележка даде ли ви?

— Не! Той едва може да помръдне и да пошепне нещо... Пък и не е помислял, че ще е нужна бележка...

Последните му думи прозвучаха като ясен упрек към мене. Съмненията ми съвсем се изпариха. Изпълнен с тревога и недоумение за положението, в което е изпаднал добрият ми приятел, попитах къде е болницата. Железничарят погледна към широката стъклена врата. През стъклото се виждаше част от града, пропълзъл нагоре по едни зелени хълмове. Той посочи към последните къщи, блеснали в залязващото слънце. Над тях, на най-високото място, се белееше сградата на болницата.

— Добре, ще дойда! Кажете му, че ще дойда! Само да уредя тука някои работи.

Когато си тръгваше, непознатият, умоляващ, повтори:

— Само не се бавете. Той е много, много зле...

Нямах никакво намерение да се забавя. Но работата на сцената около представлението ме погълна. После се ядосах за мудното продаване на билетите. Тръгнах из града да проверя дали наистина е достатъчно рекламирано нашето идване. Това съвсем не е моя работа, но такъв съм си припрян. Същевременно се упреквах, че се бавя, и пак не можех да се откъсна ту от това, ту от друго. Тъй настъпи вечерта.

Започна представлението. Реших да проследя първото действие и да изляза. Трябваше да направя през антракта някои бележки на актьорите. Особено ме бе ядосало ненавременното пуцане на един звуков ефект. Започнахме разправии с инспициента. Когато излязох пред театъра, вече беше паднала тъмна нощ. Къщите по срещните хълмове не се виждаха. Само няколко прозореца на болницата светеха в мрачината. Как да тръгна по непознатите тъмни и може би кални улици! Има време, ще отида утре, казах си с това чувство за времето,

като че се отнасяше за нещо, което може да трае вечно. Тъй и не отидох в болницата.

На утрото, когато станах, цялата трупа вече се качваше в автобуса и шофьорът нервно подаваше сигнали с клаксона да побързам и аз. Чакаше ни дълъг път до следващия град. Поколебах се дали да остана. В своята припряност за работата аз смятах, че с присъствието си предпазвам представлението от редица пропуски както в актьорското изпълнение, тъй и в техническото обслужване, които винаги са неизбежни при промяна на сцената и салона. Не останах, като си обещах веднага след настаняването в другия град да се върна с влака. Но не удържах на намерението си, отново увлечен от ревнивото чувство за работата. Отложих да отида при приятеля си, след като свърши пътуването.

Десетина дни по-късно се прибрах в София заедно с цялата трупа. Макар и с такова голямо закъснение, реших да проверя какво е станало с болния и да замина за малкото градче, ако той е още там. Тогава узнах от приятели най-ужасното. В болницата на провинциалното градче няколко дни след нашето представление младият поет починал.

Може би тъй се чувства човек, който пада от шестия етаж на някоя сграда, както аз се почувствах. Всичко се обърка у мене — понятие за работа, за време, за болести, за смърт. Разбрах, че те имат някакъв неясен за мен ход. За всеки случай не оня, който аз предполагах. Със съзнанието, че съм пропуснал нещо невъзвратимо, помъчих се да разбера как всичко се е случило. Никой не знаеше подробности около смъртта на приятеля ми, как той е попаднал тъй далече от дома си. Не научих много и когато говорих с жена му. Тя изслуша съдържана въпросите ми и не каза нищо, което би могло да обясни случилото се. Говорих с жена му по телефона. Не виждах ония едва доловими черти и отсенки по лицето, които неведнъж издават толкова прикрити мисли и чувства. Но дори по телефона за мене стана ясно, че преди изчезването на поета някакво събитие в семейството е разделило съпрузите. През време на разговора аз вече се досетих за някои неща, припомних си много обстоятелства. Те още повече подсилиха впечатлението ми за разрива в семейството. Но това само увеличи смущението ми.

Едва сега започнах да осъзнавам истинския размер на нещастieto с приятеля ми и моята вина. Случилото се с него не бе обикновена смърт. Не, не можеше да се говори за обикновена смърт, на каквато ние сме свикнали. Часове преди тя да настъпи, може би и дни, той е лежал в болничното легло и ме е викал и чакал. Изпълнен с мъката за пропуснатото, исках нещастieto да не е станало. Откак разбрах от жена му, че не без причина той се е намерил на тридесет километра от своя град, паднал на пътя от изнемога, исках той да е жив. Отново се изправяше пред мене болнавият железничар и предаваше молбата му да отида в болницата. Виждах мъртвия си приятел да протяга ръце и да ме вика. Вече нито за миг не можех да повярвам, че той е мъртъв и че аз не бих могъл да се отзова на неговия вик, не бих могъл да уловя неговите ръце.

За мене вече нямаше спокойствие. Обзела ме беше разяждащата тревога на плувец, който е отминал протегнатите ръце на давец се в морето, без да му помогне. Аз не знам да плувам и надали сравнението е подходящо, но нали не се отнасяше за протегнатите ръце на давец се, а за един приятел на смъртно легло в болницата, оплетен в сложната мрежа на своята драма. Гнетеше ме чувството на виновност. Давеше ме безгранична мъка. Занимаваме се с различни неща — важни и неважни. Потънали в себе си, даваме стойност на дреболиите и изпускаме онова, което може би завинаги ни отминава.

Работата ми отново ме отпрати на път. Пак автобусът, пак една група актьори, пак представления в различни малки и големи градове. По навик аз вършех същото, което правех вече при толкова други пътувания. Още докато минавахме през селището с голямата кола, гледах как е разгласено представлението. После, без да се отбивам в хотела, дето спирахме, отивах към касата на театралната сграда. И тук ставаше нещо с мене. В преддверието на сградата аз се насочвах към касата и спирах там, без да заговоря касиерката, дори обърнат гърбом към нея. Оглеждах преддверието. В едно селище момичето подаде глава през гишето и ме попита не търся ли някого. Сам аз после се запитах търся ли някого, без да мога да си отговоря. Най-сетне в едно преддверие с широка остъклена стена към улицата, през която се виждаше градът, възкачен по стръмни, зелени хълмове насреща, аз разбрах, че търся болнавия железничар, оня, който ми беше съобщил за нещастния случай с Ясен.

Този човек аз наистина можех да намеря, но защо го търсех в други градове, а не в градчето, дето вероятно живее и работи. И какво исках от него. Представях си, че той пак ме причаква в театралното преддверие. Когато аз вляза, той ще хвърли своята угарка и ще приближи към мене трескав и развълнуван.

— В болницата тука от десетина дни лежи Ясен Василев — чувам да ми говори.

Тази очаквана картина ми се натрапваше все повече. Най-сетне не издържах и заминах за градчето, дето можех да намеря железничаря. Но не той ми трябваше. Преследваше ме мисълта за приятеля, протегнал молещи ръце. Изпълнен с угризения, чувствах, че има някаква вероятност все още да го намеря, да отида при него. Искаше ми се да върна времето. Бях готов да пренебрегна всичко, което тъй много ме занимаваше и ми се струваше толкова важно допреди случката в градчето.

Потърсих го в болницата. Няколко дни преди обед и следобед ходех там и питах за него.

— Тука лежи поетът Ясен Василев. Мога ли да го видя?

Служещ ме гледаше учуден.

— Нали ви казах... Вярно е, тука лежеше... Но той почина.

Не разбирах значението на тая дума. Чувах я вече толкова пъти и не можех да я възприема в нейното истинско значение.

Върнах се в София. Но аз бях вече болен. Несъмнено боледувах. Привидно нищо ми нямаше, но бях загубил сили, увлечение и радост за каквото и да било. Не можех да се освободя от обхваналата ме мисъл, че Ясен не е мъртъв, че лежи някъде и ме вика. И увлечен от тая мисъл, аз го търсех, продължавах да посягам към протегнатите ръце с мъката да ги хвана. А когато виждах, че не мога нищо да уловя, ходех, питах за него не са ли го виждали къде е. Приятели, познати ме гледаха, без да ме разбират.

— Нали ти казахме... Той починал в болницата в градчето...

Най-после срещнах жена му.

Тя не беше сама. Каквото предполагах, онова, за което ми говореха различните познати обстоятелства, излезе истина. До нея стоеше едрият плещест спортист, когото знаех за добър приятел на семейството и неведнъж бях виждал у тях и срещал по улиците заедно със съпругата.

— Нали ти казах! — раздразнена ме упрекна тя, задето отново я попитах за Ясен и за нещастieto, случило се с него.

Аз я отминах. Не можех да понасям мъжа до нея. Не можех да гледам и жената. Отминах ги, изпълнен от ненавист. Разиграната драма в семейството бе станала отвратително ясна. Още по-мъчителна, безутешна ми се видя мъката на бедния Ясен, побягнал в дъждовната нощ по непознатите пътища. Тоя ден стигнах и до най-крайните предели на моето мъчително чувство за виновност и на безпомощност. В мрака на дъждовната нощ и на смъртта младият поет е виждал един лъч светлина — срещата с приятеля, у когото е могъл да потърси утеха и облекчение. Аз изпуснах времето, когато можех да се отзова. Не намерих нужния половин час. Вечерта в малкия градец и следващите дни за мене беше кой знае от какво значение как е касата на театъра, дали е разгласено представлението, как играят актьорите и как подава инспекциентът ефектите. А когато, освободен от тези грижи, можех да отида, не сметнах за необходимо да побързам, със спокойствието на човек, за когото не съществуват ограниченията, които ни налагат времето и смъртта. Нито помислих, че ние и тия, които срещаме, пътуваме и разминали се по пътя, може някога да не се видим.

Нито помислих. А сега не вярвам, не разбирам какво значи това „никога вече“. Сега, когато то е отнесло завинаги моя приятел. Изпълнен с тревога за пропуснатото, аз го търся, посягам в отлетялото време отново и отново да хвана ръцете, които ме викат за помощ...

НЕТЪРПЕЛИВИТЕ

В дъното на шахтата святкаха лампичките от каските на Видан и Али. Двамата миньори дълбаеха коленичили. Видан работеше полугол. Светлината падаше по мускулестите ръце и по гърдите на някогашния моряк и разиграваше татуираните дракони и сирени по тях. Али, разкопчал работната ватенка, стиснал длетото, усърдно удряше с чука в светлото петно върху камъка. Една въжена стълба висеше край стената и извеждаше от дъното на кладенеца нагоре към отвора.

Това се случи доста отдавна. В големия минен обект още не бе въведена днешната техника. Миньорите работеха с пособията, оставени от доскорошните господари на мината.

Вече седмица бригадата дълбаеше на смени земята. Видан, бригадирът, заедно с родопчанина — помощника му — подготвяха забомбването. В края на своята смяна запалваха взрива. Другите трима от бригадата влизаха в шахтата след тях, чистеха избития камък, като го изнасяха с една голяма кофа, която спущаха и изтегляха на ръка с желязно въже, намотано на макара горе на отвора. Нямаха още не само компресори, а и моторния хаспел! Налице беше единствено работническото упорство и шахтата ставаше все по-дълбока сравнително бързо. Надяваха се дори предсрочно да стигнат определения метраж, а това значеше да вземат премиално, което доста повишаваше надниците им.

Оставаха им още три-четири метра да свършат, когато внезапно се появи по-твърда скала и редовният ритъм на работата прекъсна. Последните дни бригадирът и помощникът му по цяла смяна се бореха с камъка, без да смогнат да забомбят и няколко дупки. Останалите трима от бригадата идваха, но нямаха какво да правят.

Днешната смяна, изглеждаше, пак тъй щеше да завърши. Когато из галериите на мината закънтя сигналът за края на работното време, едрият миньор удари чука още веднъж върху задълбаното длето и стана.

— Проклетата работа!

Да имаха още час-два време, можеха да забомбят и да запалят.
Али избърса с ръка запотеното си чело, също стана.
— Пайдос, а?
— Сега ще довтаса осигуровчикът. Откога кънти сигналът!
Двамата започнаха да прибират инструментите. Планинецът —
червенокос, дребен, с угрижено лице — нещо се помайваше.
— Ше довтаса... Заради тебе все около нас се върти...
Видан погледна нагоре. После, засмян, спокоен, каза:
— Дърпа я нещо насам...
— Дърпа я!
— А тебе не ти харесва, пречи ти?!
— Ти сам знаеш!
Морякът измърмори, като отново крадешком погледна нагоре:
— А утре — празник! Това пискюл над всичко!
— Тогава? — отправи умоляващ поглед към него Али.
— Пайдос!
— Да си стегна каиша...
— Май не само тука започна да стягаш каиша!
Огорченият Али се мъчеше да покаже, че му е безразлично:
— А защо?
— Никъде не излизаш вече.
— То времето не стига, иначе — какво!
Не поглеждаше към приятеля си. Този му говореше с нескрит
присмех.
— Каж ми ти мене, ще ти стигнат ли парите?
Същевременно хвърляше поглед нагоре и като че се вслушваше.
Затвореният в грижите си планинец, като чу думата за парите, се
оживи:
— Да не си решил и ти да строиш?
— Моряк къща не прави!
— Къщата е женска работа. Скоро друга песен ще ми запееш!
— С осигуровчика сме се разбрали по този въпрос! — отсече
Видан, замълча и добави весело: — Ама да не смяташ, че няма де да
си харча парите?
— Де? — запита не веднага Али. — Щом няма къща да правиш!
Напатил се бе с тая къща, дето я градеше, а знаеше:

— Тука, в нашия Мадан, бира с кофе да пиеш, пак не можеш ги похарчи!

Бригадирът все още гледаше нещо нагоре. Същевременно говореше спокойно и някак присмехулно:

— Рашка, и тя излезе моряк и половина! Все за пътувания бълнува.

— Какви пътувания?!

Видан сложи крак на стълбата, облегна гръб на влажната стена.

— Тъй, пътувания...

Очите му, светнали, дебнеха към отвора на шахтата, а продължаваше:

— Свят да видим! Ще вземем отпуска и хайде...

Неочаквано той загаси лампата си.

— Защо гасиш? — предпазливо пошепна изненаданият Али.

Почти едновременно отгоре се чу женски глас.

— Довтаса! Казах ти! — изруга Видан.

А женският глас изчурулика:

— Да не сте намислили пак някоя?

Али беше също изгасил лампичката си. Знаеше за кого говори приятелят му. Дватамата стояха мълчаливи в тъмното.

— Видане, Али, чувате ли? — викаше в това време момичето от отвора на шахтата.

Силен лъч от електрическо фенерче блесна в тъмнината. Този лъч откри двамата миньори, прилепнали до мократа стена на изкопаната аварийна ниша. Веднага долетяха изобличителните думи:

— Защо сте загасили?

Видан запали батерийната си лампа и измънка:

— Повреда нещо...

— Повреда! Дяволии някакви! Хайде, излизайте!

В приятелския тон на момичето ясно звънкаха и предупредителните закани на осигуровчика. Тъй миньорите наричаха помежду си въведения контролор по охрана на труда в мината.

— Тръгваме, тръгваме! — помъчи се морякът да я успокои.

Рашка, вече съвсем строго, предупреди:

— Да не стане нужда да се връщам! — и изгаси промъкналия се лъч.

В шахтата остана да свети само неговата лампа.

— Отиде! — каза облекчен той.

— Отиде! — съгласи се планинецът навъсен и също запали лампата си.

Зачака. Стана ясно. Приятелят му кроеше нещо. Не току-така се помайва и разиграва момичето.

— Държи здравата! — похвали Видан.

На Али не му беше до празни приказки.

— Кажи, какво си намислил? — запита той направо.

— Чудо момиче! — продължаваше морякът похвалите си.

— Всичко харесваш в нея!

Али разбираше, че приятелят му печелеше време, като го чуваше да говори.

— Харесвам! И броя дните, да знаеш! Днес е събота, утре неделя. До другата неделя още колко дни са? Тогава ще бъде нашата сватба! И същия ден заминаваме...

Али гледаше нагоре. Рашка навярно е отминала.

— Някъде има красиво синьо море и бели градове с палми...

— Като в песните хубаво! — съгласи се родопчанинът, все по-уверен, че другарят му е намислил нещо.

Нетърпелив, той очакваше края на играта.

— Като в песните! — повтори морякът и заслушан, протегна глава нагоре. — Аз пък за тебе исках да кажа...

Али пламна:

— Какво ще казваш? Не стигат парите да довърша...

Притисна се до приятеля си.

— Тебе също ти трябва пари, щом сватба ще дигаш и ще пътуваш...

— Как пък улучи! Сякаш си в джоба ми и броиш какво имам...

— Какво ще улучвам... Кажи, нали смяташ да избомбим? Чакаш Рашка да се отдалечи и ще избомбим, утре ще дойдем с бригадата да разчистим и в понеделник наготово ще почнем...

Бригадирът загледа пак нагоре, внимателно заслушан.

— Утре! Добре, ама какво ще каже осигуровчикът! Смятах...

Изведнъж сбута помощника си:

— Почвай!

Али просия.

— Така кажи бе, брат! Какво ме въртиш досега!

— Бързай! Бързай! — трескаво заговори Видан.

Двамата отново зачукаха. След като довършиха последните дупки, втурнаха се да зареждат взривовете. Тъкмо свършваха, чу се гласът на Рашка:

— Още ли сте тука?

И върху тях пак се спусна лъчът на фенерчето ѝ. Веднага след това възената стълба се заклати.

Миньорите се наведоха да прибират инструментите.

В тъмното се появи дебеличко, здраво, русо момиче с каскет и зелена ватенка.

— Какво правите още? — започна то веднага, както и очакваха.

— Прибирахме... — смънка Али и пъхаше в торбата си някакво длето.

Но тя го сръза:

— Бай Али, аз не съм вчерашна! Искате като миналия път. Или по-лошо — като ония от западния комин! Още лежат в болницата. Правите едни такива — после кой виновен...

— Слушай, Рашке! — опитваше Али да я смекчи.

— Зная какво ще кажеш! — прекъсна го тя. — За да спечелите един-два часа повече, способни сте и звездите да свалите. Ама това не е работа!

Едва сега заговори Видан.

— Аз нали ти казах! — обърна се той към приятеля си. — Нашият осигуровчик е един! Пред него не минава. Хайде!

Момичето истински се разсърди.

— Ти не се прави на светия! — захока годеника си. — Смяташ се неуморим. Поцъркклели сте всички пари да печелите!

— Моля, без обиди! — дигна ръка морякът с достойнство. — Искаме да подготвиме работата на бригадата за другиден...

— Знам, че няма да те надприказвам! — прекъсна го Рашка и продължи по-примирително: — Във всичко и малко мярка трябва да има! Дали гладни и голи сте останали, или... не можете да отделите нещо да спестите? Ама на вас никога не ви стига! Али иска с една заплата къща да прави, а ти... все големи работи!

Видан сърдито отсече:

— Право го каза! Ние сме по големите работи!

Не можеше да се разбере наистина ли се сърди, или иронизира момичето. То не спираше. Като контролър по охрана на труда често имаше такива неприятности и се беше научила също да приказва.

Но внезапно годеникът ѝ сложи край на разправията.

— Смятам, че службата свърши! Осигуровчикът много да не се престарава. Може вече да си върви! А на Рашка — той се усмихна и дигна ръка за поздрав — здравей!

Тя неволно също се засмя.

— Сега се сети!

Морякът, много усърден, подкани планинеца да тръгнат. После, нежен, любезен, внимателен, се обърна към момичето:

— Ти имаш ли още работа?

Рашка го погледна с подозрение и обясни, че трябва да обиколи забоя.

— Добре! — поведе я той към стълбата. — На кръстачката те чакам.

Тримата тръгнаха. Пръв Али. След него тя и Видан. Той някак особено подчертано се разчувства. Помагаше на момичето да се изкачи по стълбата и шепнеше на ухото ѝ:

— Мислиш ли за нашата неделя?

Тя не беше свикнала с такива нежности. С удоволствие слушаше, но не искаше да се издаде. Предупреди шеговито:

— Тука съм по служба!

Той продължаваше да шепне:

— Аз мисля само за нашето събитие в неделя, а тебе те харесвам дори когато си по служба...

Излязоха от шахтата. Както бяха уговорили, горе се разделиха. Тя тръгна по галерията към забоя, а те — към кръстачката, дето Видан трябваше да остане да я дочака. Тя се обърна да провери какво ще направят двамата миньори и като ги видя да вървят към уговореното място, успокоена, продължи пътя си. Но едва момичето потъна в полумрака на осветената от рядката електрическа мрежа минна галерия, морякът хвана приятеля си за ръка.

— Хайде бързо!

И го поведе обратно в шахтата.

— Аз помислих... — искаше да обясни вече отчаяният се Али.

Стъпил на дъното, бригадирът не слушаше.

— Къде са бомбите? Светни! Какво помисли? Зареждай!

Родопчанинът започна да работи. Докато усърдно слагаше взрива и свързваше, заговори:

— Аз сметнах, че се отказа...

Мина на друга дупка, прехвърли връзката и продължи:

— А тя има право... Това, дете приказва за почивката и за парите. Ама на — все трябва! Ако не изкарам този месец повече, няма да мога да покрия. Само за керемиди колко пари искат! А не ми се живее както някога...

След малко той съобщи:

— При мене е готово! Четири заредени!

— И аз привършвам! — обади се Видан. — Готово!

Родопчанинът предложи:

— Прибери и излизай! Аз ще запалья. Дай една цигара.

Бригадирът подаде цигарата си, взе чантата, тръгна по стълбата.

Али запали и извика:

— Иди на кръстачката, заглавикай я, да не би пак да дойде...

Светлината ма Видановата лампа заигра в тъмното нагоре.

Бленуващият новата си къща прибра торбичката си, метна я през рамо, сетне смукна силно от цигарата, распали я добре. Една след друга той докосна с жарта фитила на всички бомби. Погледна да провери шестте тлеещи огънчета, които веднага със съскане тръгнаха към взрива в дупките. Избърза по стълбата. Стиснал въжетото, той се изкачи няколко стъпала и изведнъж извика уплашен. Стълбата се скъса някъде над него. Той се задържа за миг с ръка, после полетя надолу.

Лампичката, закрепена на каската му, угасна. Проснат на дъното, без да губи съзнание какво стана, той опита веднага да се изправи. Протегна ръце, опъна крака. Тогава разбра, че с краката и ръцете се е случило нещо лошо. Започна да вика:

— Видане, хей, Видане!

В същия миг се сети за бомбите. Погледна и видя шестте светли точки, чу злокобното им свистене. Изплаши се и направи усилие да стане. Оставаше му съвсем малко време и след това, разкъсан, той щеше да полети с парчетата от разбитата скала. Пак не можа да стане. Подтикван от ужаса, че бомбите всеки миг ще избухнат, ако не ги загаси, напразно опита да пропълзи.

— Видане! Видане! — проеча викът му.

И отново напрегна сили да достигне някак горещите точки. Обля го пот, а устните му лепнеха.

„Не мога — оле, не мога... Отидох си!“ — парна го мисъл и пак завика. Но сега гласът му не кънтеше, а хриптеше:

— Видане! Видане!

В същия миг светлинка блесна горе на отвора. Морякът се обади задъхан:

— Али, ти ли викаш? Какво стана, защо не излезеш!

— Паднах. Стълбата се скъса.

— Как?... Ето тука края. Ще подам.

— Не мога да мръдна.

— Опитай! Ето подавам!

— Не стига! Не стига и до средата.

— Ще пусна кофата.

— Каква полза. Не мога да мръдна.

Видан замълча, сякаш да си поеме дъх, после бързо запита:

— А бомбите?

— Запалих... ето ги... Фитилите съскаат...

— Бързо гаси! Прережи фитилите!

Планинецът сякаш беше се примирил. Той повтори:

— Не мога да мръдна. Ръцете ми... краката трябва да са счупени.

Ох, отидох си.

— Опитай бе, човече! Сега ще избухнат.

— Не мога...

Мечтателят по синьото море и градовете с палми вече трескаво мислеше отде да вземе друга стълба. Мина му мисъл и да скочи, но съобрази, че е високо — ще се пребие и той.

От дълбочината долови гласа на пострадалия:

— Бягай по-добре! Ето го огъня до камъка. Бомбите ще избухнат!

— Пущам кофата. Ще закрепя и ще сляза по въжетото! — каза миньорът горе.

Али го чу.

— Бягай по-добре!

— А ти?

— Отидох си аз!

Приятелят му отново заговори буйно, настойчиво:

— Опитай да мръднеш, ако можеш. Има още време. Пропълзи и с глава, със зъби — гаси... Не се оставяй, братко!

Родопчанинът опита да помръдне и се отпусна безпомощен:

— Не мога... Бягай ти! Остави ме мене, то се видя...

Изведнъж, изплашен, извика:

— Какво правиш?

Отгоре проеча глас:

— Мръдни към нишата! Скачам!

Раненият изкрещя да го спре:

— Ти си луд! Ще загинеш!

Нещо тъмно полетя към него и удари земята. Следващия миг едрият моряк се изправи на дъното на шахтата с целия си ръст. До него се клатеше желязното въже на кофата.

— Какво направи? Защо трябва и двамата!

Сълзи пълнеха очите на дребния, свит от болки Али.

— Имаш ли ножче? — не го слушаше приятелят му и трескав опипваше по джобовете си. — По-добре ще е да прережем фитилите...

— Ето тука при мене...

Бързо го претършува. Намери ножчето и започна да се оглежда на всички страни за горящите фитили.

— Три... четири... Колко бомби заредихме?

Развълнуван, той беше забравил. Али го подсети:

— Ето там святкат фитилите на петата и шестата...

Бързо преряза и тях.

— Щях да ги изпусна. Малко трябваше... Имаше ли друга? — И сега сам съобрази: — Няма, няма! Шест бяха! А гледай как се слисва човек! Свърши.

Той седна. Пострадалият миньор подсети:

— Виж да не е останал загар по земята, а наоколо може да е посипано с взрив.

Приятелят му отново се раздвижи.

— Аз ги смачках в шепата си.

И пак седна.

— Тю, подкосиха ми се краката...

В тесния дълбок кладенец се чуваше неговото още тревожно забързано дишане.

— Сполай ти, братко... — тихо проговори сега, вяло усмихнат, Али.

— Остави тази работа! — прекъсна го Видан. — Ами кажи, как така, защо падна?

Родопчанинът не знаеше. Стълбата изведнъж се скъсала.

— Изгнила е била и ние да не видим!

Али смяташе, че кога нещо е речено да стане...

Морякът го прекъсна:

— По-добре да видим сега какво ни е речено! Ще излезем ли скоро оттука, или не!

Все по-мрачни чувства обземаха наранения Али:

— Тука да изгния! Защо ми е да излизам, защо ми е да живея? Краката и ръцете — счупени!

Бригадирът се засмя, за да прикрие тревогата си:

— Ще ги оправят и по-хубави ще станат!

Свит на земята, раненият не виждаше вече никаква надежда.

— Как се заловихме, та тъй се оплетохме!

— Било, каквото било! Ами какво да правим сега. Ако не дойде случайно Рашка или някой друг, кой знае докога ще стоим в дупката. Боли ли много?

— Боли.

— Ще повикам Рашка. Няма що! — реши бригадирът и започна да вика годеницата си. — Няма кой друг наблизко да ни чуе.

— Как ще я погледнем! — промълви с болка Али.

— Да!... — съгласи се Видан.

— Казваше ни момичето...

Морякът изръмжа:

— Като в забавачницата. Учителката каза, децата не послушали и станало туй, за което предупреждавала възпитателката...

— Тъй излезе!

— Като дойде Рашка, нито дума за бомбите! — смръщен нареди Видан. — Засега това е важното!

— Тя нали видя, че излязохме.

— Излезли сме, а сетне пак сме влезли! И стълбата се скъсала. А за бомбите нито дума! Не обичам празни приказки.

— Разбра се, че не са празни!

— Не е мъчно да се разбере. Затова няма нужда от нови приказки!

Раненият Али изправи глава, опита се да размърда пръстите на ръцете си. Някаква надежда го обземаше. Той каза по-живо:

— Ние не за зло го направихме и не че не знаем що е ред, ама...

Видан загледа нагоре към тъмното:

— Ама сме нетърпеливи, а?!

— Нетърпеливи! — потвърди Али.

— Искаме по-бързо да грабнем пая си от хубавото на земята!

Някогашният моряк каза това сякаш на присмех, в тона на своите постоянни закачки, но родопчанинът знаеше, че зад горчивата му ирония има нещо съвсем друго, и то го дълбоко засягаше. И отговаряйки тъкмо на неказаното, промълви:

— То по-бавно можеше да бъде и по-сигурно, ама...

Видан го гледаше с блеснали очи:

— Ама ние обичаме бързината, съкратените срокове! Така дълго сме чакали!

И се развика, изпълнен със сили и дързост:

— Какво прави това момиче! Рашке! Рашке!

В мрака гласът му се носеше из галериите. Изведнъж силен лъч от електрическо фенерче блесна в шахтата. Същевременно отгоре се чу Рашка:

— Стига си викал! Отдавна ви слушам! Добре се наредихте пак! Непоправими! Хайде, излизайте! Спускам стълба.

Морякът сбута пострадалия.

— Май ще трябва да повика хора да те дигнем...

Обади се и момичето:

— Ще ида за спасителната...

Али, който отдавна размърдваше ръцете си, извика развълнуван:

— Чакай! Изглежда, че ръцете не са счупени. Ето, движа ги и като че не ме болят вече.

Видан се зарадва:

— Още по-добре! Хвани се за врата ми!

Посегна да го повдигне. Родопчанинът увисна на него и заговори трескаво:

— Я, стъпвам, стъпвам...

— Може и краката да не са счупени! Само да си се навехнал.

— Не са счупени, не са счупени! — викаше Али. — Държат! Държат! — И изохка: — Ох, боли, не може... Не може...

Видан го прихвана под мишница и го поведе към стълбата.

Загрижена, Рашка се обади, като ги следеше със светлината от фенерчето:

— Какво става? Да извикам ли спасителната?

— Идем! Идем! — успокои я годеникът ѝ.

Същевременно той бързо съобразяваше нещо. За да не се издаде, продължаваше да говори с подкупваща ласкавост:

— Само не се сърди! Нали няма да се сърдиш?

Ядосана, тя го сръза:

— Ти пак нещо замисляш!

Али се изкачваше нагоре. Видан го избутваше и подкрепяше. При отвора той подкани момичето да му подаде ръка. А сам веднага започна да се спуска към дъното на шахтата.

Рашка се развика подире му:

— А ти къде? Какво правиш?

— Да прибера инструментите! — чу се от дъното гласът му.

Момичето се наведе над дупката и видя как той запали цигара и живо обходи всички страни.

— Какво правиш? — извика то, изпълнено с гняв и страх.

Той вече се катереше по стълбата.

— Оттеглете се в заслона!

През болката, която изпитваше, Али засия:

— Ще избомбиш ли?

Рашка хвана годеника си за рамене, раздруса го:

— Непоправим, наистина непоправим!

Той я взе през кръста и повлече бързо към заслона, като прихвана и другаря си.

Спрели задъхани до стената на близката галерия, момичето повтори разплакано:

— Непоправим! Още щом заговори, разбрах, че ще го направиш!

Той държеше ръката си на кръста ѝ.

— Нали затова ще се оженим, защото винаги сме се разбирали.

— Ще ме провалиш служебно! — мъчеше се тя да прикрие истинското си чувство.

Той усещаше топлината от нейната близост и зашепна:

— Разбираш ли? Два часа по-рано ще доплуваме до пристанището!

В дъното на шахтата святкаха и свиреха шест огнени точки. Изведнъж силен взрив разтърси мината...

ГРАЖДАНИ

Блесналият в слънчевия залез уличен изглед бавно се променяше. Вечерта настъпваше и планинската верига, оградила градчето, потъваше в тъмното и изчезваше. В мрачината се загубваха и по-близките ниви и ливади. В кръга на електрическата лампа, която светеше над скамейката пред градинската вратичка на Захаријеви, останаха видими само бялото на прашната улица, някои съседни градински огради и къщи.

На скамейката седяха куцият Захариев и неговият някогашен колега, преждевременно остарелият пенсиониран учител Тънков — слаб, тънък, с дребно набръчкано лице и писклив глас. Той живееше няколко къщи по-далече. Стариият човек бе дошъл при своя съсед по навик на приказки. Но тази вечер никак не му бе до приказки. Неспокоен и потиснат изглеждаше и приятелят му, колкото и да се въздържаха и да не даваха вид да се разбере какво му е.

В тъмното запя щурец. Неспирно шуртеше вадата, която минаваше и отиваше да пои градините. По небето заблещукаха звезди. През деня в града станаха събития. Те още вълнуваха двамата приятели. А преди малко Тънков бе открил, че някой ги следи, скрит зад едно дърво в срещния двор. Сгушен в своето палто, някогашният учител се озърташе в чудно затихналия тъмен кръг около тях и все по-голямо безпокойство го обземаше. Захариев неспирно пушеше, забил поглед в земята.

Внезапно старецът в палтото разтвори широко очи, загледан към срещния двор, хвана ръката на събеседника си.

— Ето! Не мръдна ли пак някой? — пошепна той изплашен.

Захариев хвърли цигарата.

До голямото кичесто дърво, разперило короната си в тъмнината, наистина се мярна нечия сянка. Сега това видя и той.

„Полицай!“ — помисли веднага.

В същото време запали нова цигара и колкото се може спокойно каза:

— Така ти се струва. Нищо не виждам.

Сега за него бе важно само да покаже, че не се е разтревожил, и да задържи по-дълго приятеля си на разговор. Със стария, малко оглупял пенсиониран учител никой за нищо не би го подозрял. Тънков гледаше нататък.

— Няма го вече! — въздъхна той изтерзан.

Захариев търсеше как да го успокои.

— Нощ! Какво не ни се вижда... Наоколо поле... Храсти, дървета...

Старият повтори със своя писклив глас:

— Нощ! — И обясни настойчиво: — Видях, че нещо мръдна там като одева! Човек беше! Стои зад дървото и скрит дебне насам...

Загледа се в тъмното и добави:

— Сега го няма!

Приятелят му, приведен над бастуна си, сложил глава на ръката, седеше и не изпущаше от очи дървото насреща. Но на събеседника си шепнеше:

— Може и да си се изплашил днес.

Тънков, вместо да се успокои, възнегодува:

— Ще се изплаша... как да не се изплаша!

Гласът му прекалено високо се чуваше и това дразнеше Захариев. Онзи отсреща навярно ги слушаше. Той разбра, че не ще може да накара приятеля си да говори другояче, наметна сакото, стана.

— Да се прибираме, а?

Старецът веднага също стана.

— Не стоявам повече!... И не ми се живее вече в тия крайнини, да знаеш! Не! Не ми се живее!... Беше някога хубаво! — въздъхна той, дълбоко засегнат. — Картофчета, чушчици, цветенца, градинка — свое! Да, наистина беше хубаво! Обичах градината си. Върнеш се от училище, ех! Пък и децата добре растяха. Широко! Въздух!

И завърши трагично:

— Някога! Затуй се и пренесох тука!

Захариев не изпущаше от око дървото насреща. Същевременно се помъчи да се пошегува.

— Остарее ли човек — всичко му е криво...

Изведнъж страхът го сграбчи за гърлото.

„Ами ако не е полицай, а някой друг?!“ — помисли той.

Тънков се разпали още повече:

— Не, старостта не ми тежи! Наистина — не!

И кипящ от негодувание срещу всички, които му пречеха и не му даваха да живее както си знае, той обясни:

— Искам спокойствие. Това е всичко! Пенсийката — пенсия. Жената — жена. Децата — взели си хляба. Аз изпълних своето. Сега искам само спокойствие, сигурност!

— А де го, а? — поддържаше разговора куцият Захариев, като едва чуваше какво говори приятелят му, защото всичко крещеше у него: „Ами ако не е полицай, а някой друг!“. Това би значело провал, катастрофа!

Тънков беше съгласен:

— Де го, да! Няма го. Никъде няма нито спокойствие, нито сигурност.

Гласът му стана съвсем плачлив:

— В София бомби! Тука...

Дигна безпомощен ръце:

— В тия размирни години не е и за тука! Не, не е! Вървиш из улиците, отиваш си кротко, мирно вкъщи, а не знаеш ще стигнеш ли. Ти — нищо! Да, нищо! Живял си достатъчно! Ами децата? Ами старата? Хе, хубаво е да ги видиш простреляни като детето на Запрянови днес. Защо? Не мога да го преживея... Безсмислено, знаеш, да видиш изведнъж така — без вина виновен!

Погледна многозначително съседа си и повтори, за да бъде добре разбрано драматичното положение:

— Без вина виновен!

Захариев долови смисъла, подхвърли хапливо:

— Имаш право! Хубаво е така — далече от всичко!

Тънков не усети остротата му. Започна да проповядва своите разбирания с тона на голям страдалец:

— Войната озвери хората! Толстой някога беше казал...

Но той не си спомни какво беше казал великият писател и продължаваше:

— Да! Какво е то! Бомби разрушиха столицата ни. А тука мирни и тихи граждани трябва настръхнали да присъстваме на не знам какъв двубой... Да!... Какъв си ти?

Приятелят му го погледна.

— Основен учител.

— Знам, основен учител. Но какъв си? Атентатор или полицай?
— обясни разгорещен пенсионерът.

— Как така?

— Как така? — със съчувствие повтори тънкото гласче. — Значи, нито едното, нито другото. Виждаш ли безсмислицата! Те се бият, а ти можеш да паднеш.

— А, да! — сети се събеседникът му.

Той започна да се успокоява. Колкото и да се взираше и да дебнеше, не можа да види повече никого зад дървото. Дали не бе се излъгал? Вече уверено смяташе, че там няма никого. Наистина преди малко видя, но може да е минал някой от хората, които живееха в двора.

— Какъв съм аз? — продължаваше проповедникът. — Учител пенсионер, ще кажеш? Не, това не е важно! Важното е, че не съм нито атентатор, нито полицай...

Сега Захариев слушаше бърбенията на стария си колега по-внимателно.

— Дълбоко ровиш винаги, Тънков — каза той. — Ама понякога не виждаш най-простото! Ние сме граждани на тази държава!

Старецът се разтрепери от гняв:

— Затова ли трябва да ни избиват?

— Не, въпросът е, че двубоят, за който говориш, не бива да ни бъде безразличен! — каза куцията учител и тръгна.

Тънков го хвана за рамото.

— Да взема страна ли?

И пак започна да проповядва:

— Аз съм против убийствата. Аз зачитам Толстой. Дори месо не ям...

Макар и вече напълно да се стъмни, все още беше рано за лягане. Тук-там по улицата, по дворовете, по чардаците се мяркаха хора. Захариев, вече уверен, че зад дървото насреща няма никого и че нищо не го заплашва, тръгна да си върви и се разколеба. По-добре да почака още. Спря, облегна се на градинската ограда, извади цигара и запали. Усещаше, че пръстите му леко потреперваха. Но започна да говори спокойно, с тона на приятел:

— Струва ми се, че не току-така двете страни се бият... Нали виждаш, Германия губи войната, а с нея и ние загиваме... Тъй че това не са агентатори, тия, дето се бият, нито пък другите са само стражари...

— А какви? — хвана се Тънков.

И отново кипна:

— Зверове! Осем отсечени глави донесоха днес и пленници, оковани във вериги, сякаш не са български синове, наши деца. Из махалата гониха един и стреляха. Защо не? Ние, жителите тука, сме нищо.

— Ето виждаш ли! — убеждаваше го тихо приятелят му. — Хората се борят!

— Борят се! — с омраза повтори старият човек и бързо добави: — Не, агентатори и стражари! За мирния гражданин не мислят, за държавата не мислят... Не, не! Когато боговете искат да погубят някого, първо му вземат ума, казва... Да! Нашата държава загива, гражданинът страда, а тия са си загубили ума! Това е!

Неочаквано той се притисна до оградата и заекна:

— Ето пак!

Захариев бързо се обърна в посоката, накъдето гледаше приятелят му.

Старецът продължаваше да шепне, изпълнен със страх:

— Там има някой скрит в тъмното до дървото. Съвсем добре видях. Аз си отивам. Сега ще засвирят куршумите. Прибери се и ти! Имаш деца! Тъй де... нямаш деца, ама така е думата. Прибери се!

В същото време той се загъваше в палтото си.

— Да, имаш право! — съгласи се някогашният му колега, загледан към дървото, и едва смогваше да прикрие смущението си.

— Откога ти говоря! — упрекна го Тънков.

— Да! Бягай! — искаш вече да го изгони Захариев.

Недоволният гражданин заклати глава:

— Не дигай ръка срещу ближния си, казва... Да!

Той беше забравил и този автор, но продължи с плачлив глас:

— Да!... Ще се изселя оттука. Още утре ще се изселя. — И се изтегляше, като се провираше в сянката край оградата, уплашен да не гръмнат отнякъде...

Захариев влезе в двора на своята къща. Той бе изплашен и ядосан. Зад дървото отсреща беше видял един от ония, които не биваше да идват тая вечер. Той се скри в сянката на своята малка къща, затулена цялата в зеленина и пълзящи храсти.

Звездите трепкаха по безкрайния купол на лятното небе. Щурците продължаваха своята песен. Вадата с тайнствен шепот бързаше надолу към градините. Захариев, развълнуван, наблюдаваше от тъмния кът. Не мина много време, и от сянката насреща излязоха двама души с каскети на главите, облечени в полушубки, запасани с колани и с шмайзери през рамо. Единият изглеждаше едър мъж, груб, тежък, с брадясало лице. Другият беше млад, строен, с жива пъргава стъпка. Двамата пресякоха улицата, тръгнаха край оградата. При вратичката дрехата на едрия мъж се закачи за дъската. Захариев, скрит в тъмното, гледаше и не можеше да повярва на очите си. Младият му беше познат — Велко, негов ученик някога. В мрачината въоръжените мъже влязоха в двора и приближиха.

— Здравей, учителю! — обади се познатият.

Едрият протегна ръка:

— Тодор ме казват!

— Да не стърчим тука! — предложи някогашният ученик. — Удобно ли е да ни приемеш за тая ноц... Имаме да уредим някаква работа в града...

Учителят бе настанявал такива като него и друг път. И Велко е идвал. Не за пръв път щеше да изживее тежкото изпитание. От година-две често му се е случвало. Но в тая работа, както във всяка работа, имаше ред. След събитията, разиграли се този ден в градчето, беше истинска лудост постъпката на двамата. Захариев не се сдържа да им го каже.

— Бива ли тъкмо днес, Велко! Идвате в устата на вълка и за мене не мислите! Семейство имам!...

Той бе много засегнат от лекия начин, по който, както му се струваше, те излагаха себе си и него, и семейството му. Тъкмо тоя ден селището беше препълнено с жандармеристи и всички зорко дебнеха, правеха и внезапни претърсвания. Разбира се, възможно бе нещо извънредно да е накарало някогашния му ученик и приятеля му да дойдат. Момчетата не са тръгнали на разходка, но... Той се тъкмеше да им откаже прием, да ги накара бързо да се изтеглят далеч от града.

Не можа нищо да направи. Погледна към улицата и веднага изтласка гостите зад себе си.

— Градският патрул! Скрийте се бързо!

В миг двамата изчезнаха в храстите зад къщата.

Куцията учител почака, пое дъх и тръгна към дворната вратичка. Там вече бяха спрели познатият му униформен стражар и двамина граждани с пушки.

— Как е, даскале? — посрещна го стражарят. — На хладина ли излизаш?

Захариев поздрави спокоен и накуцвайки, пристъпи до пейката.

— Рекох да изпуша една цигара на чист въздух. Задуха. Уж вече септември, а още е топло...

Стражарят седна до него, дръпна дългия си мустак, оправи наедрелия корем.

— Какво сме видели от септември. Днес сме пети... Това се казва... Колко беше? Тринадесет дни назад... Двадесет и трети... двадесет и четвърти август. По това време у нас още берат джанките.

Двамата граждани с пушките стояха прави насреща.

— Високо е по вас! Тука в долината е друго... — обади се поедрият.

Учителят го погледна. Здрав, гърдест мъж, с разкопчана риза и панталони, набутани в стари скъсани ботуши, гологлав, със засукани нагоре мустачки и здрави челюсти, с малки кръгли очи, които гледат, неподвижни, като стъклени. Познаваше го. Запасният подофицер Крътунков. Гонеше с юмруци младежта от читалището и псуваше наляво и надясно. Тъп, непросветен човек, той бе доста имотен, но мързелив и нескопосан, бе изоставил всичко. Живееше в мръсотия и недоимък. Той бе получил някаква насока в казармата и вървеше с настървение по нея, без да знае защо.

Другият гражданин се обади:

— Друго-мруго, и ние бихме си гледали работата, ако не е това, щяло-нещяло, патрул да те викат!

Той нетърпеливо тъпчеше земята на едно място и поглеждаше настрана, готов да си тръгне. Захариев познаваше и него. Кърпачът Методи. Измъчен, беден занаятчия с осем деца, преждевременно побелял и прегърбен. Имаше дюкянче на края на улицата. Усмихна му се:

— Нощес пак наряд, а?

Обущарят издаде мъката си:

— То да е наряд от първо до последно — добре! Щом е за всички! А то все нас — десетина души!

— Де, де... Нарядът е до всекиго! — обади се строго стражарят.

Но бедният занаятчия не се успокои:

— До всекиго! Все сиромашта тикат!... Да дойде да пази този, дето има! Аз какво да пазя! Пък и де време! Хората чакат обущата си! Колко ръце в дюкяна, а дома челяд...

— Все мрънкаш! — прекъсна го стражарят. — Не е всеки ден!

— Ще запалите ли? — предложи спокойно Захариев, а в главата му тревожната мисъл не го оставяше. Защо те спряха пред вратата му? Дали не са видели гостите му? И още повече се ядосваше на Велко и другаря му. Такава беля можеха да направят и на себе си, и на него.

Стражарят протегна косматата си лапа към цигарите.

— Аз не ща! — дръпна се бай Методи и нетърпелив, продължаваше да тъпче на място.

— Дай да се отровя! — ухили се подофицерът и грабна цигарата.

Тримата запушиха. По улицата вече не се мяркаше никой. Наближаваше полицейският час. Захариев остро преценяваше поведението на двамата пушачи. От бай Методи не се боеше. Главно мислеше за стражаря и подофицера. Биха ли се държали те така, ако нещо крояха? Започна да се разколебава и все пак реши да ги предизвика.

— Ама днес към комендантството беше олелия, а? — подхвана нарочно този разговор, тъй както би постъпил всеки, който няма някакво особено отношение към събитията, развили се в градчето тоя ден.

Стражарят се поизкашля важно:

— Ловджиите попаднали на чета! Сума народ избили, други заловили!

Захариев въпреки страха си не се поколеба да подхвърли иронично:

— Уж новата власт нещо амнистия даваше...

— Какво, ти да не ги жалиш? — погледна го изпитателно униформеният полицаи.

— Амнистия! На шиш! — обади се подофицерът и неподвижните му очи зловещо заблестяха.

Захариев потърси да се измъкне:

— А бе дума да няма! Всеки трябва да си носи вината. Ама рекох... С кого се бият, за какво се бият — и те не знаят!

Крътунков се озъби:

— Те ли не знаят!... То и ти знаеш, ама се правиш нещо... Едно време в читалището първи глас пееше. Пък и за тоя крак — счупения — може много да се каже!

Учителят набра сили и спокойно отби нападението:

— Много вода изтече оттогава! Ти какво се залови за крака ми! — кипна внезапно кръвта му и каза дръзко: — Ти по-добре дигни си гащите, че ще ти паднат!

Крътунков намръщен оправи панталона си. Методи махна с ръка, доволен от шамара, лепнат на надутия глупак. Стражарят се засмя. После той поде:

— Ама и ти загуби, даскале. Хич, биваше ли да се откажеш. Англичани и руси торби след торби им пуцат. Все златни наполеони! Имаше за какво да си туриш главата в торбата!

Вече напълно се увери, че не го подпитват и не таяха нищо. А онова, което говореха за него и му напомняха какво било, какво не било, ясно за тях бяха минали работи!

— Затова ли толкова аероплани летят? — наивно запита той.

Напълно успокоен, искаше му се вече да подхване разговор, за да разбере нещо за съдбата на заловените. Нямаше да бъде лошо да обади каквото научи на своите гости. Тяхното идване несъмнено е свързано с жестоките събития, станали през изтеклия ден. Но и сега той не помисли, че ще бъде безопасно да приеме Велко и другаря му. Тяхното идване оставаше за него грешка, голяма грешка.

Стражарят обясни:

— А бе да речеш, че аеропланите летят само за да пушат на шумкарите наполеони — не е само за това!

Захариев продължи:

— Ама днес трябва да сте пипнали много злато!

— Защо? — учуди се дебелият стражар.

— Нали са заловени пленници?

Униформеният държавен служител хвърли цигарата и повдигна корема си.

— Голи като пушки! — с презрение каза той.

Подофицерът, обиден от бележката за гащите, се заслуша, като чу, че говорят за пленниците и за златото у тях. Сега бързо се намеси:

— Скрили са го! — настървен, ядосан, извика той.

На стражаря не му се вярваше много такова предположение.

— Де ще го скрият?!

Крътунков се разгорещаваше и без да съзнава, издаваше какви мисли са го занимавали.

— В балкана! — убеждаваше той. — Казват, че там имали скривалища и каси. Всичко общо. Касиерът им, види се, не е заловен с тия. Ама един от тях бая златни зъби има!

— Та какво? — загледа го Захариев, предположил с ужас защо подофицерът говори за златните зъби на пленника.

Напъченият тупна приклада на пушката си в земята и съвсем се издаде:

— Ако ги очистят тая ноц...

Учителят чувстваше, че тъкмо сега може да узнае всичко за съдбата на пленниците.

— Ще ги очистят! Тебе какво ти е? — подбуждаше той да говори гражданинът с мустачките.

Този стисна зъби:

— Нищо!

И изведнъж яростно извика:

— Ще се пръсна!

— А може и да не ги очистят тая вечер! — опита се да го успокои Захариев, намерил сили да продължи опасната игра.

— Тая вечер ще бъде! — издаде подофицерът.

Неговите думи опомниха стражаря.

— Хайде, хайде, много се раздрънкахме! — каза той предупредително.

Но никой вече не можеше да спре озлобения Крътунков:

— Ще приказвам! Защо да не приказвам? Стига вече един да бие тъпана, друг да събира парсата! Тая вечер за това са ме турили наряд. Ама няма да го бъде!

Захариев с усилие се въздържа да не се нахвърли срещу омразния човек. Но мълчаливият досега бай Методи, възмутен, не издържа:

— Ти какво бе? Да не искаш на хората зъбите да вадиш!

Подофицерът дигна срещу него приклада:

— Ти много да не говориш!

Кърпачът, разтреперан, плю в нозете му:

— Птю! Царски хляб си ял! Царят с подофицерски нашивки те е накичил и с пенсия те хранути. Хиена!

Прикладът се стовари върху главата на занаятчията. В същия миг Захариев, макар и с немощен крак, се хвърли върху побойника. Но подофицерът го отблъсна с едно извързване и се наведе над падналия обущар.

— Ще ти кажа аз кого плюеш!

Стражарят викаше:

— Чакай! Какво правиш!

— И той е комунист! — крещеше озвереният царски хранутник.

— Патрул не иска да ходи. На властта се противи. Разбойниците защитава.

Бай Методи се свиваше на земята с разкъравена глава. Стражарят го подхвана и го повлече със себе си.

— Преби човека! Вземи пушката му!

— Мамка им тяхна!... Промъкнали се чак в града някои от тези песове... Нали сега руснаците са на границата — смятат, иде царството им! — псуваше Крътунков.

Неочаквано той се обърна към куция учител:

— А ти да не си продумал, че ще се разправяме!

Дигна изтърваната пушка на обущаря и тръгна.

Захариев бързо влезе в своя двор. Беше се срещнал и сблъскал с озверения свят, който мразеше с цялата си душа.

— Хиени! — съскаше той разярен.

Загубил сили от преживяното напрежение, той едва се домъкна до къщата, седна на прага.

Не след много време от тъмното излязоха гостите му и приближиха предпазливо.

— Май няма да е удобно да останем у тебе тая нощ! Имаш право! — пошепна младият.

Учителят го погледна. Удобно! Той не можеше вече да мисли за удобство и предпазливост. Жадуваше да удари.

— Вие казахте — бързо запитва, — че сте дошли да свършите някаква работа?

— Да! Тъй е, ама няма защо и тебе да те забъркваме! — със съчувствие обясни някогашният му ученик.

С някакъв внезапен кипеж на сили Захариев стана.

— Сега в града има много работа да се върши! — Отвори вратата на къщата и покани: — Влезте!

МОЯТА АНА

Тя не успя да ме заблуди. Но имах ли право да възразя? Спирам махалото на стенния часовник. Не мога да търпя тракането му...

* * *

Баща ми умря наскоро след нещастно завършилата война, самотен сред безредието в стаята, която наемаше в една стара къща. Току-що бях узнал, че се е оплаквал от някакво страдание и отишъл на лекар, а вече на другия ден хазайката му прати да съобщят, че е починал.

Не си спомням кой от по-големите ми братя, завърнали се заедно с всички други разбунтувани войници от разбития фронт, взе грижата да уреди погребението. Аз не отидох при мъртвия. Бях ученик в гимназията. Учихме още по съкратената програма поради липсата в началото на войната на достатъчно немобилизирани учители, а през дните на разгрома, защото не всички фронтоваци бяха се уволнили. Имах свободно време от десет сутринта и целия следобед, но не отидох. Не постъпих много редно и при изпращането на покойника. Тъкмо през определения подиробед нещо ми се случи и закъснях. Появих се, когато погребалната кола беше вече тръгнала. Двамата ми братя и неколцината приятели на мъртвия крачеха след ковчегу му по улицата умърлушени. Майка ми я нямаше. Аз повървах донякъде настрана — по плочника, сякаш няхах нищо общо с процесията, и свърнах при някаква пресечка. Едва сега ми стана ясно, че се помайвах тоя следобед не за друго, а защото не исках да видя мъртвия, както и да присъствам на неговото изпращане.

Осъзнах това без разкаяние и съжаление. След погребението за мене беше съвсем естествено, че не участвах и в никакви разговори за покойника, дори за вещите му и за спестовната книжка, която знаех, че имаше. Не стъпих и на гробищата.

* * *

Ние с майка ми и средния брат живеехме другаде. Родителите ми отдавна бяха разделени. Със смъртта на баща ми беше завършила една драма, която дълго измъчваше всички ни. Лично за мене внезапната му смърт донесе облекчение, освобождаваше ме от тежък товар, който потискаше съзнанието ми и не ми даваше години наред да живея и да дишам както трябва. Пред моите близки, приятели, познати аз отдавна твърдях, че баща ми е починал. Бях облекчен, че не се налагаше вече да лъжа. Той беше наистина починал, изчезнал.

Пиша това сега и се смущавам. Та всичко се отнася до родния ми баща, а не до някой чужд и неприятен човек. Как беше се случило, че изстинах тъй много към своя родител, който съвсем не минаваше за лош човек, грижеше се за своя дом, за децата си, понякога дори беше нежен към нас. А сред своите приятели — търговци, адвокати — минаваше за интересен човек, чел и преживял много и знаещ много. Какво беше станало?

Спомените ми са от моето юношество. Години наред животът на семейството течеше почти щастливо. Ние живеехме в голям провинциален град, имахме си своя къща с обширен двор и овощна градина, а баща ми беше притежател на преуспяващ магазин за платове. Но след едно тежко и продължително боледуване, притиснат от някаква обща криза в търговския свят, ограбен и от своите служители, той загуби магазина, къщата, остана без никакви средства. Тогава трябваше да се пренесем в София, дето му бяха дали работа. Макар и с по-скромни възможности, животът ни се нареди не лошо, поне на мене така се струваше. Нещо ново обаче беше се вмъкнало в отношенията между баща ми и майка ми. Какво бе то — не разбирах — виждах последиците. Баща ми започна да се държи грубо, често се караше с майка ми. Дори нощем в леглото. В софийската квартира имахме само две стаи и аз, още малък — едва десетгодишен — спях в тяхната стая и чувах сърдития му шепот. Някакъв по-особен живот започна и майка ми. В столицата всичко я привличаше. Обхвана я желание да ходи по магазините, да гледа красивите витрини. Сдружи се със собственичката на големия дом, в който се намираще нашият двустаен апартамент, дебела, бърлива, неприятна жена, натруфена с

лъскави, стари украшения. Често излизаше и с нея, ходеше и по гости. Един-два пъти, когато закъсна и не се върна дори след като баща ми си беше дошъл от работа, той нервен я причакваше на улицата. Веднъж влязоха у дома и той започна да ѝ се кара. Друг път я плесна. Не зная какво ставаше с братята ми, доста по-големи от мене, но аз настръхвах, не можех да си обясня грубостта на баща ми. Не правех и опит за това, направо го осъждах. Да, аз обичах баща си. Вече поостарял, уморен човек, той будеше дори съжалението ми след всички нерадостни неща, които беше преживял около своите работи. Но още повече обичах своята млада и хубава майка. Тя имаше една снимка с учителката си и съкласничките си от гимназията. Седеше точно сред групата в краката на преподавателката. Със сияйна усмивка на устните, трапчинката на едната буза и разпилените къдри по челото и около ушите, тя гледеше с блесналите в ласка очи и ми се струваше най-милата и най-хубавата. Тази снимка като ученичка беше последната ѝ. Преди да завърши гимназията, тя се оженила за баща ми, който бил повече от тридесет години по-възрастен от нея, вече познат търговец в града. Всъщност оженили я за богатия търговец, когото тя едва познавала до венчавката. Баба ми — нейната овдовяла майка — настоявала поради трудности в живота на семейството им. Оттогава — повече от петнадесет години, макар да беше родила нас, трите си момчета — никак не беше се изменила. Само друго облекло носеше. Стройна, тънка, висока, новото ѝ облекло още повече ѝ отиваше. Ученическата ѝ хубост бе назряла и я направила по-женствена и привлекателна. Аз бях горд с нея. Не можех лесно да простя на никого каквато и да е грубост към нея. Какво като ходи! София, за разлика от провинциалния град, отдето бяхме дошли, изглеждаше толкова красива! Какво нямаше в нея! Аз също много обичах да ходя по улиците ѝ, особено по ония — павираните с жълтите плочки и с хубавите магазини!

А отношенията между родителите ми все повече се влошаваха, вместо да се подобрят. Баща ми кой знае защо ставаше по-нервен и груб. Всяко излизане на майка ми, както и най-малкото ѝ закъсняване го ядосваше. За нищо и никакво започваше да се кара, ходеше мрачен из къщи, изпълваше ни всички със страх. Тъкмо по това време дойде у нас от провинцията един негов братовчед — млад човек, записал се да следва право в университета, макар и доста късно за годините му. Обясняваше, че поради семейни трудности, липса на издръжка, не

могъл по-рано, но сега бил се достатъчно напатил, нямало да изпусне нито един изпит и бързо щял да свърши. Радвахме му се всички. При първите му посещения баща ми винаги го задържаше на обяд. Беше приятен, умен човек, загорял в някакъв особен огън за света, за хората и порядките в живота. Тъкмо тоя роднина обаче стана причина за най-голямата разправия. На младия човек хареса нашия дом и той започна да ни идва често, било по обед или вечер, а понякога дори по времето, когато баща ми беше на работа. Един-два пъти той изведе майка ми на разходка. Не разбирах какво лошо можеше да има в това. Тя стоеше доста затворена въщи, откак разбра, че гостуването ѝ по разни близки и роднини, както и ходенето ѝ по магазините не се харесваха. Но баща ми имаше друго разбиране. Без дори да помисли, той изпъди братовчед си, а когато узна, че младият човек продължи да идва в негово отсъствие, направи най-страшен скандал на майка ми и заплаши, че ще се разправа с натрапника.

Аз харесвах несправедливо оскърбения млад роднина. Той се държеше ласкаво с мене, винаги ми носеше нещо сладко за ядене, дори понякога ми даваше пари за кино. Най-приятно ми беше, когато случайно чувах какво говори. Той продължаваше да идва въщи или причакваше майка ми и двамата излизаха. С чувството, че баща ми е несправедлив, аз неволно станах техен съучастник, като премълчавах каквото знаех. На края на тая история на скришни срещи и тайни посещения една вечер баща ми, който изглежда, че дебнеше и пазеше, събори моята хубава и тъй добра майка и я повлече за косите, за да я изхвърли от къщи. Тогава аз го намразих завинаги. Оттука нататък дни наред аз го причаквах със скрит под дрехата ми чук, за да го убия, ако само още веднъж посегне. Разбира се, когато той влизаше, аз плахо оставях чука на мястото му и не зная дали бих посмял да го дигна, дори при най-лошата разправия, но аз вече не обичах баща си, чувствах го чужд, далечен, неприятен, жесток човек. Навярно майка ми също нямаше по-добри чувства към него. Един ден тя набързо прибра в два куфара дрехите си и ми каза, че е наела стая в едни познати, защото смята да напусне нашия дом. Аз, макар и с горчивина и свито сърце, не поисках нищо друго, освен да ме вземе и мене.

Така аз и тя се преместихме в друга къща. По-късно при нас дойде и средният брат, а баща ми остана сам, защото най-големият ми брат, твърде млад оженен, вече живееше отделно. Едва сега малко ми

дожаля. Но за кратко време. Скоро започна най-страшното в живота ми. Напуснатият, изненадан от внезапния обрат, при който се видя сам, може би засегнат и озлобен, а може би още обичащ, щом узна къде е новото ни жилище, заряза работата си, започна да дебне и следи по цели часове, по цял ден около къщата. Навярно той не замисляше нищо лошо, а просто да срещне майка ми и да поговорят, да върне, ако може, загубеното, но аз предполагах най-лошото. Гледах го скришом от високия прозорец на стаята ни как дебнеше от близкия ъгъл на улицата и той ставаше за мене някаква мрачна, зловеща сила, която всекичасно заплашваше беззащитната ми майка. Чувствах, че се отчуждавам от тоя човек, а назрялата у мене омраза към него да расте безпределно.

Разводът дойде на своя ред и сложи край на семейството. През следващите месеци и години се установиха донякъде и някакви нови отношения помежду ни. Изоставеният сякаш разбра, че няма доникъде да стигне, ако преследва и заплашва. Напусна и той двустайния апартамент, нае една стая и се прибра заедно с остатъците от някогашната ни семейна покъщнина. Но той беше вече съвсем грохнал, опустошен човек. Такъв го срещнах веднъж на улицата и не можах да го избегна. Нежно, с ласкаво докосване, той ме запита защо не отивам при него било на работата му, или в квартирата му. Започнах от време на време да го посещавам. Той ми даваше пари, сякаш чувстваше, че не може с друго да ме привлече. Аз се подмамвах, вземах парите и продължавах да ходя от време на време, но сърцето ми оставаше студено. Четирите години, през които се води голямата война, не донесоха нищо ново. Поради възрастта си той не замина на фронта, отидоха само братята ми. Той като че стана по-грижовен и нежен към мене. Аз не се променях.

Скоро след войната, както казах, той умря самотен в своята грозна стая.

* * *

Колко време е минало оттогава! Много! Почти четиридесет години!

Едва сега, станал мъж и поел сам отговорности, аз неволно се връщам към спомените си за разигралата се драма, защото, струва ми се, тъкмо сега аз мога да я разбера. Всъщност не тая, някогашната драма, ме занимава, а моят личен живот. Чрез обстоятелствата, които се стекоха в този живот, аз изведнъж...

Нека поред да разкажа!

След свършване на гимназията в края на войната майка ми и средният ми брат, върнал се от фронта и поел предишната си работа в някакво техническо предприятие, намериха средства да ме изпратят в странство да следвам. Разбира се, в художествената академия. Към рисуването проявявах още от юношество някакви възможности, а вече зрял младеж, аз имах истинско влечение. Можех да постъпя и в наскоро откритата се академия в София, но аз ламтах за чужбина и като хилядите млади българи по това време тръгнах нататък. Казвах, че освен по-солидната подготовка, която можела да се получи в странство с нашите пари било по-евтино.

Пристигнах в Дрезден. Един ден в средата на първата година от престоя ми в немския град видях в часа по живопис недалече от моя статив, съсредоточена в рисунката си, българката, за която ми бяха говорили, че е с мене в един курс, но аз не бях я срещал, защото тя дълго бе боледувала. Порази ме странната родна хубост сред русокосите и червенокосите немкини студентки. Бях вече двадесетгодишен. Не познавах още никаква жена. Направих всичко да се приближа до сънародничката си и да спечеля доверието ѝ. Първата чаша, която изпих от питието, беше достатъчна, за да разбера колко съм бил жаден и колко ще ми бъде трудно отсега нататък да се лиша от него. В такова състояние в края на годината вече говорех за женитба. Можех да попадна на най-лошото. Съдбата бе ме ощастливила. Момичето, което щеше да стане моя жена, имаше всички качества, за да привлече и задържи един мъж. А аз, победен от слабостите на възрастта си, истински обикнах и се привързах.

След свършване на учението ние се прибрахме в София. Аз постъпих като театрален художник и животът ни можеше да тръгне почти без никакви усложнения. Оставаше само да се оженим. Наехме си дори нашата бъдеща квартира, отделно от майка ми, отделно и от нейните родители.

Смятах, че скоро ще реша кога най-сетне ще се оженим. Нямах никакви колебания, нито бяха налице никакви причини да избегна това. И все пак отлагах от ден на ден, а у себе си усещах да расте някакво неясно чувство, което ме възпираше. Като човек, който върви в тъмното, по непознат път и се предпазва на всяка крачка, аз не смеех да направя очакваното от мене, защото все по-ясно съзнавах, че се боя къде ще стъпя. Никаква вина не бих могъл да припиша на любимата си, никакъв неин недостатък не бе се появил, дори напротив, тя всеки ден ми ставаше по-скъпа, но заедно с това всеки ден по-голям ставаше и моят страх и ме въздържаше и парализираше, вковаваше.

Момичето не издържа разтаканията. Под натиска на родителите си един ден ми заяви, че ще се ожени за друг. Без да дочака моя отговор, тя скоро изпълни заканата си, сякаш другият е стоял зад вратата и само е чакал нещо да се случи. Едва сега аз осъзнах от какво се боях, кое ме въздържаше да взема нужното решение. Бракът, връзката между двама, пълна с неизвестности. Явно, че набраното в душата ми от детинство беше обърнало представата за съвместния живот между съпрузи в някаква мистерия, пълна с изненади, от които аз се боях. Нямах още ясно обяснение за станалото между моите родители. Отдавах го на сложността на човешките характери, на зараждащите се в съвместния живот противопоставящи се обстоятелства, на мистерията на привличането и отчуждението. И колкото по-сложна беше тая моя представа, толкова аз повече се боях от полога на съвместния живот, боях се от вероятното нещастие. Виждах го там дебнещо, срещу мене, срещу любимата, срещу любовта. Бързото прехвърляне на момичето към другия, преди да се сбoguва с мене, само ми доказва, че страхът ми не е бил без основание. И тъй не се ожених.

* * *

Годините вървяха. Едно събитие вмъкна нови нерадостни преценки в душата ми за сложността на брачния живот и за чувствата между мъжа и жената: неочаквано се появи прогоненият някога братовчед и майка ми се ожени за него. Аз напуснах дома ни. Останах сам. После започна новата война, в края на която дойде разгромът на

всичко било и началото на нещо друго. Започнаха промени. Много неща в моя живот и в самия мене също се промениха. Аз се преместих в един от новосъздадените театри. Тука заварих голяма част от токущо роденото поколение актьори и актриси. Младостта на тези хора бликаше не само от възрастта им, а и от всичко ново, което живееше у тях и което цареше във времето. Промени ставаха, казах, и у мене. Страхът ми от брака остана.

Не мога да кажа, че живеях във въздържание, пост и молитви. Страхът от свързване не значеше лишаване от преходните радости, които можех да получавам. Така се чувствах окопан и защитен.

Едва когато след време срещнах Ана, започнах да разбирам, че винаги нещо е липсвало в живота ми. Не веднага, наистина! Ана беше една от поколението млади актьори и актриси, за които споменах. Отначало към момичето ме привлече стройната ѝ фигура на балерина, както и нескритата готовност да тръгне с мене и преди всичко моето лакомство. Макар и към петдесетте години, аз не чувствах възрастта си. Виждах как косите ми посивяват и как бавно се бразди лицето ми. Същевременно работата ми на театрален художник ме водеше сред един свят на всекидневни възможности, а аз бях толкова жаден, та едва ли би ми минало през ума да се въздържа от нещо. Ана не беше първото ми увлечение. Но докато всичките ми преживявания дотогава бяха наистина мимолетни и едва мога да си ги припомня, с нея не тръгна така.

Първото вълнуващо откритие направих, когато узнах, че тя е едва навършила двадесет и една година, че още нищо не е преживяла и съвсем не е хитрушата, която кокетира, за да спечели влиятелен приятел в театъра. Тя преживяваше кризата на своето узряване и тръпнеше в клопката на незадоволени нагони. Всичко у нея беше стигнало до такава степен, че не можеше да отлага и според нейните разбирания нямаше защо да отлага. Само по тази причина тя нито помисли да се защити и запази и още при първата ни среща ми даде всичко или по-точно настойчиво и всеотдайно поиска всичко. Много стъписан от нежната ѝ дързост, аз не се съмнявах, че не бях избраният от съдбата любим, а необходимото средство за разрешаване на кризата. Единственото, което ме ласкаеше, бе нейното признание, че е имала много възможности. В това сам бях уверен. Неестествено би било

друго за това наистина привлекателно момиче. Но все пак нещо я спирало, нещо непреодолимо силно я карало да избере кой да бъде.

Не само защото изборът беше паднал на мене, аз преживявах тая нощ в моята доста запусната ергенска квартира като нещо извънредно, несравнено с никое дотогава преживяване. Следващите дни не можех и да помисля да прекъсна връзката, макар да бях предупредил доста самоуверено, че с мене не се завързват трайни връзки, пленник съм на някакви предубеждения за съвместния живот и нямам намерение да се женя. Но когато потърсих Ана, вместо да срещна едно изплашено същество, осъзнало своята грешка и търсещо как да излезе от създаденото положение, узнах, че тя безгрижно е заминала.

Беше по времето пред нашата ваканция. Спомних си, че тя ми говореше за Созопол. Но не можех да повярвам, че ще отиде така леко след всичко, което беше се случило колкото и хилядите нови неща в живота и в разбиранията на хората да я освобождаваха от не една условност. Три-четири дни по-късно получих картичка. Беше несъмнено заминала. Обаждаше се от плажа на стария приморски градец. В няколкото думи, които пишеше, се промъкваше ясно ласка и копнеж, но пак не се казваше нищо за една повторна среща. Явно тя оставяше решението на мене или въобще не чакаше никакво решение. Какво можех да мисля! Ана беше безусловно честен и морално запазен човек. Стъписвах се пред новото, което откривах в нея, безспорния кураж, който тя имаше да понесе сама отговорностите за постъпките си. Все пак помъчих се да я забравя. Заминах и аз, когато получих ваканционния си отпуск. Нарочно колкото се може по-далече — в почивната станция в Балчик. Но не издържах и три дни. Взех парахода за Варна, а оттам за Бургас и Созопол.

В романтичния рибарски град срещнах момичето. Явно то ме чакаше. Да, нямало да пише и не би ми разкрило какво става с него. Нали съм казал, че връзките с мене не могат да бъдат трайни! А за това, което е станало, тя нито се разкайва, нито се бои, нито смята да търси някой да сподели с нея отговорностите. Останах в Созопол почти до края на ваканцията. Нищо не ме смущаваше да продължа отношението си с нея. Ала през есента, вече в София, изведнъж се видях в клопка. Ана беше забременяла и аз не помислих нищо друго, освен че съм попаднал в клопка. Много мъчно се отхвърлят натрупаните предубеждения. Аз вече доста напомнях закоравял

бракомразец с всички свои навици и едностранчиви схващания, станали с годините по-упорити. Накарах Ана да отиде при лекар и веднага скъсах с нея. Самата тя привидно не искаше друго. Вътрешно аз тържествувах, заподозрял в хитрост момичето.

Трудно обаче можех да понеса взетото решение. Вече не само привлекателността на Ана ме държеше в плен. Оная възможност, която се откри със забременяването ѝ, вършеше своето в душата ми. Едва издържах пред пробудените у мене незнайни бащински чувства и копнежи. Напуснах театъра, преместих се в провинцията. Сметнах, че тъй ще се измъкна от опасните нишки, които ме омотаваха и ме повеждаха към най-нежелани решения, за да преломят целия ми живот, а на края да ме изпречат пред нещастieto от съвместния живот с една жена. Но бягството не ми помогна. Далече от града, дето живееха мои близки и познати, самотен, аз закопнях с истинска жажда за момичето, което така безропотно понасяше всичко. Или може би не се касаеше за понасяне и жертви, а всичко идеше от характера на Ана, от онова ново, което откривах у нея и което тъй дръзновено тя неведнъж разкриваше пред мене. Тази вероятност още повече натрапваше мисълта за изоставената, караше ме да жадувам за нея, да я виждам в най-привлекателна светлина. Освен това заболях. Трябваше дълго време да лежа в болница. Бях истински нещастен. Копнеех за близък. Но никой не се сецаше или не можеше да пожертва и час за мене. Кой знае как, тя узнала какво става. Без колебание изоставя всичко, което можеше да я свързва с престолния град, дори службата си на актриса и дойде. Дойде и вече не си отиде.

Скоро повторно забременя. Аз настоях да остави детето, а когато то се роди, заведох я в съответната служба и регистрирахме нашия брак. Оттука нататък започна общият ни живот. Аз още се боях от опасностите в него, но всеки ден все по-малко мислех за това, дори започнах иронично да се присмивам на себе си за измислиците, на които бях се отдал.

Измислици — тъй ги нарекох! Аз бях вече петдесетгодишен, но нито сянка от съмнение смущаваше спокойствието ми. Спомням си, че поднасяйки паспортите в гражданското отделение за записване, кой знае защо, прелетя мисъл в главата ми, че се повтарят обстоятелства, каквито е имало в нашето семейство: разликата в годините между баща

ми и майка ми е била същата като тази между мене и Ана. Припламна нерадостната мисъл, мина и замина.

Аз бях щастлив с моята млада, хубава жена и особено с детето, което едва сега разбрах колко много съм искал да го имам. Започнах да плащам, разбира се, с доста усилия налетялата ме радост. Трябваше да работя без почивка за хилядите нужди, които всеки ден изникваха.

Нищо не ме плашеше. Аз бях задоволен, щастлив.

Струваше ми се, че не по-малко задоволена и щастлива беше и Ана. И все пак имаше нещо не в ред или така ми се струваше. Понякога тя странно се отдръпваше от мене, ставаше мълчалива, затворена, дори малко раздражителна. Това ме засягаше. Искях обяснение какво става.

— Нищо! — беше постоянният ѝ отговор.

Може и така да е. Някой път ме изпълваше подозрение. Повечето пъти отминавах случая без по-нататъшни разпавии. В нейния род един вуйчо, брат на майка ѝ, проявявал склонност към меланхолия и на края се самоубил. Самата тя ми беше разказала със съмнение дали няма някакво свое наследствено обременяване. Глупости, разбира се, но в ония дни несъществуващото наследствено обременяване ме задоволяваше като обяснение за странностите в държането на жена ми и загрижен за здравето ѝ, забравях другото.

Общият ни живот в провинцията винаги го смятахме временен. Двамата бяхме софиянци и всички нишки ни водеха натам, дете живееха нашите близки, дете и ние толкова години бяхме живели. Но за да се върнем в столицата, трябваше преди всичко да си уредим дом. Това не ставаше никак лесно в провинцията. Още по-трудно се достигаше във вече тъй много уголемена и отрупана София. Ето защо направихме каквото правят всички. Внесохме определения процент за строителен заем и се включихме в списъка на чакащите да се привърши един жилищен комплекс. Тъкмяхме се, след като получим жилището в столицата, отново да се върнем там.

Едва след около пет години планът ни се изпълни, но само отчасти. Щом получихме апартамента, в него се настаниха жена ми и детето, а аз останах в провинцията. Ще кажа защо. Лесно уредих да се прехвърли Ана в софийски театър, но моето преназначение не стана. Бях вече готов да подам заявление за напускане и да остана в София на поръчки. Тогава се случи нещо, което отначало много ме смути. Ана,

която никога не се бе побояла дали имаме, или нямаме пари и винаги търпеливо приемаше моите решения, този път се прояви другояче. Без да се възпротиви на желанието ми да се върна и аз в София и да работя на поръчки, щом не ми дават щатно място, сдържана, но с явна загриженост подхвърли:

— Да напуснеш и останеш в София в очакване на поръчки, сега когато имаме да изплащаме жилище и разноските за детето всеки ден растат! Няма да ни бъде леко!

Веднага разбрах, че тя има право.

Най-неудобно щеше да бъде тъкмо сега да остана на случайни доходи.

Разбира се, и двамата знаехме, че не един от моите колеги живееха при тия условия не лошо, като изкарваха понякога и повече от възможната заплата.

Все пак нейното съображение ме накара да се замисля.

Нуждата за пари ще бъде голяма, защото не се касае само до изплащането на заема за жилището и разноските за детето, а и за обзавеждането, за мебелировка и за щедро уреждане на един по-сносен живот, какъвто аз исках да не й липсва. А ако ми се доще да работя и поръчки, службата в провинцията съвсем няма да ми пречи — тъй само ще си докарвам повече доходи. Все пак възразих:

— А леко ли ще ни бъде да живеем разделени!

— Какво значи разделени! Ти ще си идваш, ние ще идваме при тебе — веднага, макар и колебливо, възрази тя.

Явно, тя бе обмислила въпроса. Тъкмо това предположение ме наостри. Аз съвсем не съм наивен. Не ми беше трудно да съобразя какво би могло да се таи зад доводите, каквито чух. Ала надделя доверието. Аз познавах жена си не само като безусловно честен човек, но и като неспособна на никакви прикрити от мене планове и склонности. Бях уверен, колкото и да ме засегнаха думите й. Разбрах, че тя не се вълнува от нищо друго освен от грижата за семейството.

Накрая помислих и за нейната младост и самочувствието й. Да, тогава и това помислих, че тя не иска да напусна работата си, защото може да се изтълкува като изхвърляне и би я лишило от очевидната й радост и гордост от моето положение в театъра. Тя ме знаеше такъв и тръгна с мене, когато бях такъв. Уверявах се, че тя смята, че ще загубя нещо от себе си, ако се лиша от службата си, и може би имаше предвид

не само своето честолюбие, а и моето. Развълнуван повече от друг път, реших въпроса: тя и детето се преместиха в София, аз останах на мястото си в провинциалния театър.

Но първоначалният усет за опасността, която се криеше в създаденото ново положение, остана да живее някъде у мене. Незаеет през целия сезон с работа като художник проектант, аз отивах често в София. Скоро започнах да откривам хубавото в раздялата. Ние закопнявахме един за друг и всяка наша среща ставаше среща на влюбени, а моето прекарване въщи — семеен празник. Не мога да кажа, че дни, преди да си дойда, стоях напълно спокоен какво ще заваря. Доверието не изключваше страха и подозрението. Това не почиваше на нищо, но такъв е характерът ми. Аз не пътувах, а със свито сърце летях. Досещате се, че никога не предупреждавах, кога ще тръгна. Нарочно идвах в най-различни и най-неочаквани часове. И винаги се засравах. Въпреки младостта и хубостта си Ана беше предана майка и умна, предпазлива съпруга. Никога тя не направи нещо, което да оправдае и най-малко моите страхове и подозрения.

И все пак нещо се появи в нашите отношения и то подхранваше страха ми. През дните на престоя ми в София аз се чудех как да уреждам колкото се може повече забави, от които смятах, че тя и детето се лишават в мое отсъствие. Двамата се радваха, докато жена ми не изпусна веднъж да каже, че сме ходили все тримата. Аз се стъписах. Простото, ясното, отново стана сложно, заплашително. Тримата! Значи тя имаше нужда от компании! Без още да мисля нещо повече, аз започнах да каня гости или да уреждам тъй, че да излизаме с познати, или да ходим на гости. Хората с които се събирахме, бяха все мои връстници и приятели с жените си, забавни, интересни, хора с положение и име. Смятах, че жена ми е особено доволна. Наистина, тя известно време приемаше тия срещи с нескрито удоволствие, докато един ден, за голямо мое учудване, отказа да излиза. Принудена да обясни какво означава отказа ѝ, болна ли е, какво, тя най-неочаквано каза:

— Дотегнаха ми тези старчески компании!

За първи път влязохме в остра разпрявля. Тъй значи! Тя имаше нужда не само от компании, но и от подходящи за възрастта ѝ хора. Обиден, засегнат, аз горях. И понеже същия ден тя беше излязла и закъсняла малко, споменах ѝ тоя случай. Направо казах, че тя може би

си е намерила вече търсените от нея компании. Свита на дивана в нашата дневна стая, дълбоко развълнувана, тя отрече.

— Не! — каза тя. — Още не съм ги намерила! Но ще ги потърся!

Беше запалила цигара и неопитно пушеше. За първи път я виждах с цигара в уста. Това ме ядоса още повече.

— Хвърли цигарата! Ще се задавиш!

— Няма да я хвърля! — последва веднага отговорът ѝ. — Ще пуша! Ще търся компании, ще се събирам с хора мои връстници и колеги, ще ходя. Не искам вече да живея като калугерка.

За първи път я чувах да приказва тъй. Можех да извадя, и то съвсем оправдано, големи заключения от казаното, ако тя следващите часове не се помъчи да заглади всичко, извинявайки се с нервите си. Да, несъмнено тя беше изпаднала в някаква криза. Показах се примерен, приех извинението ѝ. Но странните случаи, които смуцаваха нашите отношения, продължиха. Веднъж, легнал до нея, аз я извърнах към себе си. Винаги пламенна и любяща при нашите срещи, този път тя ме отблъсна.

— Какво? — попитах.

— Задушavam се! — промълви тя. — Не мога да дишам...

И се обърна гърбом към мене.

Досега не беше ставало дума дали може да диша, или не, когато пожелавах да я целуна.

Тази вечер излязох и без да се налагаше, заминах. Трябваше да се успокоя и трезво да преценя положението. Влакът летеше през проломите на Искъра. Какво ставаше с Ана? Кое бе я тъй променило? Тя явно не беше доволна от живота, които ѝ бях уредил затворена само в работата ѝ и в грижите за детето и своя дом. Беше недоволна от компаниите и забавите, които можех да ѝ предложа, отблъсваше и мене. Вярно, смекчаваше старателно това, но истината прозря в първия миг на избухването ѝ, може би, преди да съзнае какво върши. Тъкмо тоя миг съдържаше истината. Тя органично чувстваше някаква граница между себе си и всичко, което можеше да получи чрез мене и от мене. Трябваше да се успокоя, а съвсем не се успокоявах. По-тревожни мисли и оценки ме налитаха. Някъде отдалече, като огромна, мрачна сянка идеше споменът. Не споменът, а кошмарът от моето юношество. Баща ми. Майка ми. Той, преситен и уморен, станал ограничен и педантичен, винаги смръщен и сърдит. Тя, бликаща от ласкавост и

жизнерадост, зажадняла за красивото, което ѝ предлагаше големият град. Нейното странно приятелство с натруфената собственичка на къщата, в която живеехме. Необичаното ѝ ходене по гости. Сърдитите шепоти на баща ми нощем в общото им легло. Тревогите му, когато тя не се завръщаше навреме. Братовчедът. Схватките, побоищата. Унищожаване на семейството. Задушаване се. Как, откъде дойде всичко? Аз отдавна бях стигнал до обяснението. Вече сам станал мъж, не можех да не се досетя за огромната роля в съвместния брачен живот не само на сложността на характерите, на зараждащите се в съвместния живот противоречия, на мистерията на привличането и отчуждението, а и на ролята, която имаше разликата във възрастите. Не се касае само до най-простото — дали бракът може да бъде осъществен. Приемах, че такава причина не съществува. И все пак разликата във възрастите създава хиляди други разделящи причини, прави мистерията на отношенията още по-сложна. Един ден тя пееше, шеташе из къщи и пееше. Влезе той. Песента секна. Друг път тя беше купила плат за рокля, сякаш бе пренесла пролетта от магазина. Баща ми погледна и отсече:

— Ще приличаш много на някоя ученичка, но не на съпруга и майка на трима сина!

Изскачаха неизброимо много такива спомени за сблъсквания и противоречия, в дъното на които стоеше разликата във вкусове, стремежи, поведение, идващи от разликата във възрастите помежду им.

Някъде по средата на пътя слязох от влака, купих си билет и тръгнах с насрещния влак обратно за София.

Мислите не ме оставяха и бяха ме довели до ясни изводи. Не съм ли аз същият като баща си. Не би ли секнала песента на Ана при вида ми? Не угасваше ли радостта ѝ от някаква покупка, щом чуеше моята преценка. Досега не бях помислял такива неща. Въпреки своята възраст чувствах се млад, неограничен от годините си. Аз сам карах Ана да пее. Сам ѝ купувах в най-младежки тонове всяко нещо, което исках да ѝ поднеса. И все пак, все пак не можех да се убедя, че не съществува онова, което иде от голямата разлика във възрастите ни. Тя преживяваше кризата и искаше да я преодолее, но неизбежното не можеше да не настъпи, без да смогнем да го контролираме, дори убедени, че не е дошло и че няма да дойде. Изведнъж се изпречих пред

нещо страшно. Докъде доведе то баща ми и майка ми? По-ужасни от всякога заредиха се спомените отново. Сцените на ревност. Необузданата грубост на баща ми. И сега най-ужасяващото: аз с чука в ръце, с омразата си и чука. Бягството от дома. Мъчителните дни на преследване. Разводът. Смъртта в безредната стая на изоставения. Аз след погребалната колесница. И забравата, забравата, в която потъна всичко, родено от един неестествено построен живот.

Скочих, сякаш не можех да поема дъх. Какво очакваше моето семейство през утрешния ден, ако аз се поддам на чувствата и оценките на баща си? Какво очакваше мене, моя син? Един ден Ана не ще издържи и ще ме остави. С нея ще тръгне и детето. Аз ще се изправа опустошен, изоставен, отхвърлен в участта, до която стигна моят баща! Не по-добро ме очаква, ако затворя очи! С нищо не може да се запълни несъвместимостта. Краят е винаги същият!

Неочакван, нахълтах вкъщи. Наред с всичко, което бушуваше у мене, водеше ме и подличко се промъкваше и мисълта за изненадващото ми завръщане, и онова, което мога да заваря.

Както винаги, излъгах се и сега. Тя си беше вкъщи. В общата ѝ спалня с детето гореше замрежената светлина на нощна лампа. Тя лежеше в леглото, а до нея — десетгодишният ми син. Погледнах и се изчервих от срам. Не знаех с какви думи да извиня подозренията си. Тя направи знак да не паля другата лампа.

— Какво има? — задави се въпросът на гърлото ми.

— Той има температура!

Бледа, разтревожена, тя сложи ръка на главата на малкия.

— Още гори!

Тъй всичко пое съвсем друг ход. Но аз не исках да се поддам. Детето е заболяло — ще оздравее. В своята майчинска преданост може би тя е забравила какво се е случило. Аз не можех да забравя, не можех да се изтръгна от лапите на мисълта за неизбежното, което ни чакаше. Тъкмо за това реших да действам, преди да настъпи то и да се повторят трагичните истории, които ме преследваха.

След като синът ни оздравя, аз изведох Ана извън града.

— Не смяташ ли, че е по-добре да се разделим? — зададох без никаква подготовка въпроса си.

Тя ме погледна явно изненадана. Сдържа вълнението си и тихо попита:

— Искаш ли го?

Тя винаги ми е говорила, още като момиче, когато пред нея лежах толкова усложнения, създадени от връзката помежду ни, че не желае с нищо да ме притеснява.

— Аз не — отговорих. — Но не смяташ ли, че нашият брак е една грешка, че обстоятелствата налагат да се разведем, вместо да правим противни истории, които могат само още повече да ни отчуждят и да създадат кошмари за детето ни. Разбира се, аз ще поема издръжката и на двама ви, докато ти се ожениш повторно.

Тя вървеше мълчалива. Някакъв огън обливаше лицето ѝ.

— Кажи! — подканих я.

Тя спря. Извърна се към мене.

— Аз нямам причини да го искам. Не разбирам за какви грешки говориш и за какви обстоятелства. Друг е въпросът, ако ти тъй си решил. Няма да ти преча!

— Аз се боя от бъдещето! Ти си на тридесет години, аз вече надхвърлям петдесет и пет!

Едва сега лицето ѝ се смекчи. Тя ме хвана подръка, леко се усмихна.

— Пак са те обхванали твоите измислици! Не годините правят хората!

— Но все пак ги правят твърде различни и неподходящи един за друг...

Тя отпусна ръката ми и тръгна.

— Ако намираш, че аз не съм подходяща за тебе...

Аз избухнах. Догоних я и задържах.

— Господи! Не разбираш ли! Аз искам ти да живееш пълноценно според годините си, а за себе си и детето да не създавам излишни страдания!

Ана посвоему разрешаваше стария съдбоносен въпрос. С прямотата и дързостта на своето поколение, което носеше толкова нови неща в живота, тя каза:

— Аз имам тебе, детето! Може годините да правят хората неподходящи един за друг, но има различни хора!

И изведнъж бързо тръгна.

— Къде? — едва я догоних аз.

Тя ме задърпа.

— Да се връщаме! В шест часа Ася трябва да вземе сиропчето... Какво ти скимна да ме доведеш чак до Витоша, за да ми кажеш... Слава богу, каза ми и хубави неща! Това за пълноценния живот беше хубаво... Благодаря ти... за думите и за грижите ти да го имам. Но не си ли ти всъщност твърде сантиментален и размекнат?

Аз не се разсърдих на въпроса ѝ. Но може би твърде упорит, замислих се за казаното от нея за различните хора. Да, наистина, има различни хора! Едни, които не могат, и други, които изпитват радост да пожертват нещо от себе си! Тя не успя да ме заблуди, че не принадлежи към последните. Но имах ли право да възразя и да разруша това, което тя тъй непоколебимо искаше да запази...

Откъм кухнята долетя нейният звънлив глас, а сетне смехът на малкия. Аз стоях пред въпроса, имах ли право да възразя и да разруша всичко, което тя тъй много искаше да запази. Необичайната тишина при мене в ателието ме накара да погледна към стенния часовник. Спрял. Да, аз го бях спрял. Не можех да търпя тракането му. Имах ли право да възразя, питах се аз. Сега оттатък се смееха двамата. Моят син и тя! Някакво въодушевление ме обхващаше. То идеше от мисълта за Ана, от представата за нея тъй, както я видях повторно днес, и от радостта, че момчето ми е щастливо. Смълчаният часовник, чието тракане внасяше толкова живот в дома ни, пак привлече погледа ми. Имах ли право да възразя и разруша, гаснеше у мене въпроса. Все повече ме изпълваше въодушевлението от представата за Ана и радостното чувство, че малкият е щастлив.

Приближих до часовника и бутнах махалото му да върви.

УПОРИТИЯТ МЪРТВЕЦ

Борис пръв чу вестта и слезе с жена си от най-горния етаж. Отдавна не бе идвал. Днес не можеше да не дойде. Най-сетне стана дългоочакваното. Прескачаше стъпала надолу. Жена му едва го настигаше.

Новината се разнасяше и синове, дъщери, снахи, зетьове, настанени по различните етажи на голямата къща, идеха в обширната всекидневна стая с дългата маса по средата, с увисналите прашни завеси по прозорците, с разкривените, скърцащи столове и кресла и стария часовник с махалото, закачен на стената над тежкия дъбов бюфет. Всеки влизаше и поглеждаше към затворената висока двукрила врата на спалнята.

Скоро дойдоха и Васил със съпругата си. След тях лениво и разсеяно крачеше малкият им син. После, задъхан, влезе мъжът на Мариола — най-възрастната от дъщерите. Пенсионирани офицер, но още наперен здравеняк със засукани мустачки, той твърде много държеше на униформата, която износваше с голямо самочувствие, макар и да бе свалил от нея отличителните военни знаци. Сега дойде по брич и ботуши, облечен в пъстра домашна дреха, тъй както го завариха, когато дотичаха да му съобщят какво е станало.

— Мариола е вътре! — каза той, като посочи двукрилата врата. — Още нощеска слезе...

Явно той искаше да изтъкне някаква заслуга на жена си, но не му хрумна друга дума да дообясни.

Събраните хора в голямата стая шепнеха и се придвижваха на пръсти или стояха мълчаливи покрай стените.

Последен пристигна Стефан — най-стариият син — едър, тромав петдесетгодишен мъж, с жълто, тъмно лице.

— Оттатък ли е? — влезе и попита, като погледна преходната врата.

Някогашен търговец, сега безработен, който дояждаше каквото има, озлобен и ядосан, той страдаше от черен дроб. Жена му — дебела,

дребна, свила тънките си устни — вървеше след него.

— Оттатък. Обличат го.

Отговори Борис. Той бе извадил от тежкия дъбов бюфет тумбестата пъстра стъкленица с вишновката.

— Ти не трябва да пиеш! — измърмори Стефан. — Нали ти забраниха лекарите!

Седнал пред голямата маса, Борис наливаше в чашка от червената сладко-кисела напитка. Той беше вторият син. Добродушен, чувствителен, той работеше като художник-изпълнител в един театър. Изглеждаше съвсем слаб, с изпитите бледи страни на човек, на когото, както казват, храната не се лепи. Някога баща му искаше да го направи търговец. Синът се записа в Художествената академия. Не можа да завърши въпреки несъмнените си дарования, защото, когато старият узна какво е направил, престана да му дава издръжка. Тогава Борис постъпи на работа в театъра. Но преживяното не мина без следа у него. Той заживя с чувството, че е загубил нещо скъпо. Започна често да пие, за да забрави и се разтуши. Днес за първи път от много отдавна реши да се напие, завладян от друго настроение. Той дигна чашата си.

— Нали ти казах! — обърна се отново към него едрият и мрачен Стефан.

— Казвай му колкото си искаш! — намеси се веднага и офицерът, съпругът на Мариола, с неговия наставнически тон.

В очите на Борис гореше някакъв странен огън.

— Ще се напия!

— Най-подходящо ли е тъкмо днес? — явно страдаща за мъжа си, изговори седналата до него съпруга, миловидната още млада жена, слязла по розов бархетен пенъоар, който стискаше до гърдите си.

— Да, най-подходящо ли е тъкмо днес! — повтори Стефан.

Художникът изпи вишновката си и като остави чашката, загледа с добрите си очи към по-стария брат.

— Вие не ме разбирате... Дали е най-подходящо тъкмо днес? Може да не е най-подходящо, но аз ще се напия, защото има нещо, което започва тъкмо днес...

— Какво започва? — Стефан го загледа с подозрение.

В спалнята лежеше бащата. Дебел, едър човек като най-големия си син и някогашен търговец като него, овдовял отдавна, след като съсипа малката си нежна съпруга, в която виждаше само машина за

раждане на деца и за почитване и поддържане на огромния дом, напоследък той живееше в партера сам, под грижите на една чужда жена, някогашна тяхна прислужничка. Всички останали апартаменти в сградата доскоро много богатият човек подели между синовете и дъщерите си при национализацията. Но от него мъчно се откъсваше нещо! Той прехвърли апартаментите си само формално, колкото да заобиколи закона, а дъщерите и синовете останаха всъщност наематели и като другите многобройни обитатели на голямата къща задължи по различни начини да му плащат наеми. Борис печелеше и можеше да плаща наема, но заедно с всички други познати прояви на баща му той възненавидя тая негова ненаситна жажда за печалби и пари. Нейна жертва стана някога майка му. От скъперничество и завладян от жаждата да трупа богатства, старият не му позволи да осъществи мечтата да завърши художественото си образование. Тая жажда го караше да трепери за всяка стотинка и да души живота на всички.

Махалото на стенния часовник равнодушно се клатеше и отмерваше времето. В тишината всички наоколо наострено изчакваха какво ще каже по-нататък Борис. Той отново напълни чашката си. Дигна глава, явно готов да сподели завладелите го мисли и чувства.

Погледна събраните наоколо братя, сестри, зетъове, снахи и нещо го накара да се въздържа. След смъртта на бащата те всички щяха да се освободят не само от гнетящото му присъствие, от задължението на наематели, но още ще трябва да си поделят обитавания от стария партерен апартамент, доста обширен и натъпкан с вехта мебел. Освен това баща им имаше пари, останали от някогашната му търговия и натрупани от събираните наеми. Борис оглеждаше братята си, жените им, особено се загледа в Стефан, Васил и в наперения си зет.

Васил, най-малкият от синовете, строен, с изострено интелигентно лице, непрекъснато ходеше до прозореца в дъното на обширната стая. Измъкнал се от своята среда, станал научен работник, той бе предпазлив, сдържан и студен. Но той също живееше със семейството си в един от апартаментите на голямата къща и не можеше съвсем да скъса със средата си. Поне в такъв важен случай като днешния той трябваше да бъде между своите, с които през следните дни ще уреждат доста въпроси. Преди всичко той искаше да

замени своя по-малък апартамент с партерното жилище на баща си и смяташе, че има много основания и права за това. Жена му, руса, красива, седеше мълчалива наблизко, прегърнала през кръста малкия си четиригодишен син, изправен до нея. Тя знаеше очакванията на мъжа си и колкото да ѝ бе противно стоенето в стаята сред немного приятните ѝ роднини, издържаше.

Борис познаваше всички, техните характери и стремления. Лесно стигаше до най-потайните кътчета на желанията им и средствата, с които си служеха, за да ги постигнат. Готовността му да заговори, да сподели с тях мислите си, да открие сърцето си отстъпваше пред една оценка, пълна с горчивина и разочарование.

Откъм спалнята се чуха гласове.

Тежкият Стефан приближи до двукрилата врата, откряна я, погледна какво става оттатък и затвори.

— Кой са тия хора?

— Специалисти! — неволно се усмихна Борис и изпи вишновката.

Пенсионерът офицер се възмути:

— Как тъй специалисти! Там е и Мариола!

Той искаше да добави още, че Мариола е любимото дете на баща им и единствена се грижи за него, и още други такива приказки, каквито отдавна вече повтаряха с жена си, за да предразположат по-благоприятно към своите домогвания останалите наследници, но Борис не го остави. Омръзнало му беше.

— Специалисти! — повтори той и в съзнанието му се набиваше все повече нерадостната оценка какво представляват неговите братя и техните жени. — Има ги такива майстори, само да им падне случаят — бързо свършват работата си!

Зетят — запасният офицер — пак искаше да вземе думата, но обади се Стефан и той замълча.

— Какви ги подхвърляш! — мрачно каза някогашният търговец.

Той бавно се отпусна на едно кресло недалече от масата. Веднага привлече стол и седна наблизко и жена му със стиснатите устни. Тя гледаше мълчалива и сърдита. Заедно с мъжа си тя смяташе, че имат най-големи права при бъдещата подялба, и за това неведнъж бяха говорили пред всички. Нали Стефан бе не само най-големият син, а и съдружник на бащата! С неговия труд, дето се казва, е изградена

голямата къща и т.н. Навремето никой от наследниците не изяви готовност да зачете тези предявени права и, изглежда, нямаше намерение да ги зачита. Стефан започна да страда все повече от черния дроб. Жена му стискаше устни да сдържи яда, който я загриза. Днешното събитие отново върна двамата съпрузи към вълнуващия ги въпрос. Но сега неувереността как ще се реши, ги измъчваше неимоверно много.

Засегнатият напъчен съпруг на най-възрастната сестра стоеше до масата и гледаше към Борис, пламнал от възмущение. Най-сетне той можа да проговори:

— Там дойдоха и някакви баби! Но аз казах, че там е и Мариола. Още през нощта я извикаха! Така че какви специалисти!... Моля, без обиди! Защото...

Пак не го оставиха да довърши. В стаята се втурна Роза, най-малката от дъщерите. Тя беше облечена в блестяща вечерна рокля с разголени рамене и ръце, току-що прибрала се, макар отдавна да бе съмнало. Момичето пееше в естрадният състав на известен ресторант и често осъмваше след разни гостувания през нощта.

— Аз сега научих! — каза тя веднага. — Вярно ли е? Боже мой! Как така е станало!

Същевременно тя бършеше с малка копринена кърпичка пламналото си от възмущение лице.

— Ела, ела, сестрице! — покани я Борис. — Ето... ще пийнеш ли?

Той наля чашка вишновка. Чувстваше малката единствено близка и сродна. Певицата седна до него.

— Ти по-добре да отидеш да се преоблечеш! — подкани Стефан възмутен и сърдито гледаше двамата на масата.

Не криеха възмущението си и останалите, които седяха или стояха прави наоколо. Те всички не одобряваха поведението на Борис. Търпението им преля, когато видяха разголената млада жена. Животът на най-малката им сестра ги обиждаше. Щом прекъсна следването си в университета преди две-три години, защото бащата отказа и на нея да я издържа, всички се надяваха момичето да стане чиновничка или учителка в детска градина, както ѝ предлагаша. Роза обаче откри, че има глас, и стана естрадна певица. По разбиранията на бащата и на Стефан и Мариола, както и на Васил и жена му, макар те само да ѝ

обърнаха гръб, без нищо да ѝ кажат, не можеше да направи нещо по-лошо. После нейните нощни закъснявания съвсем я изложиха в очите им. По това време тя живееше при баща си в партера, дори се смяташе, че тя ще наследи неговия апартамент, защото не бе взела преди това никакъв дял. Но бащата без колебание я изпъди. Прибра я Борис. После по голяма милост дадоха ѝ някаква стаичка на тавана, дето живееше оттогава. Но тя остана срамното петно в семейството. Тъй благонравните братя, сестри и снахи, лакоми за по-голям дял от наследството, настойчиво злословеха зад гърба ѝ, за да не се разколебае бащата от безсърдечното си решение.

— Не чуваш ли? — подвикна Стефан. — Иди се преоблечи!

Не го дразнеше дрехата, а присъствието на малката и вероятността, която му се натрапваше, че утре може и тя да се яви на пътя му към правата, каквито ще предяви.

Борис си наля нова чашка вишновка. Горчивината и разочарованието какво представляваха този Стефан, неговата жена и всички други започнаха да го правят все по-злъчен и хаплив.

— Добре си е и така! — каза той. — Какво? Дай да си посипем главите с пепел. Това ви се иска! Форми! Да изпълним правилата! А важното е какво има в сърцето!

През цялото време Васил виждаше и чуваше всичко, но не се намесваше. Продължаваше, студен и недостъпен да ходи пред прозореца към улицата. Жена му, прегърнала детето си, упорито издържаше да не избяга.

Мъката преливаше в сърцето на слабичкия Борис. Толкова похапливо той нападнаше по-нататък:

— Да, важното е какво има в сърцето! А да ви кажа ли какво има във вашите сърца? Особено в твоето, Стефане, и в сърцето на твоята съпруга!

— Нали искаше да прием! Хайде по-добре да прием! — мъчеше се да отклони разговора Роза.

Но оскърбеният най-голям брат не можеше вече да търпи.

— Докога ще безобразничиш?

Разяряваше се и дебалата му съпруга.

— Пияница! — отсече тя.

Борис ги гледаше.

— Сетихте се веднага какво исках да ви кажа!

— Пияница! Това си ти! — рязко му отвърна жената.

— Аз пия! Право е! — съгласи се Борис. — Исках да пия за едно, сега ще пия за друго.

Роза, смутена, хвана ръката му:

— Недей!

Но художникът прехвърли чашката в другата ръка и бързо изпи вишновката. Жена му, с миловидното лице, започна тихо да плаче.

— Поне не забравяйте, че оттатък лежи... — заговори с чувството на някакво особено превъзходство напереният запасен офицер с мустачките, мъжът на Мариола.

— Аз никога не съм го забравял, когато не лежеше, не го забравям и откак легна! — отговори Борис. — Никога не съм лъгал, не искам да лъжа и сега.

Зетят го погледна строго.

— А нима ние! За какво пак подмяташ?

Стефан скочи и извика:

— Ще направиш добре да си отидеш горе или да престанеш да пиеш!

Борис смръщи лице:

— И да направя твоята физиономия: вижте ме каква тежка загуба понасям, вижте ме колко скърбя!

— Да си вървим! — стана и жената на Стефан.

Мъжът ѝ я спря:

— Как тъй! Чакай! Какво е той тука!

Борис продължи:

— Да, не съм го лъгал, няма да го лъжа и сега с никаква лицемерна физиономия! Е, малко ми е мъчно, дявол да го вземе. Но не скърбя тъй много! Да си кажа право, откак чух накъде върви, като че ми олекна. Нищо няма да ме дърпа вече за краката — помислих си... Тука какво съм аз, казваш! Това беше той, това си и ти! Все смятате, че другите са нищо, а вие сте всичко! Наистина, доста сте дебели и тежите, ама по това ли се мери човекът, по тлъстините!

Стефан вече не можеше да издържи. Тръгна към него. Жена му, накупяла, чакаше. В тоя миг обаче вратата откъм спалнята се отвори. Показа се Мариола, охранена жена, с много бяла кожа, с голяма, чорлава, посивяла коса, натезжали бузи, уморени очи.

— Здравко! — обърна се тя към мъжа си. — Ела да ни помогнеш!

Офицерът се изопна към нея, сякаш да докладва на някакво началство.

— Какво има?

— Донесоха сандъка, а не можем да го... Сандъкът ли е малък...

— Как? Какво? — в недоумение заговориха всички в стаята.

Съпругът с късата пъстра домашна дреха влезе в спалнята. Другите загледаха развълнувани към вратата. Когато тя се затвори, Борис се обади:

— Голям, едър човек!

— Та не са ли взели мярка? — озадачен се запита Стефан. Изведнъж се опомни. Обърна се рязко към Борис: — Голям, едър! Какво пак дрънкаш. Какво искаш да кажеш?

— Какво искам да кажа?! — нападателно го погледна художникът.

Сблъскването изглеждаше неизбежно. Но следващия миг, без да се занимава с брат си, Борис заговори на Роза:

— А ти защо дойде?

Роза искаше да обясни:

— В такъв момент... Може ли... Човек забравя всичко...

Борис клатеше глава:

— Забравя човек всичко!... Едва му се откъсна стаичката горе... А попита ли те как живееш?!

— Нищо! — каза момичето, извади цигара и запали.

— Нищо! — повтори брат й и с внезапно завладяла го ярост продължи: — Не е нищо! Не е нищо! Мразя това бездушие и лицемерие! Нищо ще кажеш и утре, когато посегнат да те ограбят!

Братята наоколо, както и жените им наостриха слух, мрачни, сурови, готови на всичко. Роза си наля чашка вишновка и бързо я изпи.

— Ти си добър човек, но много говориш!

Борис се засмя със злъч:

— Негова черта! Говореше и баща ни! Разликата е само тая, че той говореше умните си и благонравни приказки, за да прикрие какво мисли, а аз...

И без преход, изведнъж, пак се обърна към по-големия си брат, който все още стоеше тежък, нападателен срещу него:

— Какво искам да кажа, питаше!

— Разбрах какво искаш да кажеш! — отговори Стефан тъй остро, сякаш го плесна с всички сили, и му обърна гръб.

— Искам да кажа — продължи Борис — това, че ние сме негови деца и че всички носим нещо от него. Аз бързивостта му, ти дебелината му и още нещо, Васил...

Студеният млад човек, който неспирно крачеше пред прозореца към улицата, спря и се обърна към масата:

— Много стана вече! Ние също имаме нерви!

Огорченият художник си наля нова вишновка, изпи я наведнъж.

— Бързаш ли? — попита той с остър поглед към учения брат. — Слязъл си от висините, а нямаш време! Ти никога нямаше време нито за него, нито за нас! Защо тогава си дошъл? Според обичая наследството ще се дели, струва ми се, след четиридесет дни, когато се успокои душата му! Никой дотогава няма да посегне на твоя пай!

— Аз ти казах да не идваме! — скочи и извика русата мълчалива красавица с детето. Като дърпаше момченцето, тя тръгна към вратата.

Мъжът ѝ протегна ръце да я спре:

— Остани! Какво правиш! Той е пиян!

Борис още по-гневно заговори, сякаш не бе пил нито капка:

— Баща ни беше скъперник и егоист, но прост човек. Ти идеш от висините на културата, но си същият! Днес не можеше да не дойдеш! Ясен си ми като бял ден!

Възмутената снаха се отскубна от ръцете на мъжа си и заедно с детето бързо излезе.

Васил ги изпрати до вратата. После с бавна крачка се върна, отиде до прозореца и каза с достойнство:

— Обидно ми е да ти отговоря, обидно и жално!

— Не само на тебе! — подхвърли брат му. — Всички се преструват, че им е обидно и жално да ми отговорят! Но зад тази мантия на достойнство всички криете страха си да ми отговорите! Защото аз казвам истината! Неподправена с никакви завъртулки! За него там в онази стая! И за вас! И за себе си! За всички, които го носим с добрините му и злините и зад никаква пелерина не можем да го скрием!

Думите му наостряха събраните в стаята. Те гледаха обидени, засегнати. В тишината, която зацари, се чувстваше опасно напрежение.

Но някаква глъчка отгатык в спалнята привлече вниманието им. Всички се заслушаха, а после един през друг започнаха да питат:

— Какво става?

— Карат ли се там? Какво става?

На високата двукрила врата се подаде разтревожена Мариола.

— Трябва да дойде още някой! — каза тя.

Всички в голямата стая загледаха смаяни и смутени.

— Какво става пак? — попита Стефан сестра си.

— Какво има? — не се сдържа и строго се обади и Васил.

Жената с натезалите бузи и уморените очи гледаше объркана и безпомощна.

— Трябва да дойде още някой!

Миг след като осъзна какво можеха да значат думите ѝ и какво може да се е случило, Борис започна да вика:

— Не влиза ли?

— Какво?! — наведнъж запитаха неколцина с облещени очи и изопнати лица.

Събитието в другата стая ставаше ясно на всички. Някои, изплашени, се размърдаха. Стефан дръпна жена си и отиде с нея в спалнята след тежката Мариола. Васил, също незагубил присъствие на духа, се поколеба миг и ги последва.

Те оставиха вратата отворена. Там в спалнята Здравко, жена му Мариола, Стефан, съпругата му със стиснатите устни, Васил, една от бабите, събрани около сандъка, наистина трябваше да се справят с невероятното обстоятелство.

— Сандъкът ли е малък! Не мога да разбера какво става! — пъшкеше здравенякът зет.

— Как тъй са взели мярка! — сърдеше се тежко похватният Стефан.

— Не е това! Всичко е по мярката! — обясняваше Мариола. — Друго трябва да има!

— Друго?! — В миг всички останаха неподвижни, поразени от някаква мисъл.

Но Васил бързо ги опомни, като ядосан каза:

— Какво друго! Глупости!

— Натискайте насам! — изкомандва сега офицерът.

Всички започнаха по-старателно работата си.

Борис отиде до отворената врата.

— Не можете да го настаните! — заговори той. — Не се мъчете! Няма да успеете! Той ще остане тука между нас!

— Борисе! — проплака жена му и протегна ръце да го издърпа.

Васил погледна към него, готов да го удари. После, мрачен, с изострено гневно лице, подхвана отново работата си. Стефан се отдели за миг от групата, дръпна вратата и затвори...

В обширната всекидневна стая с голямата маса, с тежкия дъбов бюфет и стария часовник на стената останаха само Роза, театралният художник и миловидната му съпруга.

Той продължаваше да говори възбудено:

— Тука е бил между нас, в нас и тука ще остане, защото той е още жив, жив...

От спалнята се чуваха задъханите усилия на останалите там мъже и жени.

— Борисе! Борисе! — със съжаление, упрек и ласка каза Роза. — А аз толкова се надявах...

Брат ѝ се заслуша в думите, после тръгна бавно към нея.

— Надявала си се! На какво? — Все още ядливи, иронични тонове звучаха в гласа му.

Певицата промълви тъжна:

— Толкова тежко живееш!

Борис спря пред нея. Сякаш набрал сили, той каза:

— Да, това е! Надявала си се, че без него ще започне друг живот!

Изведнъж я хвана за раменете и ги стисна, без да мисли, че може да ѝ причини болка:

— Аз също се надявах. И още се надявам! Не може да не почне, колкото и мъртвият да е упорит! Кой беше казал: да минеш от миналото към бъдещето, от един свят към друг, не е да се поразходиш по гладкия асфалт на софийски булевард. Миналото не е мъртвец, когото можеш да заковеш в ковчега и да го погребеш. То остава със своите зловония още дълго при нас, у нас. Но докога?

Той разтърси момичето с кипяща сила:

— Докога? Няма ли да има край? Безсмъртен ли е той, макар и да живее още у мене, у тебе, у ония там специалисти! Не е безсмъртен! Не е безсмъртен!

— Стига! Да вървим, моля те, да вървим! — настояваше изплашената му съпруга.

Борис пусна момичето, седна на един стол до масата, протегна ръка към стъкленницата с вишновката. Но не си наля, а тъй, както държеше чашката и шишето, увлечен от своята мисъл, повтори високо, загледан в сестра си:

— Не е безсмъртен! И чаканото ще дойде, ще дойде!

Думите му, гневни и остри, явно идеха от безкрайна горчивина и болка, с които живееше не от днес, но те звучаха заплашително.

— Ела да си вървим! — молеше го дребната миловидна жена.

НЕЗАБРАВЕНАТА ПАРОЛА

Те се знаеха още когато тя едва имаше осемнадесет години и учеше в гимназията, а той бе изключен студент от университета. Живееха наблизко — прозорците на жилищата им гледаха един в друг. Двамата се знаеха, макар да не бяха близки. Двадесет и две годишният едва поглеждаше синеокото русо момиче с черна престилка на гимназистка. Но между техните къщи лежеше улицата и по нея ставаха какви не събития, откак настъпиха тревожните години на войната.

Няколко месеца след като по софийските улици тръгнаха немски автомобилни ешелони, един ден неочаквано гумите на няколко камиона изпукаха. Задръсти се цялата колона, а в това време ядосаните германски войници намериха из прахта железни шипове. Тогава гимназистката узна, че привлекателният младеж от отсрещната къща е между ония, които не бяха съгласни с угодническото отношение към плъзналите по цяла Европа немски нашественици, защото видя, че той постави шиповете. А той разбра, че е открит, и изчезна. Страхуваше се какво ли ще направи едва познатото съседче! То пък нямаше възможност да го успокои, нито имаше право да му каже, че макар и още в ученическа престилка, с не по-малко усърдие върши същото по един или друг начин срещу нахлулите чужденци.

Тази тяхна дейност доста се усложни, когато в хода на войната те трябваше да минат от дребните постъпки на недоволство в голямата съпротивителна борба, която бе започнала. Тогава те се видяха отново. По това време тя също трябваше да се скрие от погледа на полицията. Така веднъж, твърде много заплашена, тя потропа на непозната врата и пошепна парола, за да ѝ се даде подслон. Из тъмното на един коридор се появи той. Тогава се запознаха и много се смяха.

Друг път отново се кръстосваха пътищата им. Преследван и заплашен, някой почука по условен начин на нейната врата. Тя чу и отвори, готова да помогне на нуждаещия се незнаен другар. Беше той, дошъл да ѝ каже, че трябва да замине в далечно пътуване, отдето

надали скоро ще се върне. Като стискаше ръката ѝ, той ѝ шепнеше думи, които тя никога не забрави:

— Имай вяра! Чакай ме!

През дългите години на войната вече не се видяха. Но неговите думи крепяха вярата и надеждата ѝ за нещо по-добро. И доброто най-сетне дойде. Те отново се срещнаха.

Това стана, когато съветските войски влязоха в страната ни. Една нощ някъде в Унгария, дето воюваше българската народна войска. Тя работеше като милосърдна сестра в подвижната болница на своя полк. След последните боеве болницата бе установена в училищната сграда на някакво село. Тя помагаше в операционната. В сградата не бе уредено друго осветление освен с походните фенери, но и те не стигаха за всички помещения. Тъмните стаи и коридори се пълнеха с ранени. Те чакаха и в операционната около масата на хирурга, дето вече лежеше един ранен с раздробен крак. Двама санитарни държаха газови фенери. Наоколо всичко тънеше в мрак. Хирургът работеше непрекъснато. Капнала от умора бе и тя. Санитарите пригаждаха светлината над масата според желанието на лекаря. Наоколо гледаха с изцъклени очи другите ранени. Отвън се чу глъчка. Един брадясал артилерийски поручик със запалено електрическо фенерче в ръка разбута събраните наоколо бойци и погледна към масата. В същия миг той се оттегли, като мълвеше смутено:

— Прощавайте... търсех началника на болницата...

Тя едва не изпусна инструмента, който трябваше да подаде на хирурга:

— Стефане!

Офицерът я погледна. Не можеше да повярва, че я вижда...

След тежката нощна работа над операционната маса те можаха да останат сами. Тя узна, че той се е завърнал от Франция и вече мобилизиран като запасен офицер, участвал във войната. Тази нощ тя узна още нещо. Той живял във Франция три години, убеден, че тя е убита. Казали му, че след последната им среща в София къщата, в която се криела, била обградена от полицията и опожарена. Всички твърдели, че тя изгоряла в огъня. Накрая той ѝ призна, че през последната година в чуждата страна при някакви много особени обстоятелства се е оженил за френското момиче Моник, което скоро след това умряло. Няколко месеца по-късно, когато войната свърши,

дватамата се срещнаха още веднъж, за да не се разделят вече никога. Това стана в София. Той се беше записал в Политехниката. Тя, израснала, станала вече жена, бе се прехвърлила в Медицинския факултет. Един ден се регистрираха в гражданското отделение и влязоха в своя общ дом.

Колко години минаха оттогава! Нищо не дойде да помрачи тяхното щастие.

Младата жена седеше замислена. Случи ли се днес бедата? Появи ли се нещо, което може да ги раздели? С усилие се овладяваше. Искеше да разбере все пак какво стана. Тя току-що бе се завърнала от работа. Имаше толкова сложна операция! Уморена, захвърли мантото си, едва се изми и полегна на кушетката в хола. Мъжът ѝ влезе. Седна угрижен, съсредоточен.

— Трябва да поговорим...

От много дни чакаше тя тези думи. Умората ѝ мина. Най-сетне той ще обясни какво таи напоследък в душата си, без да го сподели. Ще обясни онова единствено нещо в техния живот, което внезапно се появи и внесе безпокойство в сърцето ѝ. Тя винаги си спомняше откога започна то. Беше през нощта на новата 1960 година. Цяла София празнуваше. Празнуваха и те двамата. Имаха причина, по-голяма от другите хора: този ден преди четиринадесет години бяха се оженили. Те вървяха по шумните улици, блеснали в светлините на новогодишните украси, влизаха из разни весели заведения. Призори тръгнаха към Боровец. Останаха няколко дни в хотела сред заснежената планина. Когато се върнаха у дома си, в София, в пощенската кутия ги чакаше писмо с чуждестранни марки. Мъжът ѝ го взе с голям интерес.

— Кой се е сетил за тебе! — подхвърли тя, докато се разсъбличаше.

— Малко ли приятели имах там! — отговори той, отвори писмото и го зачете.

Тя видя: той прочете нещо важно, защото целият се измени, завладя го някаква необикновена възбуда. Почака. Започна да се преоблича. Мъжът ѝ стоеше все тъй развълнуван. Тя се надяваше, че ще заговори, ще обясни. Той като че реши да проговори, но внезапно сгъна писмото и го прибра в джоба си.

— Там! — опита тя да го подсети, докато се оправяше пред огледалото. — Всъщност ти твърде малко си ми разказвал какво беше там!

Там помежду им значеше Франция.

— Какво беше там? — повтори той, но явно за друго мислеше.

Жената не настоя повече.

Тя вече отдавна бе хирург в районна болница. Всеки час я очакваше напрегната работа. Тия дни започна мъчно да се справя. Чувстваше, че нещо неясно се беше появило между нея и съпруга ѝ. Какво му бе донесло писмото от Франция? Имаше ли той някакви тайни от нея? Не можеше да си представи. И все пак, понеже той продължаваше да не дава никакви обяснения и мълчалив живееше с тревогата си, тя се измъчваше в различни тълкувания. Беше горчиво засегната, че любимият не ѝ се доверяваше. Не вярваше ли вече той в нейните сили? Да, тя се връщаше уморена от работа. Операции, операции, които изопват нервите, изтощават силите ѝ. Но на другия ден тя тръгваше отново за болницата, изпълнена с доволството, че е нужна някому. Щадеше ли я той, или нямаше вяра в нейната издръжливост? Тя чакаше ден след ден. Искаше да разбере. Най-сетне днес той дойде, седна при нея и каза очакваните думи:

— Трябва да поговорим...

Тя се почувства щастлива: при нея седна не само съпругът, а и близкият другар. За това говореше нежността в думите му, откритият поглед, пълен с доверие и откровеност. Отдавна тя познаваше този поглед. Така гледаше младежът, който поставяше шиповете за немските ешелони. С този поглед я срещна той през страшната нощ, когато тя, смъртно заплашена, потропа на вратата му и каза уговорените думи, които трябваше да ѝ осигурят подслон. Тъй я погледна той оня ден, в който, сам заплашен, трябваше да изчезне и пошепна да му вярва и да го чака. Това беше погледът на доверие и откровеност. Годиците не бяха отнели, нито намалили чудната сила на този поглед. Младата жена почувства, че всичко ще тръгне пак, както някога, и отмаляваше от щастие.

— Измъчи ме толкова дни! Защо трябваше да мълчиш досега! Какво има? Каквото и да е, аз съм ти не само съпруга, а и другарка. Говори!

Но едва мъжът проговори, и тя се обърка. Той каза:

— Във Франция, както знаеш, аз бях женен.

Тя знаеше това.

Той извади писмото с чуждестранните марки, получено по Нова година, и продължи:

— А сега узнавам от това писмо, че аз съм имал дете от Моник.

Тя знаеше доста подробно за живота му през годините на войната. Изпратен във Франция, известно време той живял свободен и от никого неподозирани в тая страна, макар тя да била завладяна от немците. Работил в една фабрика. Но френското работничество започнало саботажи и съпротивителни акции. Немците и сътрудническата им френска полиция подгонили всеки съмнителен чужденец и французин. Него го хващат и затварят в концентрационен лагер. Две години го държат там. Непоносим живот. Уговарят с група лагеристи бягство. Три месеца копаят канал от жилищната барака в посока към оградната телена мрежа на лагера. Най-сетне сполучват в опасната работа. Една нощ се измъкват. Спуска се веднага хайка след тях. Недалече от планината немците ги откриват и настигат. Завързва се бой. Той е ранен. Настъпва втора нощ. Беглецът успява да се промъкне до близкото планинско село. Тука, в селото с каменните къщи, намерил подслон в една плевня. С настъпването на утринта немците и френски полицаи заобикалят селото, започват да претърсват всяка къща. Той с усилия пропълзъл до сеното в своето скривалище и изгубил съзнание. В просъница чувал викове, лай на кучета, тежки стъпки. И един шепот, пълен с преданост:

— Не бойте се, те няма да влязат тука! Татко ще им каже, че това е моята стая, и те няма да дойдат!

Отваря очи и вижда, че се намира в тясна, светла стая. До него на чистото легло седяла Моник, малка, нежна, с бяла кожа, с пристегнатата гарвановочерна коса и с ласкави черни очи. Вън било тихо, преследвачите са си отишли. Но той нямал сили да помръдне. Могъл само да промълви някаква благодарност на момичето и отново се унесъл.

Половин година раненият прекарва в усамотеното планинско село. Нежната преданост на Моник побеждава смъртта, която неведнъж се появява над леглото му. Той свиква с тази преданост. А когато стъпил на крака, разбрал, че при малката спасителка го задържа не само нейната преданост. Три дни преди да се промъкне при

французките си другари и да тръгне с тях, той се венчал с Моник в селската църква, както поискали момичето и нейният баща. Нищо не го спирало да се ожени. Не само защото знаел, че тази, на която казал някога да му вярва и да го чака, била мъртва, убита след последната им среща.

Животът му при френските бойци бил пълен с опасности. Те устройвали нападения на немски ешелони, често слизали и в различни селища, дето извършвали нападения срещу окупатора. Един ден след таква нападение той отново попада в затвора и за него вече нямала спасение. Но тогава дошъл краят на войната за Франция и внезапно му освобождение. Щастлив, радостен, отишъл в планинското село. Смятал вече никога да не го напусне. Да, отново и отново той си спомнял за родината и за всички близки, които оставил там. Спомнял си неведнъж и за девойката — другарка и любима — с която толкова пъти е споделял какви не опасности, но вече нещо трайно го свързвало със селото във французката планина. Моник странно напомняла не само със съдбата си, но и с физическата прилика българското момиче, макар то да било русо, а тя — чернокоса.

В дома на Моник го посрещнал самотният ѝ баща. Спасителката и съпругата я нямало вече на този свят. Старият човек с все още неугаснала болка разказвал как дошли германски войници и френски полицаи да търсят ранения беглец, който отишъл при партизаните, и как отвлекли младата му съпруга, за да я върнат след няколко месеца останала без сили, тежко заболяла. Двегодишно мургаво момченце с черни пламенни очи, тънко вратле и звънливо гласче дърпало стареца. А той бързал след него, сякаш бягал от своя зет чужденец. Попитал за това дете с някакво неудържимо чувство на нежност. Старецът се държал явно като човек не на себе си. Посочил близката къща и казал, че детето е на съседите.

Чужденец се почувствал осиротелият съпруг в дома, който трябвало да стане негов. Изпълнен с мъка, заминал още същия ден. Нямало какво вече да го задържа във Франция, а далечната родина водела войната подир разгромените немски сили в пределите на унгарската земя...

От всичко, което си припомни за неговия живот в своя първи смут, остана картината със стареца и момченцето. Загледа със засияли от радост очи съпруга си. Не говореше ли той за същото мургаво

момченце със звънливото гласче и пламенните черни очи, което той видял да тича из двора пред стареца — бащата на Моник — когато отишъл последния път в техния дом? Но следния миг отново се почувства като човек, внезапно паднал в дълбока вода, без да знае да плува. Всичко у нея се устреми да се вкопчи за нещо.

— Как така дете! Откъде се взе това дете!

Тя бързо съобрази, че освен за това мургаво момченце той не е разказвал за никакво друго дете. А нали за момченцето на двора старецът, бащата на Моник, казал, че е на съседите, и оттогава петнадесет години не се е чуло нищо за него...

Радостта ѝ изстина. Загледа го учудена, а после изплашена. В каква история я заплиташе той и какво цели? Сега тя си спомни, че всъщност той много смутен ѝ разказваше някога историята за своя първи брак. Още по-смутена го слушаше тя. Не е ли мислила тя винаги, че този брак е все пак изневяра спрямо нея. Не искаше да признае, но тя е мислила това! В най-потайните кътчета на душата си тя е носила болката. Сега болката внезапно я обхвана цялата, защото зад известната история за брака му и появилото се кой знае откъде дете видя опита му да я излъже. Защо? Нейният страх растеше.

Те не можеха да имат деца, колкото и да искаха. Това винаги ги засягаше болезнено и хвърляше сянка върху постигнатото щастие. Поддал се така лесно на брака с Моник, не е ли имал той друга връзка след нейната смърт... или може би през годините, когато... Тя беше приела брака му с Моник, без да каже нещо. Би приела и детето от този брак, но връзката му с друга жена, може би и с трета, опита му да представи за дете на Моник детето на някоя от тези други жени тя не би могла да понесе.

Кипежът от чувства, пробуден у нея, изпреварваше мислите и съображенията ѝ. С нищо не можеше вече да потисне завладялото я чувство на огорчение, обида и омерзение. Тя вече не предполагаше, а вярваше, че е разбрала самата грозна истина.

Стана. Намери сили да стаи всичко у себе си и мълчалива тръгна.

— Къде? Какво значи това? — смутен, попита той и също стана.

— Нищо! — промълви тя.

Беше ѝ срамно и обидно да обяснява. Той избърза след нея, задържа я.

— Виждам, не е нищо!

Сега, преди да помисли, да прецени, тя изведнъж избухна:

— Да, не е нищо! Защото не разбирам за какво ти е тая отвратителна лъжа, с която си служиш!

Той я пусна.

— Лъжа!... Какво говориш, Мария!

— Лъжа! Лъжа! — закрещя тя.

Видя, че той тръгна да излезе. Тя се хвърли към него. Бесни, непознати стихии, дремали кой знае къде у нея, я завладяха:

— Излизаш, защото те е срам да ме гледаш!

Стефан спря.

— Мария! — повтори той и очите му, пълни с изумление, я изследваха, сякаш сега я откриваше.

— Лъжец! — викаше тя. — Лъжец! Толкова години си живял в лъжа! Иди си. Не искам да те видя. Всичко е свършено между нас.

В порива на гнева си тя разрушаваше с ярост една петнадесетгодишна другарска и съпружеска връзка, като че се касаеше за най-ненавистно нещо.

Той тръгна, като предупреди сдържано:

— Ще дойда пак, когато се успокоиш. Бих искал още веднъж да чуя какво ще кажеш.

— Ще кажа, че си безсрамен! — заяви тя веднага.

— Говорим за доверие, за другарство, а какво правим! — започна тъжно той.

Тя цялата пламна и бързо го прекъсна:

— Доверие! Другарство! Не се гаври с идеалите на хората!

Лицето му стана сурово.

— Аз отговорих на писмото и получих телеграма, че Марсел днес пристига. До влака има още доста време. Ще дойда след един час!

— Безсрамник! Безсрамник! — крещеше тя подире му.

Вратата се затвори. Разсърдената жена изведнъж стихна. Бавно приближи до прозореца към улицата. Загледа навън, без нищо да вижда.

„Като ревнивката от стар роман! Какъв ти нов човек! Какво ти доверие и другарство! Също като разярената ревнивка, собственичка на бижута, на къщи и на съпрузи! Какво значение има дали е общувал

и с триста жени! Защо не се помъчиш да погледнеш нещата от негова страна!“ — помисли тя, сякаш някой друг проговори в нея.

Ироничната, присмехулна преценка се натрапваше в ума ѝ. Обидената жена стоеше безпомощна, слисана между увереността, че е направила каквото трябва, и чувството на все повече завладяващ я срам. Без да поглежда нищо, придвижи се до работната му маса, седна там, сложи лице в шепите си. И сега отчетливо изплава в съзнанието ѝ всичко, случило се този ден между нея и мъжа ѝ.

Той дойде до кушетката, дето тя лежеше, и угрижен, каза:

— Трябва да поговорим!

Едва сдържаше вълнението си.

— Ти знаеш — каза той, — че във Франция аз бях женен. А сега узнавам, че съм имал дете от Моник...

Русата, вече немного млада жена седеше пред бюрото, закрила лице в шепите си.

— По-нататък? — питаше тя.

Искаше спокойно да прецени и отсъди.

— По-нататък започна лъжата! — отговори тя на мъчителния въпрос и отново я завладя гневът.

Стана, тръгна из стаята, но гневът ѝ нарастваше.

— Да, започна лъжата с това дете!

Той я беше наранил и ограбил. Може ли кой и да е човек, дори оня, свързан с доверието и другарството, да понесе лъжата? Чувстваше се още повече засегната, защото разбираше, че той не само лъжеше, а искаше и да злоупотреби с човешки ценности, с които нямаше нищо общо. Ако е без значение дали е общувал с една или триста жени, за нея не можеше да бъде все едно какъв е той — лъжец или честен човек!

Взе си шлифера. Побягна на улицата. Отиде до кантората на познат адвокат. Спря пред вратата.

„Дали е лъжец, или честен човек!“ — върна се отново тази мисъл в главата ѝ и като че сега осъзна нейната стойност.

Остана до вратата, без да почука.

Ами ако това дете е същото — мургавото, което е тичало около стареца? Детето с пламенния поглед и звънливото гласче? Детето, което тя веднага обикна още щом чу за него? Малкото хубаво същество, което старият, побъркан от нещастия баща на Моник може

би искал да скрие, за да го запази за себе си в своя самотен живот? Може ли да го е излъгало чувството, с което погледнал тогава момчето? Може ли писмото от вчера и всичко, разказано от него, да е някаква игра? Какво прави тя? На какви стихии се поддава?

Гледаше някъде нагоре, далече и повтаряше:

— Ами ако това дете...

Тя е свързана не от днес с мъжа си и не случайността е изградила техния общ живот. Какъв е той за нея? Загубила ли е вярата си в него? Какво е станало, за да може да я загуби? Станало ли е нещо? Обърна се. Не искаше да влезе в кантората. Тръгна по пътя за вкъщи...

Стефан я чакаше. Неспкоен, крачеше из хола на техния дом. Той бе отговорил на писмото от Франция и днес беше получил телеграма оттам. Часовникът показваше, че има още малко време до влака. Когато тя влезе, той веднага заговори:

— Не остава вече време...

Привидно сдържан, бе в мъчително напрежение. Тя спря, дигна поглед към него. Какво се криеше зад изопнатото му лице? Лъжец или честен човек?

Той продължаваше:

— Надявам се да си се успокояла и всичко правилно да си преценила. Мога ли да оставя детето? Писах му да тръгне и ето днес пристига. Но, уверявам те, аз сам нищо не знаех за него до получаване на писмото, така че... за каква лъжа може да става дума?

Замълча. Очакваше какво ще каже тя. На този миг бе заложил всичко. Оттук нататък те щяха да останат заедно или да се разделят. Тя виждаше: не му бе лесно да реши, но той беше решил твърдо, непоколебимо, ако тя не го разбере. В друг случай това би я дори засегнало. Сега държането му я изпълваше с увереност. Гледаше го и го виждаше такъв, какъвто го знаеше в най-тежките минути на техния живот — когато я погледна, за да разбере ще го издаде ли тя на германските войници, когато я посрещна оная нощ, за да ѝ даде подслон и да я спаси, и по-късно, когато, сам преследван, потропа на нейната врата. Тя виждаше отново своя другар и съпруг. Той се връщаше. Ето го пред нея такъв, какъвто го знаеше винаги. И като тогава той е отново в борбата и заплашен като някога, дава парола:

— Аз не мога да оставя детето!

Но тя е все още в пипалата на съмнението и пита:

— Кое е това дете?

Той не се разсърди:

— Онова малкото, за което ти разказах.

Тя искаше да е тъй. Виждаше младежа, вече станал на петнадесет години. Сърцето ѝ се изпълваше с нежност. Винаги е копняла да има такова момче. Беше загубила надежда, че ще го има. Сега чувстваше, че ако това момче е същото, родено в ония дни на двубой между живота и смъртта, в който е живяла Моник, то момчето е и нейно. Защото не са ли Моник и тя двете лица на една и съща мъка и на една и съща любов? Но тя не сподели с мъжа си завладелите я чувства и мисли. Побърза да го хване в лъжа, макар и с болка:

— Но нали бащата на Моника казал, че то е дете на съседите!

Търпеливо съпругът обясни:

— Старецът казал така, защото се страхувал да не му го отнемат. И петнадесет години не се обади...

Тя жадно слушаше това, което сама предполагаше.

— Но на смъртното си легло — продължаваше Стефан — старият разказал всичко на Марсел и сега момчето ще дойде. Аз му писах. Не можех да го оставя.

Тя тръгна към кушетката.

— Къде? — загледа смутен той след нея.

Тя седна, останала без сили от вълнение.

— Върви на гарата — ще закъснееш! Аз ще ви чакам тука! И ми прости, ако можеш, избухването.

Той приближи.

— Може би и аз съм виновен, че не ти разправих добре...

Всичко у нея се освобождаваше.

— Върви, ще закъснееш!

Щастлива и измъчена, искаше да остане сама.

ДЯВОЛСКОТО ХЛАПЕ

През прозорчето, високо на стената, синееше нощта. В полутъмното складово помещение проникна лъч светлина едва когато Борката отвори широката двойна врата откъм силно осветената работна зала. Младият работник предпазливо се промъкна вътре, качи се на един сандък, който издърпа до стената, с лакът счупи стъклото.

Отдавна минаваше полунощ. Съседният двор, обкръжен от стари едноетажни и двуетажни къщи, тънеше в мълчание и мрак. Едно дръвче беше протегнало клони досам стената. Работникът се заслуша няколко мига, после погледна към двора и подсвирна по уговорен начин. Клоните на дръвчето се разклатиха и задраскаха. Отвън на отвора се показва ухилено младежко лице с щръкнали големи уши и едри бели зъби.

— Почакай! — пошепна Борката.

Слезе от сандъка, върна се в дестилационната. Не след много време той дойде с някаква стъкленица.

— Трябва да се сложи в нещо. Да не се счупи.

Младежът, който заничаше на прозорчето, отново се ухили:

— Донесох чантата...

Борката се качи на сандъка.

— Дай!

Взе чантата, сложи в нея стъкленицата.

Дългоухият провря глава през тесния отвор.

— Пълна ли е? Мирише чудо!

— Дръж! — Момчето от фабриката подаде чантата. — И на мястото, дето уговорихме!

— На мястото, дето уговорихме! — повтори присмехулно приятелят му отвън.

— Ще я криеш там, докато ти кажа!

— Все команди!

— Искам да разбереш!

Внезапно ухиленото момче обърна глава към двора.

— Някой иде! — пошепна то и бързо изчезна.

Борката се закри до стената. В тишината нечии стъпки заглъхнаха през двора. После на прозорчето отвън отново се подаде младежкото лице с едрите бели зъби.

— Тука ли си?

Лъчът светлина от дестилационната зала осветяваше бледия тънък, висок работник. Той имаше едва поникнал мъх по бузите и под носа. Лъскав, златист перчем падаше над челото му и засенчваше тъжните му уморени очи. Той излезе от прикритието си.

— Пазачът ли беше?

— Някаква женска. Мина оттатък към къщата. Това дърво тука е тъкмо на място.

— Крий се! Пазачите обикалят вече и откъм този двор, откак завчера някой се беше проврял оттук.

— Удобно прозорче! Мога и аз да се провра, ако искаш!

— Хайде, върви!

— А ти?

— Казах ти.

— Ама наистина ли?

— Върви! Скоро ще съмне! Ще те видят!

— Тръгвай и ти!

— Тука ще остана! Да разберат!

Младежът на прозорчето се намръщи:

— Кой да разберат, какво да разберат! Веднага ще те хванат — ясно като бял ден!

Той не изглеждаше по-възрастен от Борката, но някак му се искаше да изтъкне своята опитност в работата, която вършеха.

Борката упорито държеше на своето:

— Ако избягам, пак ще ме хванат и няма мърдане!

— А сега какво мърдане!?

— Мърдане — такова! Върви! — рязко отвърна младият работник.

Нещо зло блесна в очите на приятеля му:

— Ще те хванат и мене ще издадеш!

— Няма да те издам! Ти само пази стоката! Насреща съм единствен аз и... те!

— Кой те?

Борката вече се ядосваше:

— Все едно! Няма да разбереш!

— Кой те знае какво си намислил, ама аз на такива...

— Хайде, върви! — прекъсна го русокосото момче с тъжните очи. — Другото е моя работа!

Дългоухият младеж провря чантата със стъкленицата през отвора.

— Май не е само твоя! Пиши ми от... Ще ти пратя пари за цигари, щом продам...

Борката протегна ръце да го хване.

— Глупак! Нищо няма да продаваш, чуваш ли! Ще те пипнат и всичко ще развалиш!

Едрите бели зъби блеснаха отдолу за сбогом.

— Да не отида в черква да се моля! Ще чакам ден-два и ще продам!

Разтревожен, младият работник от дестилационната проследи приятеля си през тъмния двор, после слезе от сандъка. Една мисъл го изгаряше: „Ще развали всичко, глупак с глупак!“.

Облегна се на празния сандък.

„А за тях не е достатъчно само да ги обереш, но и да плюеш в очите им! Да видят, щом много знаят! А този глупак...“

Облещи очи, отвори от изненада уста. На вратата откъм съседното помещение, задъхана, беше спряла Лиляна с кърпата на глава, в светлия шлифер с коланчето.

— Борка!... Щях да извикам пазача. Минавах през задния двор. След нощната смяна. Отивах си и видях... Но знаех, че ти си тука, дори зърнах лицето ти на прозорчето...

— Е? — съвзе се момчето и загледа смръщено.

— Той... другият... изнесе... — каза смутено момичето.

— Изнесе! — изруга сега младият работник.

— Борка!

— Какво се блещиш?

Лиляна, нежна, миловидна, едва сдържаше сълзите си:

— Значи ти?!... Когато миналия път стана кражбата и те обвиниха... аз вярвах, че си невинен... Не можех да си представя, че ти... и наистина пуснаха те, защото хванаха крадеца...

— Да, защото хванаха истинския крадец!... Иначе бяха уверени, че аз съм откраднал...

— Но сега...

— Сега аз наистина съм крадецът!

Момичето се хвърли и го прегърна:

— Борка!... Аз работя... Ти също си на работа... Помисли само каква хубава работа ти дадоха... Това ни е достатъчно, за да имаме всичко...

Той говореше озлобен:

— А можеше сега да не бъда на работа и да лежа в затвора.

— Но ти си на работа, а не в затвора! — убеждаваше го тя с молба.

— Докога?

— Другото мина!

— Не е минало! — продължаваше с някакво настървение, сърдит, обиден, слабичкият, щръкнал нагоре като върлина фабричен работник. — Сметките не са уредени. Завчера аз нямах нищо общо... А веднага мене обвиниха... „Борката беше смяна на дестилаторите“ — викаше бай Димо... И не само той, и партийният, и директорката, и милиционерът...

Момичето го разбираше добре.

— Това те огорчи. Обвиниха те несправедливо, но и те имаха право... Така чудно беше станало всичко... Прозорчето счупено и цялата нощна продукция от единия дестилатор изчезнала, а ти беше смяна...

— Като съм смяна, не съм пазач!... Колко дестилатора в тази зала! Докато гледам единия, някой се е промъкнал на другия край на залата... Но работата не е защото бях на смяна, а защото...

— Няма друга причина...

— Има! За тях има! Ако друг беше, можеше и да не го посочат. А мене — веднага! Добре. Нека и сега ме посочат!

Момичето го слушаше с истинска мъка.

— Ще те посочат! Сега ти пак си смяна. Защо погубваш всичко? Не ме ли обичаш? Не вярваш ли, че ние можем и като честни хора да създадем живота си?

— Бях повярвал! — сякаш разколебан, бранеше се той. — Нима не бях повярвал! И не правех ли всичко, за да разберат, че между мене

и най-добрия от тях няма разлика — никаква: и в работата, и навсякъде!

— Така е! И защо изведнъж... Дори и да си обиден от онова, което се случи завчера... Нима загуби вярата, че тия хора те обичат, скъпят, мислят за тебе? Та не ти ли подадоха те ръка?

— Скъпят, обичат! — повтори той сърдит. — Те градят поправителни домове, техникуми, заводи, а удрят човека, без да помислят...

— Ето че огорчението те кара да говориш измислици! Иди! Може би не е късно. Намери онзи. Вземи обратно екстракта. Скоро ще съмне. Няма време. Ще дойде дневната смяна... бай Димо... и няма кого да посочат друго, когато открият кражбата.

Той каза с някакво тържество:

— Тъкмо това искам! Да ме посочат! За да се изгавря с тях. Да разберат, че когато река да крада, знам как да открадна! Дърдорковци! Уж поправителен, после техникум, после... Ето, казват, вече с чисто чело можеш да вървиш в живота. Речи държат! Взеха ме и на работа. А когато стане нещо, веднага мене сочат! Ама аз ще ги изиграя. Ще се оставя да ме хванат и пак ще ги изиграя. Мръсници!

Момичето се отдръпна смръщено.

— Те не са мръсници! Чуваш ли, те не са мръсници!

— Какво?

Тя не искаше да го погледне. Говореше разтреперана от гняв:

— Те не са мръсници, а пазят нашия труд, народното имущество!

А ти си, ти си...

Не можеше да поеме дъх.

— Приеха те като в свое семейство, без да мислят за миналото ти... Дестилаторите били много, залата голяма! Ти си длъжен да пазиш! А сега напразно смяташ, че ще се отървеш!

Той настръхна, изненадан от думите ѝ.

— Ще ме издадеш ли? Те няма да имат никакви доказателства срещу мене. Но ако ти ме издадеш...

Виждаше, че губи и нея. Беше ясно, че тя е готова на всичко.

С болезнен стон тя попита:

— А мога ли да премълча?

И побягна.

Той изтича след нея до вратата на дестилационната и спря. Бавно се развиделяваше. Настъпваше утрото с всичките шумове на голямото индустриално предприятие при влизане на новата работна смяна. Сега в помещението се очертаха рафтовете край стените, разхвърляните сандъци, стъкленници, варели. В прозорчето заблестя утринната светлина. Борката се отдръпна назад и изчезна през вратата към другата част на сградата. В дестилационната зала прогърмя възклицание и проклятие... Веднага междинната врата се отвори и в склада се втурна бай Димо, старият, побелял вече майстор. Потърси наоколо, видя счупеното стъкло на прозорчето и извън себе си от възмушение замърмори:

— Пак!... Счупено!... Кой беше нощната смяна?... Борката!

Произнесеното име го разяри. Без колебание започна да вика, като бързаше през дългата дестилационна зала:

— Милиционера! Милиционера!

В склада нахлуваше повече светлина. Чуха се нови стъпки и гласове. Руменият, с малки мустачки, строен фабричен милиционер забързан влезе, започна да оглежда прозорчето. Веднага след него се върна бай Димо, а сетне дойде Иванова — още младата, но преждевременно побеляла директорка на фабриката — в работната си престилка, разкопчана над хубавата пъстроцветна лятна рокля. Развълнуваният майстор започна да обяснява:

— Същата история като завчера! Прозорчето счупено, а от крайния дестилатор екстрактът задигнат!

Милиционерът внимателно оглеждаше прозорчето.

— Това прозорче... Трябваше да се сложи решетка. То гледа към чужд двор... Миналия път, другарко директорке, казах...

Бай Димо припряно го прекъсна. Не била работата до прозорчето. Имало работна смяна на дестилаторите! Иванова се намеси. Запита кой е бил смяна тази нощ.

— Пак Борката! — ядосан подхвърли старият майстор.

— Борката! — смръщена повтори тя.

— Да, завчера той, сега пак той!

Милиционерът още обикаляше и оглеждаше наоколо.

— Този сандък някой отвътре го е дръпнал до стената...

Бай Димо веднага се съгласи. Поведението на директорката не беше много ясно.

— И какво предполагаш? — запита тя.

Майсторът, работил във фабриката от създаването ѝ и привързан към всичко в нея като към свое, обясни. Миналия път ял попарата, като обвинил Борката, но то било друго.

— Но сега пак мислиш за Борката! — изпитателно го загледа побелялата млада жена.

Бай Димо без смущение защитаваше вече създаденото си убеждение:

— Миналия път казах за него, а излезе друго. Ама сега...

Директорката направи няколко крачки настрана.

— Ама сега, ама сега... Да не бързаме! Лесно е да се каже пак Борката!

Тя се върна при стария майстор.

— А аз не мога да си представя! Това би било такава дързост!

Той настръхна:

— Да! Но някой все пак трябва да отговаря. Малко ли е това! Да работиш и под носа ти да влезе чужд човек и да изнесе!

Тя разбираше доводите му и виждаше, че трябва в нещо да отстъпи.

— Борката е бил смяна и, разбира се, има отговорност...

— Знам те за каква отговорност мислиш! — вече се разсърди старият човек.

Милиционерът, съсредоточен, продължаваше огледа си:

— Стъклото разбито!... Някой е стъпвал на сандъка...

Директорката отиде при сандъка.

— Да, вижда се...

— Сандъкът показва, че някой отвътре е действал!

— А може и този, който се е прехвърлил отвън, да е сложил сандъка!

Тя се ядосваше. Спомняше си, че при миналия случай тъкмо обоснованията на милиционера я бяха подвели да обвини Борката.

— Счупените стъкла са изпаднали навън! — не се съгласи униформеният служител.

— Какво значи това?

— Прозорецът е ударен отвътре!

Младата жена, много угрижена, се наведе, вдигна няколко стъклени парченца.

— Ето, стъкла паднали и вътре!... Значи, ударът може да е бил отвън.

Милиционерът разбра, че логиката му е неубедителна, и отговори уклончиво:

— Всичкото е това прозорче!... Защо не се сложи решетка, като казах!

Сега Иванова се обърна към бай Димо:

— Защо не поиска да се сложи решетка — нали говорихме?

— Как да не съм искал! — защити се майсторът. — Колко пъти от онзи ден насам! Ама докато нашият запланува! — И отново започна: — Но работата за мене не е в решетката. Тука има винаги смяна. Защо е тази смяна? Аз казвам дори вратите и прозорците да се държат отворени?

— Пак до смяната спираш!

— Не само спирам. Направо казвам. Тая работа е извършена от тоя при дестилаторите или най-малко той е помагал... Как иначе? Помисли: как иначе?... Да стоиш в залата, да работиш и да не видиш!

— Скоро забравяш, бай Димо. При нощната смяна, изглежда, че може да се случи такова нещо — поне веднъж се случи!

Бай Димо долови упрека, но не искаше да се даде:

— Миналия път беше друго... Нямаше сандъка... виждаха се следи. Крадецът беше се наранил от стъклата, беше капала кръв...

— Но ти не помисли за всичко това и направо обвини Борката, защото бил смяна и трябвало да види!

— Обвинявам го и сега!

— Това е най-лесното! — каза рязко Иванова. — А аз и досега не мога да си простя, че бяхме толкова прибързани. Щяхме да подлудим момчето!... Къде е то сега?

— Никъде го няма! Може да си е отишъл — смръщен, измърмори старият майстор.

Директорката погледна озадачена:

— Нали трябваше да те дочака, докато ти поемеш дестилаторите?!

Бай Димо изведнъж съобрази:

— А може и да е побягнал!... Та за една нощ в стъкленницата се събира цяло богатство!

И вече без колебание, уверен, че всичко е станало както той мисли, заядливо продължи:

— Май с момче!... Маята му такава! От пеленаче, дето се казва, закърмен с пакостите...

Иванова, тръгнала да погледне в гардеробната за дрехата на Борката, спря и се обърна:

— Закърмен от беднотията, от студа и глада, със сиротната си мъка. Само дете... докато го вземат в приюта!

Бай Димо се смути:

— Е, не казвам, че момчето е виновно... Ама това е! А тия приюти и поправителни домове, за които държавата харчи толкова пари, са само школа!

Милиционерът се обади:

— Там все такива... учат се едно от друго!

— Някои стават хора! — рязко подхвърли Иванова и погледна в гардеробната.

Бай Димо, който вървеше след нея, търсеше нови доводи:

— Може наистина миналия път невинен да пострада, ама сега...

Замълча и изведнъж бурно предложи:

— Аз ето какво казвам — трябва да се арестува момчето!

— Не е ли там неговото яке? — запита директорката, загледана в гардеробната.

В тоя миг при тях дойде Лиляна. Веднага се позна, че момичето е разтревожено и че е дошло да каже нещо важно.

— Какво има, Лили?

Бай Димо се намеси:

— Ти нали беше нощна смяна? Защо си останала?

— Останах!... — смутена заговори Лиляна. — Трябва да ви кажа... Борката тая нощ...

Не можа да довърши. Обади се Иванова, която стоеше срещу вратата към дестилаторната:

— А, ето и Борката!

В помещението влезе младият работник. Иванова веднага отново подкани Лиляна да каже какво я тревожи. Момичето загледа с нескрито смущение към своя годеник. Как тъй бързо се появи след нея? Дали не я е следил? Преди тя да заговори, той пристъпи към директорката:

— Аз искам да кажа...

Сякаш не можеше да си вземе дъх, спря се за миг и довърши:

— Чух какво е станало. Може да ме арестувате!

Бай Димо сложи очилата си с телените рамки, останали кой знае от кое време. Погледна над тях.

— Да! — съгласи се той, макар и доста изненадан от неочакваното предложение на момчето. — Ще трябва да отидеш до милицията!

Иванова настойчиво гледаше младия работник. Тя беше смаяна. Какво можеше да значи държането му? Помъчи се да се овладее и попита:

— Защо си така пребледнял?

Милиционерът се подсмихна:

— Тая бледност миналия път докара белята на главата му!

Иванова додаде:

— Какво си намислил? Как така да те арестуват? Защо да те арестуват?

— А какво? — дръзко запитва Борката. — Нали пак е задигната стъкленица?

Директорката го гледаше:

— Ти ли я открадна?

— Не е ли все едно за вас? — хапливо отвърна момчето.

От погледа на директорката не избягваше вълнението му.

— Тъй ли мислиш? — запитва тя.

Бай Димо свали очилата си.

— В милицията ще му кажат какво да мисли! — отрязва той.

Иванова бързо се обърна към него:

— Слушай, бай Димо!

— Какво! — кипна той. — Аз съм отговорник при дестилаторите и нямам време да плащам чужди грехове!

— Другарю отговорник! — повиши глас директорката.

Тя чувстваше, че момчето се самообвинява поради някакво извънредно преживяване, а бай Димо усложняваше още повече състоянието му със своята привързаност. Но той не млъкваше.

— Какво — не чу ли! — викаше той. — Призна си. Арестувайте ме, каже!

Без да се занимава повече с недоволния майстор, тя се обърна към момчето.

— Кажи, Борка, знаеш ли нещо за случилото се? Завчера и аз се излъгах, като те гледах така уплашен...

В очите на Борката се разгаряше зъл огън:

— Сега не се боя! Свикнах!

— Ето... признава си!

— Бай Димо, моля ти се...

Борката рязко извика:

— Нека приказва! Признавам си.

— Не зная какво искате повече! — дигна ръце майсторът.

Иванова ставаше все по-внимателна към момчето:

— Слушай, Борка... как така признаваш си?

— А защо не? Миналия път отричах — никой не ми повярва. Тука аз съм крадецът! Нали някога съм бил крадец!

— Ти не си бил крадец, а бездомно дете...

— Все едно! Биография подходяща! Водете ме и свършено!

Мръсници!

Бай Димо кипна:

— И още обижда... Хайде, другарю милиционер, погрижи се.

Ще дойда и аз!

Милиционерът веднага се съгласи:

— Хайде, момче!

Но Иванова, пламнала от гняв, бързо се намеси:

— Никъде няма да го водите!

— Как?

Младата директорка обясни сдържано:

— Доста го разкарвахме миналия път... Сега смятам, че за него и дума не може да става.

Очите на Борката се разшириха.

— Ще отида при главния директор! — заплаши бай Димо.

— Иди дете искаш! — срязва го младата жена. — Аз съм уверена, че Борката не е откраднал и че няма нищо общо с кражбата.

Момчето злобно се засмя:

— Това ли е номерът сега? Няма да мине! Няма да мине! Да вървим, другарю милиционер!

Иванова бързо си тръгна.

Милиционерът стоеше в недоумение.

— Мръсници! Мръсници! — закрещя момчето в някаква истерия и побягна.

— Стой! Милиционер, ела с мене, трябва да го заловим! — спусна се след беглеца упоритият майстор.

Униформеният служител неохотно тръгна след него.

Иванова, спряла пред един дестилатор в залата, ги видя и повика:

— Чакайте... Оставете го...

Тя беше стихнала, станала съсредоточена.

— Сега още повече съм уверена, че той се държи така, защото е оскърбен. А има право да е оскърбен, защото ние много лесно решаваме... Чудя ти се, бай Димо, стар другар — да не разбереш...

Тримата излязоха от залата...

В полумрака на складовото помещение не след много време надзърна откъм другата врата и влезе беглецът. Седна на сандъка замислен, умърлушен.

Лиляна в това време тревожно го търсеше навсякъде. Неочаквано се появи в склада. Видя годеника си и макар все още потисната и измъчена, започна да му благодари, че сам си е признал и не е допуснал тя да го издаде. Усилията да се държи спокойно й струваха много. Най-сетне заплака:

— Само не мога да разбера защо не ме послуша, преди въобще да стане нужда... да признаваш такова нещо...

Той като че се събуди от сън. Погледна я и сякаш сега осъзна какво става. Смръщен каза:

— Нищо не съм признал! Ако ти не ме издадеш, те... няма да имат никакви доказателства.

През сълзи тя потърси погледа му, за да разбере какво значи това.

— Как така? Нали ти каза: арестувайте ме... признавам си...

Изведнъж той се закикоти неприятно:

— Номер!

Тя избърса очите си и остана настръхнала срещу него.

— Номер?!

— Номер! — повтори той. — Но ако ти искаш, иди ме издай! Твоето показание ще хване място. Тогава край... Хайде, какво чакаш!

Момичето смачка кърпичката си в шепата. Сълзите му изведнъж пресъхнаха. То загледа наранено и гневно:

— Може би ти наистина си престъпен човек... Аз ти вярвах дори когато те арестуваха миналия път, аз ти вярвах, вярвах ти дори когато нощес с очите си видях какво направихте с твоя другар, но сега за мене става вече всичко съвсем ясно...

— Отивай тогава! — избута я той. — Какво чакаш? Отивай!

Тя избяга. Той се върна, седна отново. Поседя замислен. Тръгна бавно, сам без да знае накъде върви...

Иванова остави бай Димо и милиционера. Постоя малко в кабинета си. После, завладяна от неспокойствие, излезе из фабриката. Преструваше се, че гледа тук и там работата. Всъщност търсеше с поглед навсякъде да види момчето. Най-после го откри в преходния коридор от складовото помещение към другата зала. Спря до него.

Облегнат на стената, потънал в мисли, отначало той не я видя. Но като я усети, дигна глава и мигновено всичко у него се опъна да побегне. Тя го хвана за ръката:

— Защо се сърдиш?

Той се дръпна:

— Оставете ме!

— Ще те оставя! Исках само да ти обясня... Обстоятелствата са такива... Ти си бил смяна, а смяната трябва да пази. С право всеки иска да запита... А ти не се сърди.

— Ако друг беше смяна...

— Какво ако друг беше... Същото щеше да стане.

— Нямаше да стане. Знам аз. Всички така... само за мене!

— Не е вярно... Дори бай Димо не го прави за това, че се отнася за тебе, а защото е припрян, тревожи се за работата...

— Не е само бай Димо! Завчера всички се дигнахте срещу мене.

— Да, дори и аз! Такива бяха обстоятелствата... не се сърди.

— Сега обстоятелствата са същите!

— Сега аз вярвам в тебе, вярвам, че ти нямаш нищо общо с кражбата. Този път безусловно вярвам.

— Кой знае какви ги кроите?!

— Наистина! Не мога да помисля за тебе!

Момчето я загледа с нескрито учудване.

Иванова кимна утвърдително и някаква ласкава светлина обля очите ѝ.

— Та ти вече не си това, което си бил... Ти завърши техникума, работиш вече година при нас, стана наш другар... Как мога да помисля!

Все по-голяма тревога завладяваше младежа. Най-сетне той извика:

— Оставете ме, моля ви се, оставете ме!

Иванова още стискаше ръката му. Вече съвсем ясно й ставаше колко дълбоко е наранено момчето от случая неотдавна и колко злъч и горчивина изпитва днес при мисълта, че отново ще бъде обвинено.

— Оставям те! — каза тя и тръгна да излезе.

Борката я изпрати през склада до вратата на дестилационната и спря. Затвори широката врата, облегна се на сандъка. Нещо го беше поразило. Той отново смяташе, че го омотават в някаква примка. Дават вид, че му вярват, нагласят работите, примамват го, за да го ударят следващия миг още по-сурово. И въпреки това завладяваше го колебание. А ако наистина работите не стоят тъй, както той мисли! Бай Димо и хилядите димовци никога няма да видят нещо добро в него и за тях той винаги ще бъде виновен. В това не се съмняваше. Но директорката! Омотава ли го тя в примка, примамва ли го с думите на доверие и ласкавост, за да го удари в следващия миг. Тя го гледаше с такива очи! Може ли да се лъже с такива чисти, ласкави очи!

Побягна. Разкъсваше го раздвоението, обзело мисълта и сърцето му. В градината пред фабричните сгради срещна Лиляна.

Веднага сграбчи ръцете ѝ:

— Тя може би наистина ми вярва! Каза, че аз не съм бил вече какъвто ме знаете, че съм станал ваш другар и че навярно нямам нищо общо със станалата кражба...

Лиляна правеше усилия да не се поддаде на чувствата си. Заговори сдържано:

— Не само директорката ти вярва. Всички ти вярваха. Но какво направи ти, за да заслужиш доверието им? Мислиш за някакви номера и сам устройваш номера...

Той искаше да му вярват. До болка искаше да му вярват. Защо винаги откриваха някаква разлика между него и другите? Та той е също такъв като тях, без никаква разлика! Слушаше сега Лиляна и го обземаше страх. А ако те наистина му вярват, а той сам разваля работите със своите измислици! Веднага отхвърли това. Помисли за

бай Димо и отхвърли със злоба вероятността всички да му вярват. Но образът на стария майстор се мярна в съзнанието му твърде бледо. Пред очите му стоеше директорката, цялата озарена от светлина, и отново чуваше думите, които тя му каза. Лиляна продължаваше да говори. Той не я слушаше. Все повече завладян от образа на директорката и думите ѝ на доверие, които тя му каза. И от предишния страх, сега по-силен, по-тревожен. Страхът, че е направил някаква грешка, че ще загуби нещо безкрайно скъпо. Момичето продължаваше да говори. Той бързо тръгна...

Мина през двора към голямата външна врата. В будката на портиера директорката говореше по телефона. До нея стоеше милиционерът. Спря. Какъв глупак е! Можда да предположи, че те му вярват! А ето директорката съобщава на милицията и скоро ще дойдат и ще го отведат. При това не милиционерът, не бай Димо, а самата директорка съобщава. Тая, която виждаше озарена от такава светлина! Всичко настръхна у него в дива ярост. Бързо влезе в стаичката и беше готов да вика, да крещи.

Спря го усмивката, с която тя го погледна все още със слушалката в ръка.

— Какво, Борка? Няма ли да отидеш да спиш?

После тя довърши разговора по телефона:

— Вижте какво ще направите. Ние нямаме никакво основание да подозираме някого от нашите... Да, благодаря...

Затвори телефона, стана. И преди да си отиде, пак ласкаво каза:

— Хайде, Борка, върви да спиш, че ще се разболееш от тревоги и безсъние!

Той тръгна завладян отново от нейната ласкавост и думи на доверие, които сега му се струваха още по-скъпи...

Няколко часа никъде го нямаше из фабриката. По едно време пак се появи в складовото помещение. Изглеждаше много особен, стихнал, замислен и като че плахо очакваше нещо. Стоеше до вратата към работната зала, поглеждаше през полуотвора. Макар че не беше спал цяла нощ, не си отиваше. И все в склада стоеше и поглеждаше какво става в дестилационната. Там работеше бай Димо. Придирчивият майстор често излизаше и се връщаше, като обикаляше ту един, ту

друг дестилатор. Изведнъж той видя нещо и започна да вика. Сетне грабна някаква чанта, която намери на масата при един от дестилаторите, спусна се към другия край на залата, отдето се отиваше към администрацията. Борката, прикрит до двойната врата на склада, наблюдаваше.

Иванова изтича откъм канцелариите и посрещна стареца.

— Какво е станало?

Двамата се върнаха в дестилационната. Бай Димо остави чантата на същата маса, дето я беше намерил.

— Ето! Идвам при дестилатора... А на масата — чантата! А в чантата — стъкленицата с екстракта, като изпратен по пощата!

Момчето незабелязано се измъкна от помещението. Директорката Иванова гледаше стъкленицата със скъпоценния екстракт.

— Видя ли! — радостна каза тя. — А ти като се беше наежил срещу Борката! Кой изпрати чантата? Милицията ли? Трябва да вземем мерки — тези кражби станаха вече срамна работа!

— Да! — съгласи се майсторът. — Колкото до чантата, намерих я на масата, казах ти! Може би са хванали крадеца и милицията я изпратила... Само защо не ни се обаждат, а така...

Той говореше и се оглеждаше. Разбра се, че търси момчето, защото се развика:

— Борка! Борка! Къде се е дянало дяволското хлапе! Сега беше тука! Искане ми се да го зарадвам!

— Трябва да го намерим, ако още не си е отишъл, и да му кажем! Тя тръгна. Бай Димо я последва, като искрено се упрекваше:

— Излезе пак като миналия път! А аз какви ли не ги надрънках пред него... Все бързам! Ама какво да правя! Вярно е, дойде при нас, приехме го, добре работи, ама...

— Ама търсим лесното! — прекъсна го с присмех директорката.

Бай Димо внезапно спря. Задържа и нея с ръка.

— А знаеш ли... Все пак си мисля... Дали пък той не е върнал стъкленицата!

Тя пламна възмутена:

— Ти си непоправим!

Старият човек стоеше пред труден въпрос.

— Не е ли странна тая работа! Как тъй милицията ще върне откраднатото, без да ни обади нищо! Не, не, тука милицията няма нищо общо! Аз ти казвам Борката ще е! Не може чужд човек да влезе с чантата и право при мене на масата!

Директорката все още кипеше:

— Чудиш се какво да измислиш! А защо ще открадне, а после ще върне краденото! Защо? Или е крадец и ще гледа да си свърши работата до края, след като открадне, или няма защо да приказваме повече ненужни приказки за него!

— Както кажеш! — сви безпомощен рамене бай Димо.

Младата директорка го поведе мълчалива нататък из фабриката. Скоро към тях се присъедини и Лиляна, с радост узнала какво е станало. Но никъде не намериха момчето...

То вървеше по улицата към своята квартира.

Бели, кълбести облаци се носеха към безкрая по просветналото ясно утринно небе. Поглеждаше със сънливи очи. От лицето му бяха изчезнали смръщените черти на давецото го озлобление. Но не можеше дълго да гледа. Спеше му се. От много дни най-сетне сецаше, че ще легне и ще заспи дълбоко...

РУСКИ ВОЙНИЦИ

Поделението, в което служеше малкият Юри, се настани до сградата на нашия щаб в замъковия парк на освободения унгарски град.

Сега Юри лежи в обозната кола, потънал в синия люляк, с лице към небето, и преминава улиците. Отзад вървят сержант Альоша и войниците. Едрият, суров боец мачка кепето си в ръка. Той не иска да плаче, но лицето му се гърчи в плач. Пълни със сълзи са и очите на всички тия мълчаливи и безстрашни войници.

* * *

Вече месеци неприятелят отстъпваше, като оставяше след себе си пожари, трупове и развалини. Съветските бойци го преследваха непрекъснато, едва успяваха да си отдъхнат и да хвърлят поглед наоколо. Гледката ги вълнуваше дълбоко. Помиряваха се с горчивина: може и това да се случи — война!... Тръгваха отново. Но не виждаха друго. Навсякъде същото: останки от познати градове и села, а между тях — трупове на близки и далечни. Започнаха да разбират: това не се случваше. То се извършваше с настойчива жестокост. И тия войници — добродушни селяни, работници, пламенни служители и учители — изпълнени с мъка, затваряха сърцата си, ставаха мрачни, ядовити. Гонеха врага, на удара отвръщаха с двоен удар...

През тия дни едрият сержант Альоша измъкна Юри из развалините на една къща в опустял градец. Отначало помисли, че там се крие враг. Като се закриваше зад всяка купчина тухли и камъни, прибягна към него. Със зареден автомат в ръце изведнъж се изпречи пред детето. Обърна предпазителя, праметна оръжието през рамо, бутна кепето си назад, за да освежи изпотеното си чело.

— Ти какво?

Вместо да отговори, Юри жадно попита:

— Ти руски?

— Руски! — отговори сержантът.

Детето беше с изпокъсани дрешки, босо и цяло посипано с прах и вар. Изтощено, отслабнало, то изглеждаше по-малко от десетгодишно. Под скъсаната дреха се виждаше телцето му, лицето му беше побеляло. Имаше руси коси и сини, умни очи. Наоколо още свиреха куршуми. Чуваше се тракане на картечници. Войниците от батальона прочистваха развалините от изостанали неприятелски бойци. Сержантът го дръпна и закри зад една стена.

— Тебе не са те убили, а?

— Аз се скрих! — каза малкият. — Те минаха и търсиха. Не ме видяха.

— А татко и мама?

Юри наведе глава. Щеше да заплаче. Стисна зъби и не заплака.

— Татко убиха. Мама и Саша отвякоха.

— Коя е тая Саша?

— Моята сестричка.

— Така! — каза големият мъж и започна да дълбае с ток земята.

— И всички други жени подкараха с тях! — сухо обясни Юри. — Мъжете избиха и заровиха там.

Посочи някъде зад развалините.

— Така! — повтори Альоша и като че тръгна да види де бяха заровени убитите. Не направи и две крачки и спря.

Детето втренчи поглед в гърба му. Няколко мига минаха в мълчание, чуваха се само близките гърмежи от пушки и избухвания на ръчни бомби. Най-сетне сержантът се обърна.

— Така! — отново каза той.

Погледна.

— А ти не им се даде, а? Може би нямаше да те убият, а щяха да те вземат със себе си. Не ти ли се искаше да идеш с тях?

В сините очи на Юри трепна огън.

— Защо с тях? Не искам с тях!

Едрият мъж видя колко се вълнуваше и бързо се съгласи:

— Да, да, така е! Кой иска с тях! Никой! Аз само попитах!

Юри се спусна и преди сержантът да може да го задържи, завря се между развалините в една дупка. След малко се върна с пушка в ръце.

Альоша попита учуден:

— Защо ти е? Какво ти е дошло на ум?

— Пълна е! — гордо съобщи детето.

Изтри прашното си лице с ръкав, дигна оръжието.

— Остави! — спря го сержантът.

Юри праметна пушката през рамо.

— Тогава да вървим!

Мъжът се изненада:

— Къде?

— Те не са отишли далече. Ще ги настигнем, ако избързаме.

Нали ти командваш войниците?

Лицето на Альоша просияваше. А детето продължаваше:

— Заповядай да тръгнем. Моля ти се — заповядай! Аз само вас чаках. Саша е много малка. Тя върви бавно. Те са съвсем наблизко.

— Ама нали са ги отвлекли немците?

— Ние ще ги освободим. Ти си голям и силен. Имаш и войници. И аз ще ти помогна. Ще избием всички немци.

Сержантът не помръдна. Стоеше така и мълчеше. Километри след километри измина неговият батальон и навсякъде го посрещаше това безсмислено разрушение, това диво избиване и отвличане на жени, деца. Желанието на Юри да тръгне и да се бие за своята майка и за малкото си сестриче идеше от същия извор на ожесточение и омерзение към жестокия враг, от който се подхранваше и неговата омраза. Но какво можеше да направи детето? Не му ли се играеше на война? Погледна го и изведнъж се ядоса.

— Добре! — каза той с грубия си бас. — Ние ще тръгнем заедно. Нали имаш пушка — ще станеш войник. Ще се биеш да освободиш своите!

Юри не избяга. Слаб, немощен, едно дете — очи само, големи, сини очи — и не избяга. Стоеше твърдо там и лицето му гореше. Тръгна. Малкият притисна пушката и закрачи наред с него. В боя смъртта хищно вземаше жертви. Знаеше ли това детето? Извърна се — изгледа го. Войната е страшно нещо, дори мъже мъчно устояват на нейните ужаси. Знае ли това детето? То вървеше непоколебимо. Излязоха на открито и веднага около тях засвистяха куршуми, миг покъсно една бомба ги засипа с вар и камъни. Сержантът успя да се закрие, като дръпна малкия до себе си.

— Е, как си? — засмя се почти злобно той.

— Да побързаме! — помоли Юри, като че нищо не бе се случило. — Иначе ще избягат много далече.

Взе главата му в големите си шепи и се загледа в сините очи.

— Моля ти се! — настояваше Юри. — Да побързаме! Мама и Саша толкова ще се зарадват, като ни видят, а сега сигурно плачат.

Альоша се усмихна и го удари леко по бузата.

— Що за дявол си ти!

Загледа на една страна, после на друга. Повлече детето до близкия ъгъл. Пак започна да търси с поглед. Съобрази как да минат и прибягнаха до още един ъгъл. Тука по улицата видяха обозни коли. Стрелбата се чуваше вече съвсем далеко. Сержантът махна с ръка и колите спряха.

— Как се казваш? — запита той.

— Юри! — пошепна малкият.

— Ела, Юри! — каза той и отново го задържа до себе си.

Спряха пред обоза, до водача на една кола.

— Ще вземеш това дете!

Юри се дръпна:

— Искам да дойда с тебе. В боя.

— Ти ще слушаш! — изръмжа Альоша, вдигна го и го сложи в колата. Едва сега лицето му се поотпусна и стана по-добро. — Това са наши коли. От нашата част. Ти си вече с нас — в боя. Не вярваш ли?

Смигна на коларя и избърза напред...

Така осиротялото дете остана и заживя в батальона. Альоша докладва, че го е взел, за да го предаде в първото населено място, но оттук нататък не се намери населено място, дето да го настанят. Всъщност никой и не искаше това. То влезе между тия груби мъже, оставили дом и семейство вече от години, и всеки от тях, без да говори и обяснява, правеше всичко, което може, за да го задържат. Някаква струна в душата им беше засегната и те чувстваха необходимост да го имат около себе си...

Отдавна вече бяха излезли от руската земя и през Полша и Румъния се спущаха в Унгария.

В един унгарски град войниците подариха на Юри велосипед, но изобщо се държаха строго с него. Облякоха го във войнишки дрехи, изискваха му да отдава чест: както се следва, и да служи добре.

Альоша не го излъга: направиха го войник. Отначало го назначиха помощник-колар. Когато му подариха велосипеда, възложиха му куриерската работа между обоза и бойната част. Юри усърдно изпълняваше дадената му работа, а щом я свършеше, търсеше друга — помагаше в готварницата, тичаше да чисти конете, ходеше за покупки, носеше пощата. Войниците го гледаха изпод вежди. Не можеше да се разбере дали му се радваха, или му се сърдеха. Чистичък, нежен, със златни руси коси и бяло лице, той беше съвсем друго нещо — не като тях, задебели, кога чисти, кога кални, кога бръснати, кога небръснати. Може и да му се сърдеха, но той обичаше всички войници. Сутрин много пъти разнасяше закуската на ония, които оставаха да лежат. А в часовете на бой правеше всичко да се промъкне до бойците. Веднъж дори успя. Когато го видяха, скараха му се и го върнаха. Не било негова работа да стърчи в окопа. След боя сержант Альоша повика младия войник:

— Редник Юри, аз не съм доволен от тебе!

Детето стоеше мирно. Наоколо бяха се събрали почти всички войници от батальона.

— Ти не си гледаш службата! — обясни сержантът. — Напущаш поста си при обоза и се шляеш дето не ти е работата.

Намръщените войнишки лица одобряваха мълчаливо.

— Чуваш ли? — продължаваше строго сержантът.

— Тъй вярно, другарю сержант.

— Друг път няма да идваш на бойната линия. Свободен си! — отсече началникът.

Юри се обърна кръгом и отиде в обоза. Бойците се разпръснаха. Те стояха, докато трая разговорът, после всеки тръгна по работата си. Юри негодуваше. Никой не го защити. Но не се сърди дълго. Можеше ли някой да се обади, когато говореше и заповядваше едрият, силен Альоша.

Занизаха се дни на походи, жестоки битки и часове на отмора. Сега Юри си позволяваше само да носи вода на изтеглените назад ранени. Научи няколко весели войнишки песни и като птичка чуруликаше в часовете на почивка. Бойците се държаха с него като с равен, другарски. Чудни бяха тия войници — не можеше да се разбере какво те чувстват, какво мислят, обичаха ли го, или се ядосваха, като го видят.

— Аз имам такава едно момченце като тебе! — казваше един и си навиваше спокойно цигарата.

— Добре че ти си тука — като че сме си у дома! — казваше друг, вземаше ръката му и дълго го гледаше, без да продума повече.

Юри страдаше истински, дето не му позволяваха да излиза на бойната линия. Той искаше да се бие за мама и Саша и пръв да ги види.

— Защо не може? — питаше той. — Нали и аз имам пушка?

— Не може! — отговаряха войниците строго. — Всеки да си гледа работата. Ние там — ти в обоза!

Когато те тръгваха отново „натам“, той живееше в постоянно възбуждение. Много пъти някои от тези, които отиваха „там“, не се връщаха. Юри свикна да не разпитва, а да отгадава какво се бе случило. От мрачните мълчаливи лица на войниците ставаше съвсем ясно какво бе постигнало ония, които вече не виждаше. Скриваше се в някоя кола и тихо плачеше. Войникът не бива да плаче, но той не можеше да се въздържа, затова се криеше. Никой да не го види.

Големият Альоша се връщаше след всяко сражение жив и здрав. От всички бойци, разбира се, Юри обичаше най-много едрия сержант. Понякога и Альоша се сещаше за него, но винаги по служба. Ще заповяда да дойде и ще го запита:

— Е, редник Юри, как върви службата?

Юри рапортуваше.

А началникът ще го хване за рубашката.

— А защо твоята дреха все така стърчи?

Рубашката съвсем не стърчеше, но придирчив беше Альоша. Ще си пхне ръката към рамото му под дрехата или ще го хване за бузата така, като сложи цялата си шепа, и ще попита:

— А? Кажи!

И ще гледа замислен далече през главата на детето, а от ръката му струи топлина.

Шепата му е грапава, голяма, но топла и докосването от нея — нежно. В такива минути Юри често много искаше да го целуне и попита какво вижда там далече. Въздържаше се, защото не знаеше как ще посрещне Альоша това. А с него шега не биваше.

Веднъж батальонът попадна дълги часове в непрекъснат бой. Запасите от патрони се свършваха. Вече няколко носачи излизаха от

окопите и се промъкваха до бойния обоз с количките си за нови припаси. Юри стоеше при обоза и помагаше да се натоварят малките двуколки.

Боят продължаваше. Никой вече не дойде за припаси. Войниците от обоза говореха, че германците преграждат пътя с огън и не можело да се мине, а който се опитвал, падал убит. При това положение батальонът скоро ще остане без бойни припаси.

Един войник натовари количка с патрони и ръчни бомби и тръгна да провери как стои работата. До обяд войникът не се върна и не се чу нищо нито за него, нито за количката му. Всички в обоза мълчаха. Не се съмняваха какво бе станало.

Тогава Юри скрои план, без да каже на никого. Не смееше да обади, защото знаеше, че ще развали всичко. Войниците бяха неотстъпчиви от строгото изискване всеки да си гледа своята работа. Разбира се, говореха уж за всеки, а всъщност това се отнасяше само за него. На тях нищо не им пречеше да отиват от обоза на бойната линия, готвачът да носи патрони, а обозният войник да хвърля ръчни бомби. Юри вече истински се сърдеше и този път реши на никого нищо да не казва. А той трябваше да помогне, за да може батальонът да тръгне напред. Иначе докога ще се бавят, докога още майка му и Саша ще чакат!

Батальонът наистина беше затруднен. Обграден от огъня на противника, той не можеше да се снабдява с боеприпаси. Войниците стреляха вече рядко или съвсем мълчаха, прикрити в окопите. Трябваше противникът само да тръгне.

Альоша се ядосваше, без да може да измисли нещо. А германците вече се дигаха да настъпят.

Тъкмо в този миг всички видяха една количка да се промъква към окопите откъм бойния обоз. Около нея падаха мини, хвърчаха куршуми. Водачът на количката водеше кончето през полето. Ужасът и смъртта не го смущаваха. Обади се и неприятелската артилерия. Водачът продължаваше своя път.

Альоша загледа изтръпнал. Бледи, занемели, гледаха и всички войници. Отдавна всеки бе открил кой е водачът на количката. Първите снаряди вече налучкваха целта. Юри водеше кончето си покрай големите ями, които изравяха снарядите, ту изчезваше и пак се появяваше. Няколко войници скочиха из окопите и затичаха към

детето. Но не изминаха и десетина крачки, паднаха покосени. Други дебнеха сгоден момент да тръгнат. Съдбата на едно чуждо дете бе развълнувала сърцата на всеки боец.

Альоша, настръхнал, превит над окопа, забил пръсти в земята, вече се готвеше също да изтича. Но всичко мина благополучно. Юри стигна. Войниците го взеха и прикриха, после разграбиха картечните ленти и сандъчетата с куршумите и ръчните бомби, които той бе превозил с количката. Батальонът продължи боя. Подхванати и от съседни части, немците отстъпиха. Тъкмо в тоя последен миг едно парче от пръсната граната намери Юри в окопа и разкъса лявото му рамо.

Детето загуби съзнание. Дойдоха санитарни, дадоха му помощ. Альоша го пренесе до обоза, постла му в една кола. Какво можеше да направи повече. С трепет гледаше едрият мъж дали ще дойде на себе си детето. Голяма група войници чакаха същото. Юри отвори очи. Санитарят го прегледа още веднъж и каза, че всичко ще мине. Отдъхнаха си всички.

Тогава сержант Альоша направи строго лице и пристъпи до колата:

— Редник Юри!

— Аз, другарю сержант! — обади се малкият и искаше да стане.

Альоша го притисна обратно към постелката. Той трепереше от радост, че детето е живо, че можеше да се движи, да говори. Но не се издаде, а строго продължи:

— Аз пак не съм доволен от тебе. Как тъй ти пренасяш припаси на позициите! Твоя работа ли е това?

— Виноват, другарю сержант! — пошепна Юри. — Вие се забавихте много тука и аз си рекох: кога ще стигнем мама и Саша, ако още се забавим...

— Какво? — извика Альоша.

Той едва се въздържа да не го грабне и разцелува.

— Та за това... — извиняваше се Юри.

— Така! — каза Альоша, като се правеше на спокоен. — Значи, пак за мама и Саша. Добре! Но да бъде за последен път, иначе — съд! За вършене на произволни работи войниците отиват на съд!

Изгледа го строго, обърна се и тръгна. Войниците, събрани наоколо, срещнаха погледа му с усмивка. После, когато той замина,

всички приближиха колата, в която лежеше раненият. Всеки искаше сам да пипне, да се увери, че детето ще оцелее, но се преструваше на безразличен.

— Така е, другарю Юри! — говореха някои. — Не може друго. Всеки да си знае службата!

— Много ли е сърдит другарят сержант? — питаше Юри.

— Ще се сърди я!

Но като видяха, че детето страдаше, смекчиха:

— Е, чак толкова сърдит не е. Но внимавай друг път...

И усмихнати, щастливи, войниците се оттегляха. При този случай именно, когато си отиваха, един войник попита другарите си:

— Какво е това дете? Не можем без него!

Тогава някой се учуди:

— Какво?! Наше дете! Твоето! Моето! Разрушеният ни дом!...

Отново походи, неспирни сражения и пак кратки часове на отмора. Най-сетне спряха в голям град в Унгария.

На гърдите на Юри блестеше червена петолъчка звезда. Всички признаваха, че той я беше спечелил достойно. Малкият войник беше много горд с това отличие, но като че повече се радваше на акордеона, който му подари сержантът. Много скоро момчето се научи да си приглася, когато пееше, а после започна да свири и отделни песни. Хубаво беше, когато Юри свиреше. Войниците се събираха наоколо и мълчаливи и замислени, слушаха. Детето знаеше и войнишки песни, но често свиреше и пееше песни, запомнило ги от своята майка — едни такива, дето ти разказват за родния дом, за гората, за полето, за вятъра в степта, за широки пълноводни реки и за всичко онова, което обичаш, без да мислиш за него, а то винаги живее в тебе.

Войниците ходеха малко из града. Повечето гледаха да се съберат и да слушат песните на Юри. Понякога той не можеше да свири. Болеше го ръката с още незаздравялото рамо. Друг път вземе акордеона, не казва, че го боли ръката, а седи замислен, не свири. Веднъж Альоша загрижен го запита:

— Какво ти е, Юри?

Детето се поколеба, после призна:

— Мисля си колко далече още трябва да отидем, за да намерим мама и Саша.

— Скоро ще стигнем, Юри! — утеши го искрено сержантът. — Много скоро!

От тоя ден Юри изглеждаше по-весел, започна да свири, да пее. И изведнъж пак посърна. По-често започна да го боли ръката. Дали незаздравялата рана се влоши, или друго се бе появило, но ето че легна болен.

Нещастиято стана тъкмо в този голям град, дето бяха на почивка. Положението на детето се влошаваше. Занесоха го в болница. Гледаха го много лекари — нищо не помагаше.

Още от първия ден, в който легна в болницата, войниците от батальона идваха редовно да се осведомяват за състоянието му. Альоша също дохождаше, но не влизаше в стаята. Разхождаше се пред вратата, остро се вглеждаше в лицата на тези, които излизаха от болничната спалня. Една вечер, може би месец откак легна, Юри помоли да го повикат.

Детето лежеше в белите покривки, по-бяло от тях. Само светлите му като небето очи го оживяваха. Когато Альоша влезе, то се опита да се поизправи.

— Другарю сержант! — пошепна с усилие.

— Кажи, другарю редник! — мъчеше се да говори без вълнение Альоша.

— Аз съм лош войник! — каза детето.

— Защо? — изненада се сержантът.

— Ето вече месец лежа и нищо не правя.

Това дете го вълнуваше с всяка своя постъпка, с всяка дума, която произнасяше. Сержантът го гледаше. Бледо, останало без сили, в него живееше някакъв неукротим дух. Помъчи се да не издава вълнението си.

— Ти си длъжен да лежиш, за да оздравееш. Родината има нужда от всички ни.

Някаква руменина оживи детето.

— Наистина ли?

— Как я мислиш ти! — започна по-уверено и служебно да говори Альоша. — Във всичко има разум и ред. Как може така — болен човек да върши нещо!

— Благодаря ти, другарю сержант! — каза болният Юри.

Извади ръка изпод завивката и поиска да я вдигне за поздрав. Силите му не стигнаха. Сержантът взе восъчнобялата ръка в шепите си. Детето го погледна.

— Мили чичо Альоша! — пошепна то едва чуто.

Той държеше ръката му. За пръв път Юри му говореше така нежно. Сърцето му се сви от най-страшно предчувствие. А детето продължи:

— Аз няма да видя вече мама и Саша...

— Защо? Как няма... — заекна от възмущение едрият мъж.

И така, както държеше детската ръчица, усети, че тя започна да изстива.

— Юри! — завика той. — Юри! Юри!

Малкото войниче вече не чуваше. Мъжът не знаеше какво да прави, чувстваше само, че сърцето му се разкъсва.

— Юри! Юри! — съвсем нежно зашепна той, галеше ръката, лицето, прегърна малкото детско тяло.

Изведнъж започна пак да вика. Погледна изплашен отпуснатото в ръцете му тяло и започна да вика. Влязоха и други войници, дойдоха болногледачи. Детето беше мъртво.

— Какво е това? Как може така? — говореше сержантът, объркан от мъка.

По суровото лице затекоха сълзи. Гласът се задави...

Тая вечер в батальона нямаше песни, нямаше високи разговори. Беше се случило нещастие, което еднакво засягаше всички. Тези мъже, видели хиляди пъти смъртта, седяха с потиснати сърца.

Няколко войници зад замъковата ограда сковаваха дъски. Техните удари единствени нарушаваха тишината, заседнала из всички помещения на батальона. Удари, които напомняха какво бе станало!

* * *

Сега Юри лежи в простата обозна кола с лице към небето и минава по улиците на унгарския град. Зад него с бавни крачки пристъпват Альоша и войниците. Бойците са препълнили колата със син люляк чак до колелетата отвън, за да прикрият грозотата ѝ и да

създадат някакъв разкош за своето дете. Отпред полкови музиканти свирят тържествен и тъжен марш.

Едрият Альоша държи бойното си кепе в ръка и нервно го мачка. Сълзи пълнят очите му, които той напразно се мъчи да сдържи. Плачат и строените след него войници, стиснали здраво оръжието си...

Издание:

Автор: Владимир Полянов

Заглавие: Ръцете на приятеля

Издание: първо (не е указано)

Издател: Български писател

Град на издателя: София

Година на издаване: 1974

Тип: сборник разкази

Националност: британска (не е указано)

Печатница: ДП „Тодор Димитров“ — София, клон 1

Излязла от печат: 30.VIII.1974 г.

Редактор: Невена Стефанова

Художествен редактор: Красимира Дренска

Технически редактор: Веселина Балабина

Художник: Димитър Трендафлов

Коректор: Виолета Димитрова

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/13791>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.